

Алесь Бельскі

ВЫТОКІ

І ПЛЫНЬ

Алесь Бельскі

ВЫТОКІ — І ПЛЫНЬ

Артыкулы, нарысы, эсэ

Мінск
Выдавец
Зміцер Колас
2018

УДК 821.163.3-3(09)(43)(081)
ББК 84(4Бел)
Б43

*Для афармлення вокладкі выкарыстана рэпрадукцыя
карціны Алеся Квяткоўскага «Бярозавы гай»*

Бельскі, А. І.
Б44 Вытокі і плынь : артыкулы, нарысы, эсэ / Алесь Бельскі. —
Мінск : Выдавец Зміцер Колас, 2018. — 140 с.
ISBN 978-985-23-0007-0.

У зборнік увайшлі выбраныя творы, напісаныя вядомым літаратарам і журналістам на працягу 1975—2015 гг., пачынаючы ад школьнага часу да сённяшніх дзён. Гэтыя адмыслова палабраныя тэксты даюць уяўленне пра творчую эвалюцыю аўтара, яго жанравыя і тэматычныя пошукі. У першую чаргу ў выданне ўлучаліся публікацыі краязнаўчага характару, змешчаныя ў беларускай перыёдыцы.

Зборнік падрыхтаваны да 40-годдзя з пачатку творчай дзейнасці аўтара.

УДК 821.163.3-3(09)(43)(081)
ББК 84(4Бел)

ISBN 978-985-23-0007-0

© Бельскі А. І., 2018
© Афармленне. Выдавец
Зміцер Колас, 2018

Прадмова

Дасылаць свае допісы ў газеты я пачаў у шостым класе. Першая мая публікацыя ў рэспубліканскім друку з’явілася ў газеце «Зорька» (1975, 22 жніўня). Затым на пачатку 1976 года невялікія зацемкі змясціла газета «Піянер Беларусі», а пасля маё імя стала часцей за ўсё фігураваць на старонках раённай газеты «Слава працы». У 1977 годзе надрукаваў першую замалёўку дзіцячы часопіс «Бярозка». Ад гэтага часу і пачалася мая актыўная творчасць, супрацоўніцтва з перыядычным друкам. У старшых класах я ўжо меў публікацыі ў газеце «Чырвоная змена» і часопісе «Работніца і сялянка».

Першыя допісы — пра школьнае жыццё, якое было надзвычай цікавым, насычаным на розныя падзеі і мерапрыемствы. Праводзіліся ўрачыстыя піянерскія лінейкі, камсамольскія сходы, вечарыны, конкурсы, ладзіліся канцэрты, спектаклі... Цяпер усё нават цяжка згадаць. Аднак звесткі пра школьнае жыццё другой паловы 1980-х гадоў захаваліся ў тых маіх даўніх публікацыях.

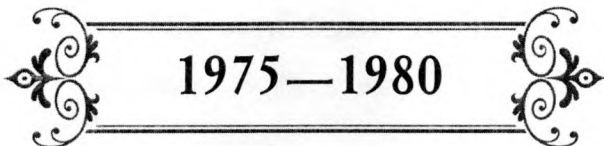
Вельмі хацеў паступіць на журфак БДУ, але мара мая не збылася. Пасля працы піянерважатым падаўся вучыцца на настаўніка. Студэнтам філфака БДУ таксама шмат друкаваўся. Па-ранейшаму супрацоўнічаў з капільскай раёнкай, цешыўся новым публікацыям у рэспубліканскім друку. Апрача журналісцкіх матэрыялаў, спрабаваў сілы ў літаратурнай крытыцы, пісаў мастацкія творы. У 1984—1985 гг. з’явіліся першыя мае рэцэнзіі на старонках «Настаўніцкай газеты» і штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва». Карэспандэнцыі, нарысы і творы іншых жанраў найчасцей друкаваліся ў газетах «Чырвоная змена», «Знамя юности», «Мінская праўда», «Сельскай газете» і інш. З часу аспіранцтва і першых гадоў выкладання ў БДУ пашырылася кола выданняў, дзе змяшчаліся мае матэрыялы: газета «Звязда», часопісы «Малодосць», «Першацвет», «Полымя», «Родная прырода», «Беларуская мова і літаратура ў школе» («Роднае слова») і інш. Большасць з тых публікацый улучаны ў зборнікі «Пакуль баліць душа» (1995), «Краса і смутак» (2000), «Экалогія душы» (2003) і інш.

За ўвесь перыяд творчай дзейнасці шмат чаго напісана і надрукавана. Сёе-тое засталася неапублікаваным. Пад вокладкай гэтай кнігі ўпершыню сабраны раннія творы і тое найбольш рэпрэзентатыўнае, што яшчэ не ўваходзіла ў зборнікі. Творы

рознай тэматыкі і розных жанраў. Безумоўна, не ўсё трэба зноў выцягваць на свет, да гэтага я, шчыра кажучы, і не імкнуўся, але некаторыя з першапублікацый узнаўляюцца тут дзеля таго, каб акрэсліць шлях светапогляднай і творчай эвалюцыі аўтара гэтай кнігі.

Шчыра ўдзячны ўсім творчым людзям, хто падтрымліваў мяне, даваў парады, рыхтаваў матэрыялы да друку. З глыбокай павагай і словамі сардэчнай падзякі згадваю В. Семянкевіча, І. Пракарыну, У. Гурыновіча, Р. Швеца, М. Карпенку, Г. Чыгіра, М. Зарэмбу, А. Рудніцкага, Г. Каржанеўскую, А. Сідарэвіча, М. Шавыркiна, Г. Тычко, А. Масарэнку, М. Старых, А. Камароўскага і інш.

Прапаную вашай увазе артыкулы, нарысы, рэцэнзіі, якія перадрукоўваюцца з нязначнымі аўтарскімі ўдакладненнямі і праўкамі. Шэраг ранніх твораў аб'яднаны ў асобныя нізкі тэматычна. Некаторыя мясціны ў тэкстах адноўлены па рукапісах.

У РОДНЫХ МЯСЦІНАХ

Цікавічы — мая радзіма, бясконца дарагая сэрцу мясціна, дзе столькі характава, гожаці, цудаў. Тут мне добра, утульна, лепей і не трэба. Вяскою з нецярпеннем чакаю з выраю шпакоў і буслоў, летам часта бегаю ў лес па грыбы і ягады, зімою на лыжах выпраўляюся да Бушылава, потым кіруюся да прырэчнага лесу.. Паўсюль вока чаруе родны край, незвычайны свет акаляючай прыроды.

Шумяць прысады

Мая бабуля жыве ў нашай вёсцы на пачатку зялёных прысадаў. Прысадамі называюць шлях, абсаджаны абапал таполямі. Ён вядзе далей да суседняга Чарнагубава. Там растуць старыя камлістыя бярозы. Раней, па словах бабулі, праз Цікавічы пралягаў Кацярынінскі тракт. Калісьці па брукаванцы людзі — хто на падводах, а хто пешкі — кіраваліся на базар у Слуцк. Высокія дрэвы ціха шумяць, перашэптваюцца, зацяняючы ад спякотнага сонца шлях, па якім крочаць мясцовыя жыхары ці прыезджыя госці.

Побач з бабулінай хатай — старыя могілкі з камяні-помнікамі. Некалі тут раслі дрэвы і бэз, у густоўі якога па начых спявалі салаўі. Непадалёк, пры сядзібах, сяліліся буслы. У пачатку вайны немцы загадалі зрэзаць на могілках зялёныя дрэвы і выкарчаваць бэз. Яны баяліся, што да могілак змогуць падкрасціся партызаны і ўчыніць на дарозе якую-небудзь дыверсію.

Вузенькая сцежка вядзе на ўскрай балота. Крыху воддаль ад хаты маёй цёткі некалі махаў крыламі вятрак, тут сяляне малолі збожжа. Гэтага млына ўжо няма, на яго месцы зелянее мурог. Каля Агароднікаў пры рацэ пабудаваны цагляны млын, які працуе на электрычнасці.

Вяртаюся дамоў паўз хату старога пчаляра. Шумяць таполі, гамоняць мае родныя прысады.

Квітней, яблынька!

Мой дзядуля жыў у гэтай самай вёсцы, дзе жыў і я. Працаваў на зямлі: араў, сеяў, касіў. Калі ён быў яшчэ маладым, пасадзіў невялікі сад.

Сад, пасаджаны дзядулевымі рукамі, набіраў моцы. Вяскою буяў духмянай белаі квеценню, восенню дарыў спелыя антонаўкі, чырванабокія малінаўкі, сакавітыя грушы. Аднак з цягам часу дрэў у садзе стала менш. Вось і сёлета на ўзмежку не зацвіла антонаўка, адна з тых яблынь, што пасадзіў дзядуля сорак гадоў назад, і пачала засыхаць. У рэшце рэшт яе давялося спілаваць. Мы пілавалі, а вочы матулі поўніліся слязьмі. Ёй было шкада дрэва, якое нагадвала пра бацьку, нашага дзядулю. Мы, унукі, яго ніколі не бачылі. Ён загінуў на фронце 21 сакавіка 1945 года...

Вясна... Блізілася да канца вайна, а людзі аддавалі свае жыцці за светлы мірны дзень, нашу будучыню.

Вясна... Навокал цвіце жыццё. Ад павеву ветрыку шапоча маладзенькая лістота, прыветна гойдаюцца галінкі з белымі кветкамі. На гэтае дзівоснае хараство хочацца глядзець бясконца. Міжволі радуешся блакітнаму небу і цёпламу сонцу.

Дзядулеў сад... Шкада старой яблыні. Антонаўка аджыла сваё, скончыліся яе пакуты.

На гэтым месцы мы з матуляй пасадзілі новую яблыньку. Сёлета на ёй з'явіліся першыя жоўта-зялёныя яблычкі: спелыя, духмяныя. Жыццё старой антонаўкі прадоўжыла маладое дрэўца.

Гэтай восенню я пасадзіў яшчэ адзін саджанец. Расці, яблынька! Паспрабую выгадаваць свой сад. Здаецца мне, калі кожны чалавек зразумее, як важна пасадзіць на зямлі дрэва, то жыццё наша ператворыцца ў сапраўдны квітнеючы сад. Які ж цудоўны будзе гэты сад!

Ля Кавалёвай сценкі

Мінуўшы чыгунку, мы з Віцем роснай сцяжынкай адзін за адным крочым у бок Прусаў, туды, дзе ў нізкай лагчыне цячэ-пяляе ціхая рачулка. Сонца яшчэ толькі ўзнялося над небасхілам і зыркім святлом разганяе ранішні туман. Сёння ля Кавалёвай сценкі мы будзем вудзіць акунёў і плотак, а ўчора днём з дапамогай падхватніка налавілі цэлы кош ракаў. Падыходзячы

да рачулкі, заўважылі, што з правага боку крыху размыла бабровую плаціну..

Але не толькі рыбалка з уловам займае нас. У дзённую спёку мы будзем купацца ў рацэ, ныраць і даставаць са дна бліскучыя каменьчыкі, ракавінкі. А якая асалода папіць сцюдзёнай крынічнай вадзіцы! Зробіш глыток, два — і зубы аж заходзяцца! Крынічка струменіць побач з рачулкай, шчодро сілкуе яе плынь сваёй чыстай вадою. Здаўна людзі сюды ходзяць і чэрпаюць крынічную ваду, бо лічаць, што яна лекавая, цудадейная. Яе п'юць нашча, прамываюць ёй вочы.

Калісьці пры самай рацэ, далей ад людскіх сядзіб, месцілася кузня. З ранку да вечара не сціхаў тут стук-звон. Каваль, б'ючы па гарачым жалезе, вырабляў нарогі, плугі, палазы для саней, падковы для коней, абручы для цэбраў і дзежак, малаткі, сярпы, нажы, восілки, крукі, прабоі і іншыя рэчы. Пры кавадле стаяла вялікая драўляная бочка з вадою: у ёй кавальскі выраб, заціснуты кляшчамі, ахалоджваўся. Ад старой кузні сёння няма і следу. Хіба што толькі назва «Кавалёва сценка» засталася ў памяці і гаворцы напамінам пра былое.

У старым парку

Калі ўлетку ехаць з Цімкавіч на Лешню, то з правага боку, пры самай аўтабазе, сцяной стаяць цёмна-зялёныя дрэвы. Высока ўздымаюць свае шаты магутныя дубы, а па-над імі цягнуцца да аблокаў вастраносыя елкі. Гэта раскінуўся стары парк, які за даўнейшым часам належаў багатым панам Радзівілам. Даўно ўжо няма тых паноў, а парк застаўся, радуе людзей сваёй велічнай прыгажосцю.

У гэтую мясціну я ўпершыню патрапіў разам з татам, з якім мы прыйшлі на святкаванне Дня Перамогі. У парку граў духавы аркестр, танцавалі пары. Калі музыканты адпачывалі, то гучалі песні. На ўскрайку парку ветэраны хорам працяжна спявалі: «Ой, бярозы да сосны, партызанскія сёстры...»

Мне вельмі падабаецца хадзіць у наш стары цімкавіцкі парк, бавіць тут вольны час. Тым больш, што побач жыве мой сябар Рыгор. Мы гушкаемся на арэлях, гуляем з мячом, слухаем музыку. Парк нібы ўзяў нас пад сваю бацькоўскую апеку.

У спякотныя дні пад ценем дрэў лёгка дыхаецца, прахалода лагодзіць і супакойвае. Хацелася б, каб у нашым старым парку стала яшчэ больш утульна і прывабна. Можна было б

добраўпарадкаваць гэтую зялёную зону: сям-там паставіць альтанкі, закапаць пры сцэжках лаўкі. Зусім побач з паркам Цімкавіцкая ўчастковая бальніца. Пацыенты з задавальненнем будуць хадзіць сюды гуляць, дыхаць чыстым, гаючым паветрам. Прырода таксама лечыць чалавека, дае моцы і сілы.

1976, 1978, 1979

ЖЫВУ СЯРОД ШЧАСЛІВЫХ ЛЮДЗЕЙ

Быць настаўнікам — гонар і адказнасць. А яшчэ — радасць і шчасце. Шчаслівы той, хто вучыць іншых, перадае цяпло свайго сэрца дзецям. У Цімкавіцкай СШ імя Кузьмы Чорнага працавалі і сёння працуюць глыбока адданыя сваёй справе педагогі. Шчырая ўдзячнасць настаўнікам жыве ў сэрцах многіх былых выхаванцаў школы.

Добрая і чулая

Хачу нізка пакланіцца маёй першай настаўніцы — Алене Казіміраўне Мохарт.

Больш за трыццаць гадоў плённай працы яна аддала школе. Гэта былі гады выхавання многіх дзяцей, соцень юных сэрцаў, у якіх яна шчодро пасеяла зярняткі дабрыні, чуласці, любові.

У Цімкавіцкай сярэдняй школе настаўніцы даводзілася працаваць у розных умовах. Нягледзячы на цяжкасці пасляваеннага часу, яна імкнулася, каб дзеці сталі пісьменнымі і адукаванымі.

Былыя вучні часта ўспамінаюць па-мацярынску добрую і спагадную жанчыну, яе незабыўныя ўрокі сумленнасці, маральнай чысціні.

У краіне роднай мовы

З першых дзён вучобы мы палюбілі ўрокі беларускай мовы, якія вядзе Вольга Ільнічна Марціновіч. Гэта ж наша родная мова, мы з дзяцінства чуем яе вакол сябе, упершыню прачыталі на ёй па складах слова «Радзіма»...

Наш зямляк — пісьменнік Кузьма Чорны — пісаў на беларускай мове свае творы.

Мы любім родную мову, старанна вывучаем яе, уважліва слухаем тлумачэнні Вольгі Ільнічны. Якія цудоўныя сачыненні пішуць Наташа Фурык, Галя Аляхновіч, Іра Бязносік, Ніна Аляшкевіч, Сяргей Карповіч! А ў дыктантах мы вызначаемся ўсе!

Шчодрое сэрца настаўніка

Усе ведаюць у Цімкавічах Івана Паўлавіча Александрова — настаўніка малявання мясцовай сярэдняй школы, чалавека сумленнага, чулага, сціплага.

З удзячнасцю ўспамінаем мы, былыя вучні Івана Паўлавіча, яго ўрокі, якіх чакалі заўсёды як свята. На іх мы спазналі шмат новага, навучыліся любіць і разумець мастацтва. Настаўнік адкрыў нам яго чароўны, непаўторны свет. Ён вучыў нас быць праўдзівымі, працавітым, пасеяў у нашых сэрцах зярняткі дабрыні.

Іван Паўлавіч ужо на пенсіі, але ён часта прыходзіць у родную школу. З цікавасцю і захапленнем вучні слухаюць яго аповеды пра творчасць Рафаэля і Леанарда да Вінчы, Левітана і Айвазоўскага, Сурыкава і Рэпіна, сучасных жывапісцаў, скульптараў.

— Праз мастацтва чалавек спазнае вялікія таямніцы жыцця, — гаворыць Іван Паўлавіч.

Нашага настаўніка добра ведаюць не толькі як выкладчыка малявання і педагога, але і як актёра Цімкавіцкага народнага тэатра. Шмат цікавых, непаўторных вобразаў створана ім на сцэне.

Шчаслівы чалавек

Шмат гадоў таму Зінаіда Іосіфаўна Раманенка прыехала працаваць настаўніцай у родную вёску. Усё сваё сэрца аддавала яна любімай справе. Але... Пачалася Вялікая Айчынная вайна. Зінаіда Іосіфаўна была партызанскай сувязной. Разам з усім народам яна змагалася за свабоду і незалежнасць Радзімы.

А калі закончылася вайна, разам з іншымі педагогамі Зінаіда Іосіфаўна пачала арганізоўваць школу. Яна гаварыла вучням: «Без ведаў ніколі не было і не будзе перамогі».

Трыццаць пяць гадоў Зінаіда Іосіфаўна працуе дырэктарам Цімкавіцкай сярэдняй школы. Многа сіл і ўмення спатрэбілася ёй, каб школа стала адной з лепшых у раёне. Пры яе самым непасрэдным удзеле ў Цімкавічах адкрыўся музей беларускага пісьменніка

Кузьмы Чорнага. Каля дваццаці пяці гадоў Зінаіда Іосіфаўна збірала матэрыялы для музея 17-га Чырванасцяжнага пагранічнага атрада, які месціўся ў нашай вёсцы з 1922 па 1939 год.

За плённую, добрасумленную працу ёй прысвоена званне «Заслужаная настаўніца школ БССР». А ў сувязі з 60-годдзем з дня нараджэння яе ўзнагародзілі ордэнам Кастрычніцкай Рэвалюцыі.

І сёння Зінаіда Іосіфаўна працуе. Яна па-сапраўднаму шчаслівы чалавек.

1977, 1980

ЯНЫ АБАРАНЯЛІ РАДЗІМУ

Сярод маіх землякоў нямала тых, хто адстойваў у цяжкія гады ваеннага ліхалецця незалежнасць краіны, нашу шчаслівую будучыню. Напярэдадні 35-годдзя з дня Перамогі хацелася б расказаць пра двух удзельнікаў вайны, якія жывуць у нашых Цімкавічах.

Салдат мінулай вайны

Гутару з Тарасам Парфёнавічам Кнышам. Слухаю ветэрана вайны і працы — і даведваюся пра яго вялікае, нялёгкае жыццё.

Нарадзіўся Тарас Парфёнавіч у невялікай вёсцы Куцаўшчына яшчэ да Вялікага Кастрычніка. Сям'я зведала нястачу і голад. А потым, у савецкі час, настала палёгка. Тарас пайшоў у школу, паспяхова скончыў сямігодку. Затым паехаў вучыцца ў Мінск на сталяра. У вучылішчы вылучаўся добрымі ведамі, актыўным удзелам у грамадскім жыцці. Сябры любілі яго за шчырасць, дабрату, сумленнасць. А сталяром хлопец стаў проста выдатным. Па-ўдарнаму ён працаваў некаторы час на адным са сталічных заводаў. Потым служыў у Чырвонай Арміі.

Пасля дэмабілізацыі прыехаў у родную вёску. З агеньчыкам ён узяўся за любімую справу. Цанілі і паважалі вясцоўцы яго за ўмельля рукі, майстравітасць.

І тут нечакана пачалася Вялікая Айчынная вайна. Многа цяжкіх баёў і трывожных дзён перажыў Тарас Парфёнавіч: такі ўжо салдацкі лёс. Яму давялося вызваляць Польшчу, дайшоў да

Берліна, быў некалькі разоў цяжка паранены. Вайну закончыў на Одэры ў званні старшыны. «Не забыць мне дня Перамогі, — гаворыць ён. — Мы перамаглі і засталіся жыць. У многіх на вачах былі слёзы».

За баявыя заслугі і адвагу Тарас Парфёнавіч Кныш узнагароджаны медалямі «За вызваленне Варшавы», «За ўзяцце Берліна», «За перамогу над Германіяй».

Зноў пачалося мірнае жыццё. Прыехаў салдат у вёску Цімкавічы. Змяніў баявую зброю на мірныя сталярныя інструменты. Пайшоў працаваць у міжкалгасную будаўнічую арганізацыю, быў брыгадзірам сталяроў. Сваёй любімай справе аддаваў шмат часу і энергіі. Не адзін раз адміністрацыя адзначала стараннага працаўніка ганаровымі граматамі, аб'яўляла падзякі, прэміравала. «Залатыя рукі», — так кажуць пра цімкавіцкага майстра-сталяра. Менавіта Тарас Парфёнавіч вырабіў для музея Кузьмы Чорнага выставачныя стэлажы.

Браў ён актыўны ўдзел і ў грамадска карыснай рабоце. Доўгі час яго выбіралі засядацелем раённага суда...

Цікава гутарыць з Тарасам Парфёнавічам, слухаць яго. Хутка бяжыць час. Майму суразмоўцу ўжо за 70 гадоў, але не старэе душой ветэран, не губляе бадзёрасці духу.

Урок мужнасці

...Яго дзяцінства было такім жа, як і дзяцінства ўсіх вясковых дзяцей: вучыўся Мацвей Даменя ў Цімкавіцкай сямігодцы, пасля заняткаў дапамагаў бацькам па гаспадарцы. Закончыў дарожна-механічны тэхнікум, але вабіла юнака ваенная служба. І Мацвей паступіў у Гомельскае стралкова-кулямётнае вучылішча. Пасля яго заканчэння ў званні лейтэнанта ён быў накіраваны ў Бела-стоцкую вобласць камендантам дота, дзе і сустрэў вайну.

Лейтэнант Даменя можна змагаўся з ворагам. Калі адступалі, пад Ваўкавыскам яго моцна параніла. Пасля выздараўлення Мацвей Мацвеевіч стаў падпольшчыкам, а потым пайшоў у партызанскі атрад імя Будзённага, які дзейнічаў на Капільшчыне. Быў кулямётчыкам, камандзірам узвода, палітруком.

Асабліва запомніўся Мацвею Мацвеевічу Сейлавіцкі бой. Праз невялікае балота група партызан прабіралася да вёскі Сейлавічы, дзе размясціўся нямецка-паліцэйскі гарнізон. Байцы натрапілі на засаду. Пачаўся няроўны бой. На дапамогу партызанам прыбыло падмацаванне. Раптам смяротна параніла кулямётчыка Сіндзева.

Тады лейтэнант Даменя кінуўся да кулямёта і адкрыў агонь па фашыстах. Ён таксама быў цяжка паранены, але бой партызаны выйгралі.

У шматлікіх аперацыях удзельнічаў Мацвей Мацвеевіч. Радзіма высока ацаніла яго баявыя заслугі: ён узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі, ордэнам Айчыннай вайны II ступені, шматлікімі медалямі.

Цяпер гэты мужны чалавек працуе ў нашай школе настаўнікам пачатковай ваеннай падрыхтоўкі. Ён — наш сябар-дарадца. Мацвей Мацвеевіч вучыць нас мужнасці, адданасці Радзіме, вучыць, як быць яе сапраўднымі патрыётамі, і мы ўдзячныя яму за гэта.

1980

СЯМ'Я ГУЛІЦКІХ

Скіп'ёўскі лес... Усхвалявана і прачула пісаў аб ім вядомы беларускі пісьменнік Кузьма Чорны. На жаль, аповесць «Скіп'ёўскі лес» засталася незакончанай. Але апошнія старонкі твора не адно дзесяцігоддзе дапісвалі сваім жыццём і лёсам землякі Кузьмы Чорнага, а таксама сам маляўнічы куток, які натхняў пісьменніка.

Лес ужо не абступае гэтак шчыльна з усіх бакоў Скіп'ёва, у якім жылі прататыпы аповесці Чорнага. Непадуладны час сцёр з зямлі гэты пасёлак, пакінуўшы ўсяго некалькі яблынь. Вясной яны разносяць духмяны водар, абуджаюць роздум і згадкі. Мо таму і ўспомнілася ўсё да драбніц Клаўдзіі Макараўне Гуліцкай у той вясновы дзень: і дзяцінства, і бацькоўская хата, і браты, якія назаўсёды ў яе памяці засталіся маладымі.

...Хата Гуліцкіх стаяла наводшыбе. Побач працякала хуткаплынная рачулка. Непадалёк ад яе бачны былі акуратна складзеныя стажкі духмянага сена. Каля будынка рос прыгожы пладовы садок, які восенню дарыў спелыя антонаўкі, сакавітыя слуцкія бэры. Гулі ля вуллёў пчолы.

Пчалярскай справай займаўся дбайны і шчыры працаўнік, гаспадар гэтай сядзібы Макар Данілавіч Гуліцкі.

Сям'я яго была вялікая: дзевяць дзяцей. А галоўнае, была дружнай і працавітай. Дзеці пасвілі жывёлу, дапамагалі бацькам па гаспадарцы. Вучыцца даводзілася з цяжкасцю. Школа ад

Скіп'ёва знаходзілася ў чатырох кіламетрах. А абутку на ўсіх дзяцей не хапала: адны чаравікі на траіх. Зімою той, хто прачынаўся апошнім, заставаўся дома дапамагаць маці, Фядоры Юстынаўне, па гаспадарцы. І ўсё ж дзеці імкнуліся да ведаў.

Сям'я Гуліцкіх адна з першых у вёсцы ўступіла ў калгас, перадала ў калектыўную гаспадарку хлёў, карову, плугі, бароны. У хаце Макара Данілавіча часта праходзілі сходы калгаснікаў, на якіх вырашаліся розныя пытанні гаспадарчага жыцця.

А якая была радасць, калі ў хату Гуліцкіх правялі радыё! Цяпер разам з аднавяскоўцамі на сходах яны слухалі голас Масквы і Мінска.

Жыццё патроху паляпшалася. Багацеў калгас, больш заможна пачыналі жыць сяляне. Фядору Юстынаўну, як адну з актывістак, скіп'ёўцы накіравалі вучыцца на курсы старшынь калгасаў. Але ў сям'і былі маленькія дзеці, якім патрабаваліся матчына ласка і ўвага.

А неўзабаве сям'ю напаткала вялікае гора: трагічна загінуў дванаццацігадовы Іосіф, памерла маленькая Надзя.

— У гэты час бацька працаваў пчалярком у Старым Капылі, — успамінае Клаўдзія Макараўна. — Вучыўся добрай справе пчаляра і садоўніка сын Іван, які ў час цяжкай хваробы бацькі замяніў яго. Часта бацька паўтараў: «Глядзі, Іване, працуй як мае быць, не цурайся любой работы».

Становішча ў сельскай гаспадарцы ў той далёкі, даваенны перыяд было вельмі цяжкае. Калгасы яшчэ толькі арганізаваліся, шмат чаго не хапала, амаль усё рабілася ўручную. Але людзі пераадольвалі цяжкасці, агульнымі сіламі, з вялікім стараннем умацоўвалі калектыўную гаспадарку. Браты Іван і Сцяпан Гуліцкія актыўна ўключыліся ў рух наватараў сельскагаспадарчай вытворчасці. «Калі побач Сцяпан Гуліцкі, то не прападзеш», — гаварылі вяскоўцы. Неўзабаве Радзіма дала яму ў рукі зброю. На вайне з белафінамі ён загінуў. У апошнім лісце дамоў напісаў: «Чакайце, хутка вярнуся». Але, на вялікі жаль, не вярнуўся, спачыў вечным сном на чужой зямлі.

Івана пасля вучобы ў гэты час прызначылі старшынёй калгаса ў суседняй вёсцы. Працаваў умела, адказна, паказваў добры прыклад радавым калгаснікам. У час жніва, калі асабліва востра адчуваўся недахоп рабочых рук, старшыня сам садзіўся за штурвал трактара і пачынаў убіраць збажыну на палетках.

Яшчэ адзін брат, Аляксей, пасля вучобы ў Мінску працаваў на хлебазаводзе. Але юнака вабіла неба. Ён паспяхова скончыў

лётную школу і ў званні лейтэнанта пачаў вадзіць крылатыя машыны ў пятым акіяне.

Гаўрыла пачынаў старшым піянерважатым Песачанскага дзіцячага дома, а потым працаваў у Столінскім ваенкамаце. Тут ён уступіў у ленынскую партыю.

Адным словам, сыны Макара Данілавіча і Фядоры Юстынаўны знайшлі сваё месца ў жыцці.

І раптам — вайна. Вялікія і цяжкія выпрабаванні выпалі і на долю сям'і Гуліцкіх. Яны мужна паўсталі на абарону Айчыны ад гітлераўскай навалы. Але не ўсе дачакаліся свята Перамогі.

Іван загінуў у адным з баёў на фронце. Не вярнуўся з баявога задання памочнік камандзіра эскадрылі Аляксей Гуліцкі, які прапаў без вестак у 1944 годзе. Чырвоныя следапыты адной са школ Брэста, дзе жыве К. М. Гуліцкая, вядуць пошук лётчыка-героя.

Малодшы, Гаўрыла, загінуў у родных мясцінах. Ён быў смелы і мужны партызан. Не адзін фашыст сустрэў смерць ад рук партызанскага разведчыка. У баі за Цімкавічы склаў галаву Гаўрыла, абарвалася маладое жыццё. Цела трапіла ў рукі фашыстаў. Гітлераўскія каты здэкаваліся з яго. Нават мёртвы партызан быў грозны ў сваёй помсце ворагу.

Змагаліся з ворагам і жанчыны з гэтай сям'і. Клаўдзію Гуліцкую вайна застала ля гераічнага Брэста. З цяжкасцю дабралася яна да родных мясцін. Неўзабаве стала сувязной партызанскага атрада імя Будзённага, які дзейнічаў на Капыльшчыне. Чым маглі дапамагалі народным мсціўцам сёстры Аляксандра і яшчэ зусім юная Яўгенія.

Загінуў на фронце муж Аляксандры Мікалай Сушко. Не вытрываўшы гора, спынілася сэрца старога Макара Данілавіча.

...Жыла калісьці ў хаце на ўзлеску дружная сям'я — бацька, маці, чатыры браты і тры сястры. Вайна забрала ўсіх мужчын. Кожны другі з гэтай сям'і не вярнуўся да роднага парога...

Пасля вайны Гаўрылу Гуліцкага перапахавалі на вясковых могілках. Маці героя, маленькая, з сціслымі валасамі жанчына, шаптала: «Гаўрыла мой, Гаўрушка!..» І перад вачыма паўставалі як жывыя Сцяпан, Іван, Аляксей... Па шчоках маці каціліся слёзы. Гэта былі слёзы вялікага мацярынскага гора і вялікай гордасці за сваіх сыноў, якія пражылі кароткае, але яркае жыццё. Яны ваявалі не дзеля славы, яны загінулі за Радзіму, за сённяшні наш шчаслівы дзень.

Пасля вайны памерла маці Фядора Юстынаўна. З вялікай сям'і Гуліцкіх засталіся тры сястры. Аляксандра Макараўна

працавала ў Цімкавіцкім сельпо, цяпер яна на пенсіі, жыве ў Цімкавічах. Клаўдзія Макараўна працавала ў Брэсце. Яна таксама на пенсіі. Яўгенія Макараўна — выхавальніца ў дзіцячым садку, жыве ў Мінску.

Больш як трыццаць гадоў на нашай зямлі мірна цвітуць яблыні, разносяць свой лёгкі духмяны пах. Мінулі дзесяцігодзі, час залячыў раны вайны, але не закрэсліў людскую памяць. І сёння, калі наша рэспубліка набліжаецца да свайго слаўнага юбілею, мы з гонарам называем імёны яе слаўных сыноў і дачок. Заўсёды, калі я думаю пра Гуліцкіх, мне хочацца з удзячнасцю схіліць галаву перад мужнасцю і вернасцю Радзіме гэтай звычайнай беларускай сям'і.

1978, 1980

ГРАНІЦА ПРАХОДЗІЛА ПОБАЧ

Хутка бяжыць час. Не за гарамі і той дзень, калі ў вёсцы Цімкавічы ў новым будынку нашай сярэдняй школы адкрыецца музей 17-га Чырванасцяжнага пагранічнага атрада. Ініцыятар стварэння музея — заслужаная настаўніца БССР З. І. Раманенка, якая збірала матэрыялы аб пагранатрадзе каля дваццаці пяці гадоў. Проста здзіўляешся зробленаму Зінаідай Іосіфаўнай. За яе плячыма засталіся доўгія гады стараннай і плённай працы.

Гераічная і слаўная гісторыя 17-га Чырванасцяжнага пагранічнага атрада, які знаходзіўся ў нашай вёсцы з 1922 па 1939 год. Граніца праходзіла непадалёку ад Цімкавіч.

Савецкія войскі 17 верасня 1939 года перайшлі граніцу Польскай дзяржавы і пачалі вызваленчы паход у Заходнюю Беларусь. Сорок гадоў таму назад у вызваленчым паходзе ўдзельнічалі і байцы 17-га Цімкавіцкага пагранічнага атрада. Адным з першых у час гэтай важнай аперацыі загінуў пагранічнік Рыгор Ільч Кафанаў. У музеі будуць змешчаны матэрыялы пра баявыя подзвігі Рыгора Кафанава, Фядота Найдзёнава, лейтэнанта Рыгора Усаценкі, Рыгора Ерамеева і іншых пагранічнікаў.

Калі пачалася Вялікая Айчынная вайна, байцы былога 17-га Цімкавіцкага пагранічнага атрада першымі прынялі пад Брэстам удар фашысцкіх дывізій. У першых баях на граніцы ў чэрвені 1941 года пагранічнікі праявілі сапраўдную адвагу і мужнасць.

Прайшлі гады. Цесная, трывалая сувязь звязвае піянераў і школьнікаў Цімкавіцкай сярэдняй школы з пагранічнікамі заставы імя Р. І. Кафанава. Пабывалі ў нас у гасцях і ветэраны-пагранічнікі. В. М. Наздарскі, Ю. І. Шайко, Я. В. Елісееў, У. А. Ішын усталявалі пліту з імёнамі палеглых байцоў. Вучні ўсклалі на магілу герояў кветкі.

Госці прывезлі пісьмо-наказ піянерам, камсамольцам і настаўнікам школы. Ветэраны-пагранічнікі ўручылі Зінаідзе Іосіфаўне Раманенка новыя экспанаты для музея.

1979

НА РАДЗІМЕ КЛАСІКА

Цімкавічы і Кузьма Чорны — адно непадзельнае цэлае. Пісьменнік стаў гонарам нашай вёскі, яе зоркай-сімвалам. І вядзе людзей сюды, на радзіму класіка, дарога, каб пакланіцца яго памяці і вялікаму мастакоўскаму таленту.

Ужо не першы юбілей, прысвечаны Кузьму Чорнаму, святкуецца ў Цімкавічах. І вось сёлета, 24 чэрвеня, у дзень 80-годдзя пісьменніка, на яго радзіме сабралася шмат людю: настаўнікі, бібліятэкары, мясцовыя жыхары. Са сталіцы на ўрачыстасць прыехалі літаратурныя знакамітасці, таленавітыя майстры слова. Сярод гасцей — адметная постаць народнага пісьменніка БССР Янкі Брыля, творы якога мы, дзесяцікласнікі, нядаўна вывучалі на ўроках. А вось Васіль Вітка, казкі і вершы якога мы калісьці чыталі ў пачатковай школе і на старонках часопіса «Вясёлка». Са скрыпкай завітаў на свята ў Цімкавічы паэт-зямляк Адам Русак. Аўтар «Хатынскай аповесці» Алесь Адамовіч штосьці абмяркоўваў з маладым даследчыкам творчасці Кузьмы Чорнага Міхасём Тычынам. На сустрэчу з землякамі класіка прыехалі таксама Іван Грамовіч, Павел Кавалёў, Алена Васілевіч, Іван Чыгрынаў...

У ганаровым прэзідыуме побач з пісьменнікамі — сёстры Кузьмы Чорнага Ганна Карлаўна і Марыя Карлаўна Раманоўскія, дачка Рагнеда. З вуснаў гасцей прагучалі словы пра жыццё і творчасць класіка. Асабліва цікава было пачуць успаміны старэйшых пісьменнікаў, якія асабіста ведалі Кузьму Чорнага, сустракаліся з ім. Некаторых ён падтрымаў на пачатку творчага шляху ў літаратуру. З удзячнасцю майстру прозы выказаўся пісьменнік

Янка Брыль. Апроч іншага, гаварылася пра ролю малой радзімы ў лёсе і творчасці Кузьмы Чорнага. «Дарагія цімкаўцы!» — так звярнуўся да землякоў класіка паэт Васіль Вітка.

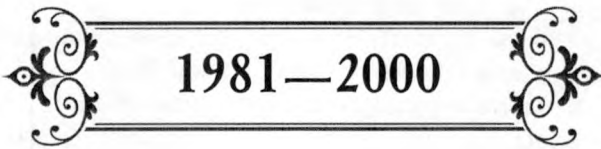
Нягледзячы на гарачы сонечны дзень, госці і жыхары не спяшаліся разыходзіцца. Здаецца, сам Кузьма Чорны яднаў і збліжаў людзей.

Самым малым госцем у Цімкавічах стаў унук беларускага класіка — Коля Раманоўскі. Мабыць, на ўсё жыццё ён запомніць гэта свята ягонага славутага дзеда. На жаль, Чорны не дажыў да сённяшняга юбілейнага дня, не стала яго ў 1944 годзе, у час росквіту сваёй маладосці. Яму хацелася напісаць новыя раманы. Творчых задум у яго было шмат. Ён марыў, што вернецца ў родныя Цімкавічы і тут будзе жыць сярод сваіх землякоў, пісаць творы. «Як мая душа рвецца туды! Яна заўсёды там. Там жывуць усе мае персанажы. Усе дарогі, пейзажы, дрэвы, хаты, чалавечыя натуры, пра якія я калі-небудзь пісаў. Гэта ўсё адтуль, сапраўднае...» — незадоўга да смерці пісаў Кузьма Чорны пра свае родныя мясціны.

Кажуць: чалавек жыве датуль, пакуль аб ім памятаюць. Памяць пра Кузьму Чорнага беражліва захоўваюць настаўнікі і вучні Цімкавіцкай СШ, яны шануюць імя беларускага класіка і яго спадчыну. Кожны ахвотны ў Цімкавічах можа даведацца пра жыццё і творчасць знакамітага пісьменніка, пачуць расказ школьнага экскурсавода пра тое, як будучы класік гадаваўся, вучыўся, настаўнічаў.. У цэнтры нашай вёскі заўсёды адчынены дзверы музея Кузьмы Чорнага. Сёння тут, пры музейным будынку, у засені каштанаў, было шматлюдна. У гаманкім гурце гасцей і мясцовай інтэлігенцыі добрым словам згадвалі Кузьму Чорнага, гаварылі пра яго таленавітыя творы і самабытных герояў. Жыве памяць на радзіме класіка.

1980

БАЯВОЕ БРАТЭРСТВА, ДОЎГ І ПАМЯЦЬ

Пра сябе ён гаворыць з неахвотай. «Проста ваяваў. Гэта вам, маладым, здаецца, што мы толькі пра подзвігі марылі», — апраўдваючыся, патлумачыў Павел Васільевіч Нікіцін, мой сусед, ветэран Вялікай Айчыннай вайны. Зрэдку ён дабрадушна ўсміхаўся: маўляў, цяжка табе, пасляваеннаму юнаку, які не бачыў жахаў вайны і ведае пра яе толькі з кніг ды кінастужак, зразумець той час, што на самай справе адбывалася. «Ды і навошта гаварыць пра сябе, свае заслугі», — запырэчыў Павел Васільевіч на маю просьбу расказаць пра ваеннае мінулае. І працягваў: «Я вось часта думаю пра тое, як склаўся б мой лёс, каб у цяжкія хвіліны на мяжы жыцця і смерці побач са мною не было простых і цудоўных людзей, надзейных сяброў і таварышаў, якія змагаліся з ненавісным ворагам, не шкадуючы крыві сваёй. Ці змог бы выжыць і вось сёння з табой гаварыць?»

Сапраўды, на такіх людзей Паўлу Васільевічу пашэнціла неаднойчы. 1941 год, пачатак вайны... Павел Нікіцін, савецкі пагранічнік, апынуўся ў вёсцы Прусы на Капыльшчыне. Знясілены, галодны. Прыблукаў сюды разам з аднапалчанінам і сваім школьным сябрам Мікалаем Астапенкам...

Полк, у якім ваяваў Нікіцін, пасля кровапралітных баёў трапіў у акружэнне. З вялікімі стратамі ўдалося вырвацца з вогненнага кальца, пачаўся адыход рэшткаў палка на ўсход. Пастаянна адбываліся сутычкі з узброенымі да зубоў гітлераўцамі. «У 1940 годзе Мікалай Астапенка, я і яшчэ дзесяць хлопцаў з нашай сярэдняй школы горада Зарайска Маскоўскай вобласці былі прызваны на службу ў пагранічныя войскі. А далей усе разам апынуліся на беларускай зямлі. У раёне Аўгустова ў першыя дні вайны прынялі баявое хрышчэнне, — расказвае Павел Васільевіч, моцна сціскаючы загарэлыя, яшчэ моцныя рукі. — Цяжка і горка ўспамінаць тыя дні. Байцы гінулі не толькі ад варожай кулі, але і

ад таго, што немагчыма было аказаць своечасовую медыцынскую дапамогу. Неставала боепрыпасаў, харчу.. З баямі мы адступалі, гублялі ў смяротных сутычках сяброў і таварышаў. Праз некаторы час падышлі да Стоўбцаў і неўзабаве даведаліся, што Мінск ужо больш як два тыдні захоплены фашыстамі. Камандаванне прыняло рашэнне групамі рухацца да лініі фронту. Нам думалася, што вайна не будзе доўгай, хутка нашы войскі, як толькі збяруцца ў моцны кулак, удараць па ворагу, пагоняць захопнікаў назад. Ды адразу зламаць сківіцу фашызму не атрымалася. Вайна зацягнулася аж на чатыры гады».

...З невялікай групы ў жывых засталіся двое: Мікалай Астапенка і Павел Нікіцін. У капальскай вёсцы Прусы вайскоўцаў прытулілі душэўныя, чулыя жанчыны-працаўніцы Гуліцкія, абедзве — Вольгі. Схавалі ад ворагаў і злога людскога вока і тым самым уратавалі іх. Пазней Павел і Мікалай праз сяцёр Гуліцкіх даведаліся, што ў навакольных лясах дзейнічае партызанскі атрад. Немцы ўсё часцей наязджалі ў Прусы і шукалі савецкіх салдат-акружэнцаў, таму заставацца тут надалей было небяспечна. У сакавіку 1942 года хлопцы сталі партызанамі атрада імя Будзённага. Яны, узрадаваныя, узялі ў рукі зброю, бо з'явілася магчымасць змагацца з гітлераўскімі заваёўнікамі, якія прыйшлі на нашу зямлю.

У атрадзе рускі Павел Нікіцін адчуў шчырасць, адкрытасць і прыхільнасць мясцовых беларускіх хлопцаў. «Гэта было сапраўднае баявое партызанскае братэрства, — з перакананасцю гаворыць Павел Васільевіч. — Нас яднаў доўг, абавязак — біць ворагаў, фашыстаў, пазбавіць савецкіх людзей гітлераўскай няволі, здэку і гвалту».

У лясной партызанскай зоне для Паўла Нікіціна пачалося баявое неспакойнае жыццё. З цягам часу ў атрадзе ён стаў камандзірам аддзялення. Бліжэй пазнаёміўся з мясцовымі жыхарамі, якія, можна сказаць, выгадаваліся калі не ў лесе, то ў суседстве з «зялёнымі братам»: Іванам Жданам, Мікалаем Станілевічам, Іосіфам Залеўскім, Паўлам Пакалевічам, Мікалаем Рылам, Гаўрылам Гуліцкім, Іванам Казлоўскім, Мікалаем Марозам. «Мяне захапляла смеласць, рашучасць гэтых беларускіх хлопцаў, — кажа Павел Васільевіч. — Я ведаў, што на іх можна заўсёды разлічваць. Яны ў любы момант былі здольныя на адважныя ўчынкі. Мы перажылі нягоды, трывогі, выпрабаванні. Аднак з такімі людзьмі ўсё гэта было пераадольваць лягчэй».

Нароўні з мужчынамі-партызанамі ўсе цяжкасці партызанскай барацьбы і штодзённага побыту пераносілі дзяўчаты і жанчыны. Павел Васільевіч з цеплынёй у голасе ўспамінае: «Яны былі сапраўднымі баявымі сяброўкамі. Яны, жартуючы, падымалі настрой, падбадзёрвалі нас. Не забыць мне ўмелых, клапатлівых рук медыцынскай сястры Надзеі Кіявіцкай. І цяпер памятаю смеласць у вачах Вольгі Мароз, тое, як яна адважна дзейнічала ў баі. Здзіўляюся выключнай працавітасці і цягавітасці Марыі Максімчык: яе рукі не ведалі стомы».

Народным мсціўцам дапамагалі жыхары Прусаў і іншых навакольных вёсак. Без іх харчу, важных паведамленняў і звестак не мелі б поспеху баявыя аперацыі партызан. П. Нікіцін гаворыць: «Я мог бы прывесці дзясяткі, а мо і больш за сотню прыкладаў таго, як людзі дзяліліся з партызанамі апошнім. Не шкадавалі апошняга кавалка хлеба, апошняй бульбіны. Рабілі гэта дзеля таго, каб хутчэй фашысцкія вылюдкі і іх паслугачы спаўна атрымалі разлік за пралітую нявінную кроў, гвалт і нечалавечыя мукі». Настаўніца Ганна Рыгораўна Мельнічэнка добраахвотна стала партызанскай сувязной. Яна з вёскі Леткаўшчына ішла па дарозе на Капыль з чарговым заданнем, калі яе схапілі фашысты. Жанчыне пашчасціла цудам уратавацца, яна жыла з малымі дзецьмі ў партызанскай зоне.

Месцазнаходжанне партызанскага атрада пастаянна мянялася. У верасні 1942 года прыйшла жахлівая вестка пра расправу гітлераўцаў з жыхарамі Прусаў: у полімі загінулі 500 чалавек. Непאпраўная страта напаткала партызан, паколькі амаль усе яны былі родам з гэтай вёскі. «Як хацелася хоць чым-небудзь аблегчыць гора, пакуты маіх сяброў і таварышаў! — усклікае Павел Васільевіч, а потым працягвае дрыготкім голасам: — Чужога болю не бывае, калі ты чалавек... Гэтае зверства фашыстаў выклікала ў нас жаданне помсты. Не адзін гітлеравец і не адзін здраднік Радзімы знайшлі канец ад рук маіх сяброў па барацьбе».

Партызанская барацьба з ворагам на Капыльшчыне разгортвалася, і актыўна ўдзельнічаў у ёй атрад імя Будзённага. Былі разбіты нямецка-паліцэйскія гарнізоны ў шэрагу населеных пунктаў, паспяхова праведзены іншыя баявыя аперацыі. Асабліва запомніўся П. Нікіціну Раёўскі бой, калі было знішчана 68 карнікаў, што ехалі на Капыль. У час Сейлавіцкага бою партызаны разграмілі буйны гарнізон, ліквідавалі пункт па нарыхтоўцы сельгаспрадукцыі для нямецкай арміі. У баявой аперацыі пад Сейлавічамі вызначыўся лейтэнант Мацвей Даменя...

Слухаю Паўла Васільевіча, а ён раптам кажа мне, просячы: «Усё ж запішы гэтыя ўспаміны. Хочацца, каб моладзь, тыя, хто будзе жыць пасля нас, ведалі імёны маіх баявых сяброў і таварышаў. Мне ніколі не забыць тых, каго забрала вайна. Колькі палегла маладых хлопцаў на пачатку вайны! Яны гінулі і паміралі на маіх вачах. А вось партызан Гаўрыла Гуліцкі загінуў у родных Цімкавічах... Няма сярод нас баявых братоў камандзіра атрада Міхаіла Мікалаевіча Ізюмскага і Міхаіла Рыгоравіча Янкоўскага... Іх слова, іх асабістая мужнасць, вялікае жыццялюбства натхнялі нас на барацьбу. Адпомсціць! Перамагчы! — з такой верай мы жылі і змагаліся. І, урэшце, перамаглі...»

Павел Васільевіч скончыў апавядань пра партызанскае мінулае. Не сказаў ён нічога пра свае баявыя ўзнагароды. Што датычыць пасляваеннага часу, дык толькі абмовіўся, што працаваў участковым інспектарам Капыльскага РАУС. На матацыкле ў міліцэйскай форме мне з маленства запомніўся вобраз участкава Нікіціна. Калі я папытаўся пра ўзнагароды, дык Павел Васільевіч пераклучыўся на баявых сяброў і таварышаў. Мацвей Мацвеевіч Даменя за мужнасць і адвагу адзначаны ордэнамі Чырвонай Зоркі, Айчыннай вайны II ступені, Мікалай Паўлавіч Пакалевіч узнагароджаны ордэнам Славы III ступені...

Ветэран вайны П. Нікіцін падзяліўся радасцю, што ў Прусах створаны музей баявой і працоўнай славы. Ён мяркуе, што зроблена добрая і патрэбная справа для людзей і дзеля памяці пра людзей, пра тых, хто загінуў на вайне і змагаўся дзеля жыцця на Зямлі.

1981—1982

КОНЮХ АЛЕКСЕЙ ГЕЛИН

На окраине деревни Рудное, невдалеке от опушки леса, стоит тихий и уютный дом. Ничем особенным не выделяется он среди других. Осенью его щедро осыпают опадающие с деревьев листья, зимой, как часовые, встают вокруг белоснежные сугробы, чтобы по весне превратиться в звонкие игристые ручейки. Только летом, когда приезжает хозяин Алексей Иванович Гелин, оживает старый дом. Снова, тихонько поскрипывая, гостеприимно распахиваются двери, до позднего вечера не умолкают

бесконечные беседы. И теперь, спустя годы, идут люди к Гелину: вспомнить былое, рассказать новость, выслушать совет...

Ещё задолго до войны имя Алексея Гелина было хорошо известно в округе. Немногие могли соперничать с ним в знании привычек и повадок лошадей. А хороший конюх на селе всегда ценился высоко. По достоинству оценила его труд и Родина. В 1936 году из рук всесоюзного старосты Михаила Ивановича Калинина Гелин один из первых на Копыльщине получил высшую правительственную награду — орден Ленина. Тогда-то и построил колхоз своему орденосцу новый просторный дом. Жить бы в нем да радоваться. Но грянула война, которая перечеркнула мирную жизнь, все надежды и мечты.

Потянулись мрачные дни фашистской оккупации. Кто-то из предателей сделал донос на колхозного активиста. И вот он в немецкой комендатуре. На столе, поблескивая эмалью, лежит орден с силуэтом вождя. Фашистам все-таки удалось отыскать его, перевернув всё в доме вверх дном. Никак не могли поверить гитлеровцы в то, что простой крестьянин, конюх, был удостоен такой награды.

— Я хорошо знал свое дело, любил лошадей, честно работал в колхозе. За то и был награжден, — с достоинством отвечал Гелин на вопросы оккупантов.

И тогда ему устроили экзамен. Алексея Ивановича вывели во двор, где стояли несколько верховых лошадей, и приказали определить возраст каждой из них. Гелин с честью выдержал испытание.

Осталось позади военное лихолетье. К мирной, созидательной работе приступил советский народ. И снова занял свой скромный пост гвардеец первых пятилеток Алексей Гелин. До ухода на пенсию продолжал он трудиться в местном колхозе «Труд», был удостоен звания заслуженного колхозника. Сейчас живет у дочери в Минске, но каждое лето наезжает в Рудное, под крышу старого дома.

1983

СЁСТРЫ ХАТЫНИ

Тревожный, взволнованный звон колоколов Хатыни стоит над лесами и полями Логойщины. Его отзвук слышен и над сестрами Хатыни — Жаволками, Колодезным, на месте бывшей деревушки копыльского Принеманья Рулево. Прошло сорок лет, но память людская жива, память человеческих сердец переносится в те страшные дни.

...Февральским днём 1943 года над поселком Рулево вспыхнуло пламя большого пожара. Детский плач, крики женщин и стариков слились в единый жуткий человеческий вопль. Из 25 мужчин, женщин и детей в живых не осталось никого. В огне сгорели все постройки. В деревне Колодезное погибли 213 человек, среди них — дети. Такая же судьба и у Жаволок, где в огненном аду фашисты уничтожили 519 мирных жителей. Пруссы... Сюда после освобождения Беларуси мечтал приехать белорусский писатель Кузьма Чорный, чтобы писать о своих скромных, но мужественных земляках. Страшная трагедия в этой деревне произошла раньше, чем в Хатыни. Немногим ее жителям удалось спастись. Мария Нагорная — одна из тех, кто чудом вышел из огненного пекла, в книге «Я из огненной деревни...», суровом обвинительном акте фашизму, вспоминает те незабываемые дни для жителей Пруссов. Фашистские изверги жгли, убивали. «Приехали партизаны — собирать эти кости, где что осталось, — вспоминает Нагорная. — Мама рассказывает, что один такой, Янковский, считал, считал людей... Где тут считаешь, если все пораспадались, одни косточки... Он только сказал: запомните, кто живой останется, что в этой могиле 500 человек. Это кого собрали, а кроме того похоронили, кто где кого нашел».

Сорокалетию со дня этих жутких, страшных событий на местах расправы с мирными жителями были посвящены торжественно-скорбные митинги. После войны так и не отстроилась деревня Рулево. На ее месте теперь возвышается памятник жертвам кровавого террора. В день памяти здесь всегда собираются люди, чтобы отдать дань уважения тем, кто погиб.

Труженики местного колхоза «Труд» также пришли на братскую могилу погибших жителей Колодезного. Взволнованно звучали слова секретаря партийной организации колхоза С. Гробера, учащейся Оршанского педтехникума Зои Пакалевич, пионер Руднянской школы.

В Жаволках на митинге односельчане минутой молчания почтили память близких и дорогих людей, подвергшихся жестокому варварскому истреблению.

Имена, имена... На гранитные плиты ложатся цветы, венки. Но разве можно этим прикрыть рану, сдержать нестерпимую боль родственников погибших, каждого человека? «Нам нужно мирное небо! Нет — истребительным войнам, гонке вооружений!» — такие требования выступающих.

1983

АДВАЖНЫ ПЯНЕР

Гераічная гісторыя 17-га Чырванасцяжнага Цімкавіцкага пагранічнага атрада, які размяшчаўся ў Цімкавічах на Капыльшчыне з 1922 па 1939 год. Баявыя справы пагранічнікаў, старонкі мужнасці і адвагі не забыты. Сёння пра гэта апавядаюць шматлікія дакументы, экспанаты, што знаходзяцца ў музеі Чырванасцяжнага атрада ў Цімкавічах.

Калісьці дзяржаўная памежная паласа праходзіла параўнальна недалёка ад вёскі. Несці нялёгкую і адказную службу пагранічнікам дапамагалі мірныя жыхары.

Нямала подзвігаў было здзейснена пры ахове граніцы. І сярод тых, хто вызначыўся, пянер Коля Бань з вёскі Шыбіна былога Чырвонаслабодскага раёна.

Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР ад 26 жніўня 1939 года змяшчае імя юнага героя, узнагароджанага ордэнам «Знак Пашаны». Тады Колю было дванаццаць гадоў, ён быў вучнем Чырвонаслабодскай сярэдняй школы.

...Здарылася гэта чэрвеньскай ноччу 1939 года. Моцны стук у дзверы разбудзіў усіх.

— Хто там? — спытаў бацька Колі — Павел Іосіфавіч.

— Адчыняй! Свае!

Мужчынскія галасы былі незнаёмыя, таму бацька не адважыўся адчыніць дзверы. Раптам пачуўся звон шкла, і праз акно ў хату ўлезлі ўзброеныя бандыты. Яны наставілі на Паўла Іосіфавіча зброю і пачалі патрабаваць, каб ён дапамог ім прабрацца праз прыгранічную зону. Бандыты вывелі Колевага бацьку з хаты, астатніх сурова папярэдзілі:

— Калі паведаміце пагранічнікам, то ў жывых не пакінем нікога.

Коля хуценька вылез праз акно і найкарацейшай сцэжкай памчаў да заставы. «Толькі б паспець!» — білася думка ў галаве хлопчука. Змакрэлы і стомлены, Коля прыбег на заставу і паведаміў лейтэнанту Шумскаму, што здарылася ў іхняй хаце.

Пагранічны нарад заспяшаў да вёскі. Пошук незнаёмцаў доўжыўся да раніцы, трое дыверсантаў былі абясшкодзаны. Іх знайшлі цела забітага Паўла Іосіфавіча Баня.

У хуткім часе за смеласць і адвагу ўсесаюзны стараста Міхаіл Іванавіч Калінін уручыў юнаму герою ў Крамлі ордэн «Знак Пашаны».

Як склаўся далейшы лёс хлопчыка? Падлеткам і юнаком ён прайшоў праз полымя Вялікай Айчыннай вайны. Колю прынялі ў партызанскі атрад «25 год Кастрычніка», які дзейнічаў і на тэрыторыі Капыльшчыны. Некаторы час ён быў у разведвальнай групе партызанскага злучэння праслаўленага генерала Ф. Ф. Капусты. Да ордэна «Знак Пашаны» дадаліся новыя ўзнагароды.

Цяпер Мікалай Паўлавіч Бань настаўнічае на Магілёўшчыне, жыве ў пасёлку Туголіца Бабруйскага раёна. Пра подзвіг піянера Колі Баня цікава расказаў пісьменнік Павел Ткачоў у дакументальнай аповесці «Граніца была побач», якая выйшла асобнай кнігай.

Гераічны ўчынак юнага піянера — яркая старонка гісторыі 17-га Цімкавіцкага пагранатрада. І вельмі добра было б, каб за прысваенне яго імя змагаўся піянерскі атрад Цімкавіцкай СШ.

1983

СЫН ЗЯМЛІ

1. Вытокі

Любоў да прафесіі. З чаго пачынаецца яна? Пра гэта я спытаў у Казіміра Арсенавіча Міхайлоўскага — аднаго з лепшых механізатараў саўгаса «Цімкавіцкі». Ён усміхнуўся, сказаў каратка:

— Я пайшоў дарогай бацькі... — Потым трохі падумаў, акуратна прыгладзіў рукой чарнявыя, там-сям пабітыя сівізной

валасы, няспешна пачаў гаварыць: — Не ведаю як хто, а я магу ўпэўнена сказаць, што пачалася ў мяне любоў да прафесіі з прыкладу бацькі Арсена Міхайлавіча. У пачатку саракавых гадоў ён быў адным са знатных хлебарабаў калгаса і раёна. Усе свае сілы бацька аддаваў нялёгкай справе — вырошчванню хлеба. Мне вельмі падабалася, калі хадзіў па полі, пакідаючы роўныя барозны, яго «сталёвы конь». Бывала, сапсуецца ў полі трактар — і я тут як тут. Падам бацьку ключ, гайку, а той пасля возьме і даверыць мне праехаць на трактары. Як было радасна, што на полі засталіся і мае барозны.

Бацька клапаціўся пра справы калгасныя, не ўяўляў сябе без працы на зямлі. Каб жылося на ёй вольна, ён аддаў сваё жыццё на вайне...

Казімір Арсенавіч раптам перапыніў гаворку, позірк ягоны адбіўся ў люстэрку, што вісела на сцяне. Здалося, у яго вачах бліснулі яркія агеньчыкі.

— Мая прафесія — маё жыццё. Можна, занадта гучна, але часта думаю, што я значыў бы без яе. Як і для бацькі, для мяне вырошчваць хлеб — вялікая радасць.

Гаварыў гэта Казімір Арсенавіч павольна і разважліва, хоць у голасе было чуваць хваляванне. Ён — упэўнены ў сабе, сваіх словах чалавек, які многае пабачыў, перажыў, ведае цану жыццёвым каштоўнасцям.

Як ні дзіўна, але так атрымалася, што любоў да прафесіі механізатара прыкладна так пачалася і ў яго малодшага сына — Віктара, які цяпер вучыцца ў Капыльскім СПТВ-67. Зразумець усю важнасць і значнасць хлебарабскай справы дапамог сыну бацька. Назаўсёды запалі ў сэрца і памяць Віктара яго словы:

— Карміла і корміць нас адна крыніца — зямля і праца. Хто працуе, той і мае. Будзеш працаваць — чалавекам будзеш.

Мо таму Казімір Арсенавіч лічыць, што з малых гадоў дзяцей трэба выходзіць у працы, абуджаць у іх любоў да сваёй зямлі, роднага кутка. Пра гэта ён гаварыў, выступаючы на адным са збораў піянерскай дружыны Цімкавіцкай сярэдняй школы.

— Я шчаслівы, — пачаў Казімір Арсенавіч, — што бачу вас сёння такімі радаснымі, прыгожымі. Я нават крышку зайздросчу вашаму дзяцінству. У мяне яно таксама было, толькі басаногае, частку яго адабрала вайна...

Стаіўшы дыханне, слухалі дзеці. Голас Казіміра Арсенавіча дрыжэў, бо невялікі ён аматар прамаўляць публічна. Хваляваўся, аднак працягваў гаварыць далей, успаміны цалкам завалодалі ім.

— Вучыцца да вайны даводзілася з цяжкасцю. Шмат чаго не хапала ў краіне. Але мы, дзеці, не толькі прагнулі ведаў, але і шмат працавалі, дапамагалі бацькам па гаспадарцы. У дзяцінстве паспытаў горкі смак хлеба, захацелася, каб для новага пакалення ён стаў салодкім. Лёс закідваў мяне далёка ад нашай Беларусі, але я вяртаўся на радзіму. Вырасшы ў застацца на той зямлі, дзе працавалі мае бацькі і дзяды. Дзе нарадзіўся, там і згадзіўся.

Радзіма назаўсёды прапісалася ў яго сэрцы. Пасля службы ў Савецкай Арміі Казімір Міхайлоўскі скончыў курсы трактарыстаў. Пачаў працаваць у калгасе «1 Мая» Капыльскага раёна. Не ўсё ладзілася спачатку, але хлопец настойліва вучыўся ў старэйшых і спрактыкаваных трактарыстаў. Ён авалодваў майстэрствам, старанна выконваў свае працоўныя абавязкі. Хутка нават вопытныя механізатары пачалі зайздросціць яго поспехам.

А яшчэ неўзабаве Казімір Міхайлоўскі ажаніўся. Разам са сваёй абранніцай Зінай яны добраахвотнікамі паехалі на асваенне цаліны. Але праз год вярнуліся дахаты. У снах вабілі-клікалі родныя мясціны.

— Паехалі з цаліны мы яшчэ і таму, — апавядае механізатар, — што да стэпавага клімату ніяк не маглі прызвычаіцца дзеці, вельмі часта хварэлі. Урач сказаў, што адзінае для іх лячэнне — беларускае паветра.

Родныя мясціны прыветліва сустрэлі маладую сям'ю. Казімір Арсенавіч і яго жонка пачалі працаваць у саўгасе «Цімкавіцкі».

2. Дзень, як і ўсе іншыя

Вось ужо каля дваццаці гадоў Казімір Арсенавіч крочыць шырокай цімкавіцкай вуліцай да механічных майстэрняў саўгаса. «І сёння дрэннае надвор'е, — падумалася па дарозе. — Пэўна, зіма ўжо не праявіць сябе як след, калі пад нагамі хлюпае. Як-ніяк, вясна — на носе!»

Ідзе Казімір Арсенавіч спакойнай, разважлівай хадой, вітаецца з аднавяскоўцамі. Прыходзіць у механічны парк ён больш як за паўгадзіны да пачатку працоўнага дня. Бо, зразумела, тэхніка патрабуе догляду, гаспадарскіх рук. Таму яго Т-40 амаль заўсёды на хату, працуе без прастояў. «Дагледжаная тэхніка не падводзіць», — упэўнена зазначае Казімір Арсенавіч. Калі ўсё-такі і здарыцца нейкая непрадбачаная паломка, то стараецца яе хутка ліквідаваць. Бывае, у гэтым яму дапамагаюць сыны Віктар ці Анатоль.

Пасля запраўкі трактар з прычэпам-раздатчыкам паволі выязджае з мехпарка і накіроўваецца да свёрна для загрузкі камбікормам. Адсюль шлях трактара ляжыць да адкормачнага пункта буйной рагатай жывёлы. Пяць фермаў забяспечвае Казімір Арсенавіч камбікормам. Безумоўна, пры сёлетніх небагатых запасах кармоў у саўгасе гэтая дабаўка асабліва патрэбная і каштоўная. У цэлым сярэднясутачнае прыбаўленне ў вазе на адкорме жывёлы за першыя два месяцы складае 760 грамаў. У гэтым высокім паказчыку ёсць часцінка працы і механізатара Міхайлоўскага.

Трактар яго адразу заязджае на першую пры дарозе ферму. Тут гаспадарыць жонка Казіміра Арсенавіча — Зінаіда Аляксееўна. На адкорме жывёлы працуе і яе сястра Яўгенія Аляксееўна. Гэта заслужаныя жанчыны, чыя праца адзначана ўзнагародамі. З. А. Міхайлоўская, жонка Казіміра Арсенавіча, удастоена ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга.

Трактар паволі рухаецца па чыстым праходзе, па стужцы транспарцёра камбікорм трапляе ў кармушкі. У канцы прахода агрэгат спыніўся. Казімір Арсенавіч вылез з кабіны трактара, прайшоў, зазірнуў у карыты, абмовіўся: «Усё ў парадку!»

Бачна, як не толькі жывёлаводы, але і механізатар адчувае адказнасць за даручаны ўчастак работы, разумее, што павелічэнне вагі, прадуктыўнасці жывёлы залежыць і ад яго...

Вяртаўся дахаты Міхайлоўскі позна ўвечары. Церушыў сняжок... Я пацікавіўся ў Казіміра Арсенавіча, чым быў запамінальным для яго гэты працоўны дзень. Ён паціснуў плячыма:

— А што?! Дзень звычайны, як і ўсе астатнія.

Так, праца для гэтага сціплага чалавека — галоўнае. Што ні робіць ён на працягу года: ці вывозіць на палі арганічныя ўгнаенні, садзіць ці ўбірае бульбу, сціртуе салому — заўсёды выконвае даручаную справу ўмела і старанна. У самых складаных абставінах і сітуацыях ён бадзёры, дасціпны, не падае духам. Паважаюць, цэняць і любяць яго за гэта ў дружнай сям’і механізатараў саўгаса.

3. На роднай зямлі

Праца — аснова дастатку. Заможна жывуць рабочыя саўгаса «Цімкавіцкі». Ёсць тут хлеб і да хлеба. Не сорамна, калі і госць з дарогі завітае.

Дабрабыт, згода, узаемаразуменне пануе і ў сям’і Міхайлоўскіх. Жонка Казіміра Арсенавіча, яго дзеці ганарацца бацькам, дбайным і старанным працаўніком. «Па працы і пашана», — кажуць людзі. Радзіма высока ацаніла працоўныя заслугі свайго сына, узнагародзіўшы яго ордэнам «Знак Пашаны». Дырэкцыя неаднаразова аб’яўляла механізатару падзякі, прэміравала. За высокія дасягненні і паказчыкі Казіміру Арсенавічу прысвоена ганаровае званне ўдарніка камуністычнай працы. А хіба не ўзнагарода для яго тое, што два сыны крочаць па бацькоўскіх слядах?!

...Зімовымі вечарамі ў хаце Міхайлоўскіх збіраецца шмат людю: родныя, сябры, суседзі. Гасцінна сустракае ўсіх гаспадар хаты. Сёння ў думках ён хвалюецца, бо неўзабаве ў старэйшай дачкі Валянціны зноў павінна нарадзіцца дзіцятка. Муж яе паехаў да бацькоў у суседні раён, а затым яму трэба ехаць на сесію ў ветэрынарны інстытут.

Перад вячэрай Казімір Арсенавіч усё ж паспеў пагаманіць са мною, адказаў на колькі пытанняў. Гаворка пайшла пра хлеб, пра мінулагодняе жніво.

— Ураджай нядрэнны, мог быць і лепшы. Але трэба цаніць, што маем. Я ж ведаю, як хлеб расце, ён з неба не падае, — гаворыць К. А. Міхайлоўскі. — Возьмеш у рукі цёплы акраец, і здаецца, вырошчвалі яго людзі не год, а цэлы век.

— Як вы мяркуеце, чаму цяпер малавата моладзі застаецца працаваць на вёсцы? — пытаюся ў Казіміра Арсенавіча. Той крышку сумеўся, кашлянуў, задумаўся:

— Цяжка сказаць... Мабыць, не заўсёды маладыя могуць ацаніць свае здольнасці і магчымасці, не заўсёды могуць даць адказ на такое складанае пытанне: «Дзе я больш патрэбен?». Бывае, праўда, у некаторых гаспадарках да моладзі ставяцца не вельмі ўважліва. Пра наш саўгас гэтага не скажаш. У нас шмат маладых механізатараў! Год ад году ўмовы працы паляпшаюцца. Тэхніка цяпер новая, высокапрадукцыйная. Галоўнае — зацікавіць хлопцаў і дзяўчат, дапамагчы знайсці сябе.

І як тут не ўспомніць словы аднаго мудрага чалавека: «На роднай зямлі твая сцяжынка!».

1983, 1984

СЁСТРЫ

Не адразу скажаш, што Зінаіда Аляксееўна Міхайлоўская і Яўгенія Аляксееўна Леташка — родныя сёстры. І росту неаднолькавага, і рысамі твару адрозніваюцца, і колерам валасоў. Але прыгледзішся больш уважліва — і адзначыш падабенства ў рухах, у той і ў другой — шчыры, адкрыты позірк, светлая ўсмешка на загарэлым твары.

Больш як дваццаць гадоў працуюць сёстры на адкормачным пункце буйной рагатай жывёлы саўгаса «Цімкавіцкі» Капыльскага раёна. Жывёлаводы саўгаса неаднойчы выходзілі пераможцамі раённага сацыялістычнага спаборніцтва. Сярод іх — Я. А. Леташка і З. А. Міхайлоўская. Зінаіда Аляксееўна як лепшая з лепшых адзначана ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга.

Калі я прыйшоў на адкормачны пункт, быў абедзенны перапынак, але сёстры яшчэ завіхаліся тут. Нарэшце праца была скончана, і жанчыны накіраваліся дамоў. Па дарозе Зінаіда зайшла на некалькі хвілін да Жэні, старэйшай сястры. У яе будоўля: сельскія майстры ставяць новы дом. Старая хата невялікая, але калі Яўгенія Аляксееўна жыла адна, то плошчы хапала. А тут дачка ў горадзе выйшла замуж і пераехала з мужам у родную вёску. Разам пачалі працаваць на міжкалгасным прадпрыемстве па вытворчасці свініны «Капыльскае». Нядаўна ў іх нарадзілася дачушка. Радуецца Яўгенія Аляксееўна: памочніца ёй і бацькам будзе.

Загаварылі сёстры пра блізкае вяселле сына Зіны — Анатоля, саўгаснага механізатара. Вольнага часу бракуе, а клопатаў шмат.

...Абедзенны перапынак скончыўся, і Зінаіда Аляксееўна выйшла з хаты на шырокую заасфальтаваную вуліцу. Па дарозе на працу да яе далучыцца сястра. Разам жа весялей! Ці стаіць ліпеньская спёка, ці ідзе халодны лістападаўскі дождж, ці злуецца лютаўская завея, ці смяюцца веснавыя свавольнікі-ручайкі — заўсёды, у любое надвор'е спяшаюцца сёстры на ферму.

З малых гадоў Жэня і Зіна дапамагалі сваёй маці. Яна прывучыла дачок да працы, навучыла даіць карову, даглядаць жывёлу, абыходзіцца з ёй беражліва. «Будзеце сумленна працаваць, будзеце жыць, як людзі — то і шчасце будзе», — гэтыя матчыны словы запомніліся назаўсёды. Любоў да сялянскай працы жанчыны перадалі і сваім дзецям, якія сёння працуюць тут, на роднай зямлі.

Віктар — малодшы сын Зінаіды Аляксееўны — пасля заканчэння СПТВ год працаваў у саўгасе на трактары Т-40, цяпер — шафёр. «Цяжкавата маме, — кажа ён, — у яе статку больш як сто бычкоў. Паспрабуй дагледзь! Пасля работы спяшаюся разам з бацькам і братам на ферму. Гэта, калі можна так сказаць, працоўны фронт усёй нашай сям’і».

І да Яўгеніі Аляксееўны дзеці прыходзяць на дапамогу. Тут усё знаёма, вучыць не трэба.

«Жэню і Зіну цяжка замяніць. Мала хто так ведае сваю справу», — гавораць сяброўкі.

Сярэднясутачнае прыбаўленне ў вазе ў іх групам не бывае ніжэй як 750 грамаў.

Некалькі гадоў назад Зінаіда Аляксееўна захварэла. Падумалася ёй: можа, перайсці на лягчэйшую працу? «Цяжка будзе без вас, не справімся, — сказаў дырэктар саўгаса В. І. Колас. — Папраўляйцеся і вяртайцеся на ферму».

Зінаіда Аляксееўна трохі адпачыла, падлячылася — і вярнулася ў свой калектыў. Тут, мажліва, і на болькі забылася, і вылечылася канчаткова...

Настаў дзень вяселля. У прыгожым, утульным доме Міхайлоўскіх сабраліся родныя, блізкія, аднавяскоўцы. Калі жаніх і нявеста кружыліся ў танцы, хтосьці сказаў:

— Якія шчаслівыя Жэня і Зіна!

1983

ЧАС ІХ СЫНОЎ

Здаецца, яшчэ ўчора на дварэ была восень, верасень абтрасаў галіны яблынь і груш, а ўжо і зіма надышла, глядзіш — і вясна не за гарамі, якая ўпрыгожыць дрэвы белымі пялёсткамі і маладой зялёнай лістотай. Бяжыць, ляціць, мільгае час. Любові Іванаўне і Рыгору Канстанцінавічу Холадам, якія працуюць на Цімкавіцкім спіртзаводзе, здаецца, што яшчэ зусім нядаўна яны пажаніліся. Тады неўзабаве ў іх нарадзіўся першынец, якога назвалі ў гонар бацькі — Рыгор. На самай справе з таго дня мінула больш як дваццаць гадоў. Пасля Рыгора ў сям’і Холадаў з’явіліся яшчэ тroe сыноў.

Часта прыгадвае Рыгор Канстанцінавіч гады службы ў Савецкай Арміі, той дзень, калі ён з салдацкай выпраўкай вярнуўся ў

родныя мясціны. А ўжо і сыны Рыгор і Сяргей служаць у шэрагах Узброеных Сіл СССР. Рыгор — у войсках сувязі, Сяргей — у артылерыі. Першы хутка звольніцца ў запас, другі ж толькі як чатыры месяцы таму прыняў ваенную прысягу.

Рыгор паспяхова скончыў вучэбнае падраздзяленне, стаў класным спецыялістам, дасканала авалодаў сваёй прафесіяй. Ён — выдатнік баявой і палітычнай падрыхтоўкі. Падраздзяленне, у якім служыць хлопец, выдатна справілася з задачамі, пастаўленымі перад воінамі ў мінулым навучальным годзе, з добрымі вынікамі сустрэла юбілей стварэння Саюза ССР. Іх вузел сувязі па выніках апошняй праверкі прызнаны лепшым.

Сяргей за кароткі тэрмін паспеў ужо авалодаць дзвюма спецыяльнасцямі: кіроўцы аўтамабіля і электрыка. У воінскім калектыве ён адчуў атмасферу дружбы, сяброўства, узаемадапамогі.

З нецярпеннем чакаюць бацькі лістоў ад сыноў. І калі яны прыходзяць у невялікі дамок ля старога парку, то падоўгу перачытваюць сціслыя салдацкія радкі.

Рыгор піша: «Тут, на вузле сувязі, мне прыйшлося ўзяцца за аловак і плакатныя пёры, бо я стаў рэдактарам баявога лістка і насценгазеты». Сяргей разважае пра адносіны да службы: «Ужо добра паспеў адчуць, што гады армейскай службы — гэта сапраўды школа жыцця, школа выхавання. Мой сябар Віця піша мне, што вырашыў паступаць у ваеннае вучылішча. Толькі цяпер разумею, наколькі адказны і сур'ёзны крок яму трэба зрабіць, бо бачу, колькі аддаюць нашы афіцэры ведаў, сіл і энергіі, для таго каб сталі мы сапраўднымі воінамі».

У яфрэйтара Рыгора Холада мірная прафесія — геадэзіст. Сяргей пасля заканчэння службы марыць вярнуцца працаваць на Мінскі камвольны камбінат, адкуль яго ўрачыста праводзілі на службу ў армію.

Рыхтуе сябе да службы яшчэ адзін сын Холадаў — Іван. Ён — навучэнец Капільскага СПТВ-67. Загартоўваецца фізічна, паспяхова вучыцца, стараецца дасканала авалодаць спецыяльнасцямі механізатара і шафёра, бо набытыя веды спатрэбяцца ў арміі.

Меншы з сям'і — Коля — вучань пятага класа Цімкавіцкай школы. Ён — выдатнік. Які будзе яго шлях у вялікае жыццё, сёння яшчэ цяжка сказаць. Але што будзе ён сапраўдным чалавекам, у гэтым і сумненняў няма, бо раўняецца ва ўсім на свайго бацьку і братоў.

Так, Любоў Іванаўна і Рыгор Канстанцінавіч не паспелі азірнуцца, як праляцеў час, выраслі іх сыны, а жыццё ў сваю чаргу паклікала іх паказаць, на што яны здольныя і здатныя, даказаць сваё права на сталасць, на самастойнасць.

Р. С.: Прапаршчык Сяргей Холад загінуў 19 сакавіка 1990 года ў Баку, пахаваны на Паўночных могілках у Мінску.

Рыгор Холад адслужыў у войску і цяпер працуе на Капыльскім заводзе жалезабетонных вырабаў. Брат Іван служыць прапаршчыкам у зенітна-ракетным палку ў Барысаве. Малодшы Мікола праходзіць службу ва ўпраўленні сувязі Ваенна-марскога флоту СССР пад Масквой.

1983, 1990

СМЕЦЦЕ... У ЛЕСЕ

Сонечным жнівеньскім ранкам са сваім добрым знаёмцам адправіліся ў грыбы. За плячамі засталіся шэсць кіламетраў дарогі, калі зайшлі ў лес паблізу вёсак Руднае і Савічы ды пачулі прыветны гоман дрэў. Нядоўга радавалі нас шчодрія дары ўрочышча «Смаленшчына». Хутка мы пачалі жахацца: у лесе то ў адным месцы, то ў другім, то на ўскрайку, то далей углыб сустракаліся горы і кучы самага звычайнага смецця, якое тут пакінулі, а хутчэй за ўсё, наўмысна прывезлі жыхары навакольных вёсак.

Чаго тут толькі не валяецца: аўтамабільныя шыны, рамы і дэталі ад матацыклаў, веласіпедаў, бляшанкі з-пад кансерваў і фарбы, шкло, бутэлькі...

Пра любоў да прыроды сказана шмат, вельмі слушна гаворыцца, што яна не можа быць пасіўнай, бяздзеянай. Безумоўна, асоба, якая глыбока адчувае непаўторную прыгажосць прыроды, не здатна на амаральныя ўчынкi, злачынствы ў адносінах да яе. Добра сказаў пра гэта народны пісьменнік БССР Янка Брыль у адным са сваіх лірычных запісаў: «Прыгажосць прыроды кліча да чысціні душы. Гэта не думка, а такое адчуванне».

Але ўсё-такі як часта людзі не шануюць свае родныя мясціны, праяўляюць антыгуманнасць і абыякавасць да акаляючага нас характва. Лес ачышчае атмасферу ад забруджвання, забяспечвае жыццё чалавецтву, усяму жывому. Урэшце, лес — наша багацце.

Досыць старая, як і сам лес, ісціна. Праблема барацьбы з засме-чанаасцю датычыць не толькі лесу вакол згаданых вёсак. Яна на-была шырокія маштабы. А пакуль што ва ўрочышчы «Смаленш-чына» з'яўляюцца ўсё новыя і новыя кучы смецця, людзі працяг-ваюць глуміцца з лясной прыгажосці. А пара б ужо мясцовым органам, арганізацыям сумесна праявіць сацыяльную актыўнасць і хоць як-небудзь выправіць непрывабнае становішча.

Нядаўна мне давялося ўдзельнічаць у працы Усесаюзнай навуковай канферэнцыі «Савецкая і замежная літаратура пра ўзаемаадносіны чалавека і прыроды ва ўмовах НТР». Там шмат гаварылася і пра лес, падкрэслівалася, у прыватнасці, роля грамадскасці ў абароне прыроднага асяроддзя. Вырашэнне і гэ-тай мясцовай актуальнай праблемы залежыць ад яе.

1984

ДРУГОЕ НАРАДЖЭННЕ СПЕКТАКЛЯ

За дзесяць хвілін да пачатку спектакля рэжысёр Цімкавіцкага народнага тэатра заслужаная настаўніца БССР Зінаіда Іосіфаўна Раманенка ў гутарцы са мною сказала:

— Назваць нашу работу новай будзе, мабыць, крыш-ку няправільна. Справа ў тым, што спектакль па п'есе Але-ся Іванавіча Махнача «Гаўрошы Брэсцкай крэпасці» ўжо быў пастаўлены на нашай сцэне каля дзесяці гадоў таму назад. З сённяшнімі студыйцамі вырашылі ажыццявіць пастаноўку зноў. І гэта не выпадкова. У нашы дні, калі ў свеце вельмі неспакойна, галасы гаўрошаў Брэсцкай крэпасці гучаць надзвычай усхвалява-на. Уступіўшы разам з дарослымі ў няроўны бой з фашызмам у першыя дні вайны, яны паказвалі сапраўдныя прыклады адвагі і мужнасці. Але разам з тым заставаліся дзецьмі...

У фінале п'есы гіне Нюра Кіжаватава, яе бацькі. Іх смерць — гэта напамінак аб тым, што несла страшная спусташальная вай-на. Вядучы прамовіць словы-заклік, якія ўскалыхваюць і сёння сэрцы людзей: «Людзі! Беражыце мір! Памятайце, як было за-ваявана шчасце!..»

...На сцэне чырванее цэгла муроў крэпасці над Бугам, яна нагадвае пралітую кроў мужных абаронцаў. На гэтым фоне раз-гортваецца адна з самых яркіх і запамінальных сцэн спектакля.

Гітлераўскага парламенцёра вядуць у падвал крэпасці. Ён ідзе з прапановай свайго камандавання спыніць бессэнсоўную барацьбу і заклікае здацца ўсіх у палон. Тут ён сустракае дзяцей — юных абаронцаў крэпасці. З іх вуснаў чуецца запытанне на аднас варожага афіцэра: «Што мы вам зрабілі, што вы забіваеце нас?!» Гітлераўцу цяжка зразумець, чаму нават дзеці змагаюцца з імі... На высокай патрыятычнай ноч гучыць патрабаванне лейтэнанта Кіжаватава ад імя савецкага народа спыніць вайну. Адказ абаронцаў крэпасці ворагу адзін: «Будзем змагацца да апошняй кроплі крыві!..»

Ролі Нюры Кіжаватавай і Пеці Клыпы ў выкананні Надзеі Камінскай і Віктара Хрысцініча — бясспрэчная ўдача юных артыстаў. Настаўнік Станіслаў Іосіфавіч Чарняўскі сыграў ролю Андрэя Кіжаватава — бацькі Нюры, а дзесяцікласнік Аляксандр Сцефановіч — палкавога камісара. Папраўдзе кажучы, я адразу крышку непакоіўся, што Аляксандр будзе адчуваць ськаванасць, калі побач настаўнік, чалавек старэйшы і нашмат багацейшы як на сцэнічны, так і на жыццёвы вопыт.

Але дарма. І настаўнік, і вучань паказалі выдатную ігру. Даволі прыемнае ўражанне пакідаюць ролі, увасобленыя Алегам Коласам, Сяргеем Лазоўскім, Сяргеем Жуком, Ігарам Байрашэўскім. Калектыў студыі папрацаваў над п'есай удумліва і творча. Студыйцы старанна падрыхтавалі касцюмы, добра вывучылі прадметы і атмасферу перадаваенага і ваеннага часу.

З апошнім, здаецца, ім было нялёгка. Але ў многім дапамаглі матэрыялы школьнага музея 17-га Цімкавіцкага Чырванасцяжнага пагранатрада, у якім пачынаў службу будучы Герой Савецкага Саюза А. М. Кіжаватаў. У мясцовай школе вучылася гераіня п'есы Нюра Кіжаватава. Дарэчы, з ёй у школьныя гады сябрвала мая маці — Яўгенія Ларывонаўна. І не дзіўна, што яна з задавальненнем прыйшла на спектакль, каб зноў убачыць юную прыгожую Нюрачку.

Як і дзесяць гадоў назад, пастаноўка прынесла поспех. Чуліся неспіханыя воплескі глядачоў. Сярод іх і апладысменты былых студыйцаў, бацькоў юных артыстаў. Трэба адзначыць, што сёння ў студыю ўваходзяць не толькі школьнікі, але і тыя, хто ўжо скончыў школу.

Спектакль пачаў новае жыццё. Сваю творчую работу самадзейныя артысты прысвячаюць 40-годдзю з дня вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

1984

ПА АБАВЯЗКУ СЭРЦА

Новая кніга Марыі Карпенка «Камісарскі Сад» (1983) — вынік творчых паездак журналісткі па нашай рэспубліцы. Складаюць зборнік дзесяць нарысаў.

Кожны з герояў нарысаў блізкі і дарагі аўтару. Жыць дзеля шчасця іншых, штодзённа рабіць дабро і прыносіць радасць людзям — вось іх сэнс жыцця. Менавіта гэтая рыса вылучае членаў сям’і Гілевічаў, пра якіх аўтар апавядае ў нарысе «След бліскавіцы».

«Зямля Тордзія» — нарыс пра тое, як праз многія гады пасля вайны чырвонымі следапытамі было ўстаноўлена імя невядомага грузінскага салдата, які загінуў на беларускай зямлі.

Нарыс «Камісарскі Сад», які даў назву кнізе, змешчаны на пачатку зборніка. Ён настройвае чытача на сур’ёзную размову, дае ключ да разумення наступных твораў. У ім ярка абмаляваны вобразы герояў, знойдзем алегарычныя і філасофскія развагі над жыццём і месцам чалавека ў ім. Героі «Камісарскага Саду» — Р. Буйневіч, чырвонаармейцы, мужнасць якіх жыве ў мясцовай легендзе, дбайныя, руплівыя працаўнікі сённяшніх дзён — «усе яны прайшлі праз камсамол, усе — праз вайну, нават тыя, хто нарадзіўся пасля вайны: прайшлі сваёй памяццю». У кожным з іх аўтар бачыць рысы лепшых людзей савецкай краіны. Расказаць пра такіх людзей для журналісткі і абавязак сэрца, і вялікая радасць. У гэтым яшчэ раз пераконваешся, калі даведваешся пра нялёгка будні і святы сакратара Браслаўскага райкама партыі Б. Лысага (нарыс «Між блакітных азёр»).

Валянцін Ваганаў, яго сястра Анця, іншыя героі нарыса «Бальшак на Быстрыцу» — людзі, на першы погляд, мала чым прыкметныя. Але іх глыбокія пачуцці і агульначалавечыя думкі не могуць пакінуць абыякавымі. Яны жывуць не толькі днём сягонняшнім, але і днём, калі на ўсёй планеце не будуць разрывацца бомбы, сціхнуць плач і енк дзяцей, жанчын, старых. Мабыць, дарэчы сказаць, што амаль ва ўсіх творах кнігі бачна заклапочанасць журналісткі пра захаванне міру на зямлі, няцяжка адшукаць адсылкі да гадоў ваеннага ліхалецця. «Памяць пра мінулае — гэта клопат пра будучыню», — зазначае яшчэ ў пачатку зборніка М. Карпенка.

Асобнае месца ў кнізе займаюць вобразы жанчын. Нарысы, што раскрываюць маральны і ідэйна-духоўны воблік нашай сучаснасці, прасякнуты вялікай павагай і любоўю да жанчыны-

працаўніцы. Некаторыя імёны сёння добра вядомы ў нашай рэспубліцы і краіне. Герой Сацыялістычнай Працы Р. Прусавя — гераіня нарыса «Прагулка пад чэрвеньскім дажджом». Сумленнай працай заслужыла імя і аўтарытэт дэпутат Вярхоўнага Савета СССР А. Давідчык («Галінка і дрэва»). Цікавыя штрыхі да партрэта таленавітай беларускай паэтэсы Еўдакіі Лось робіць аўтар у нарысе «Дзяўчынка з яблыкам».

1984

АПОВЕСЦЬ ПРА КУЗЬМУ ЧОРНАГА

Кажуць, што, каб лепш ведаць творы таго ці іншага пісьменніка, трэба абавязкова пабываць на яго радзіме. Аповесць літаратуразнаўцы і крытыка Міхася Тычыны «Вяртанне», што выйшла асобнай кніжкай у выдавецтве «Юнацтва» (1983), якраз і знаёміць падрабязна, больш дэталёва з біяграфіяй аднаго з пачынальнікаў беларускай савецкай літаратуры Кузьмы Чорнага. Аўтар дае нам мажлівасць зазірнуць у яго творчую лабараторыю і лепш зразумець, як ствараліся адметныя і запамінальныя вобразы-персанажы, шырокія эпічныя палотны жыцця. Чытаючы кнігу, можна, хай сабе і завочна, прайсціся цімкавіцкімі вуліцамі, убачыць характава, непаўторнасць навакольных пейзажаў, маляўнічых мясцін, адчуць душэўную прывабнасць, добразычлівасць людзей, якія зрабілі ўплыў на фарміраванне ўражлівай творчай натуры пісьменніка. Аповесць М. Тычыны — гэта працяг стварэння пісьменнікамі і даследчыкамі біяграфічных кніг пра класікаў беларускай літаратуры.

Галоўная мэта аўтара аповесці — паказаць Кузьму Чорнага вялікім мастаком і разам з тым чалавекам простым, з глыбіню народа, які добра ведаў жыццё, людзей, іх унутраны свет. Пісьменніку было наканавана прайсці цяжкімі, нялёгкімі жыццёвымі дарогамі, поўнымі трывог, нечаканасцей, але на якіх урэшце перамагала радасць творчасці. Для яго была ўласціва неверагодная працавітасць. Крыніцай задум для новых апавяданняў, аповесцей, раманаў пісьменніка былі роднае мястэчка Цімкавічы, вобразы яго сціплых і самабытных землякоў. Адчуваецца, аўтар аповесці абапіраўся на змест біяграфічных нарысаў С. Александровіча «Сэрца, у якім месціўся цэлы свет»,

«Крыніца замыслу — Цімкавічы». Варта сказаць, што М. Тычына пісаў свой твор на аснове ўспамінаў сваякоў і сяброў Чорнага, выкарыстаў звесткі, матэрыялы з кніг і артыкулаў пісьменніка.

Жыццё і творчасць Чорнага для сучаснага маладога чалавека, які ўступае ў вялікае, самастойнае жыццё, — узор служэння свайму народу, Радзіме-маці. Як бы ні складваўся твой лёс, трэба захоўваць адданасць Бацькаўшчыне, любоў да яе.

Міхась Тычына апавядае захапляюча, паслядоўна і дакладна раскрывае рысы асобы, характару мастака. Не канстатацыйны фактаў, а праз думкі, учынкi, далучанасць да вірлівых падзей спазнаём мы Чорнага — пісьменніка і чалавека, якому былі ўласцівы маральная годнасць і сумленнасць, адказнасць за сваё слова і непрыманне несправядлівасці, хлусні, раўнадушша, моцнае жыццялюбства. Кузьма Чорны цаніў дасціпны, дабрадушны жарт і гумар, мог паказаць чалавека ў камічных жыццёвых абставінах.

Аповесць чытаецца лёгка, з захапленнем. Вобразная, сакавітая мова аўтара. І гэта вельмі важна, таму што ў першую чаргу чытачы кнігі — старшакласнікі, якім яна і прызначаецца ў дапамогу пры вывучэнні творчасці пісьменніка.

З кожным новым раздзелам аўтар аповесці выразна выпісвае партрэт пісьменніка-псіхолога, пісьменніка-грамадзяніна. Кузьма Чорны паўстае ў творы як асоба цэласная, яркая мастакоўская фігура і жывы чалавек.

1984, 1986

НА ЛІРЫЧНАЙ ХВАЛІ

У крытыка Варлена Бечыка прачытаў: «Інтэлектуальнасць, культура пачуццяў, шырыня погляду на свет, глыбіня асабіста перажытага — важныя рысы творчасці паэтаў.. пакалення, якое некаторыя крытыкі не выпадкова называлі “філалагічным”». «Дзеці вайны» — так называюць яшчэ гэтае пакаленне. На суровы ваенны час прыпала дзяцінства Алега Лойкі — паэта, які з’яўляецца найбольш яркім прадстаўніком «філалагічнага» пакалення (пакарыстаемся гэтым азначэннем). Ён — адзін з высокаадукаваных сучасных пісьменнікаў, выпускнік філалагічнага факультэта БДУ імя У. І. Леніна, цяпер — універсітэцкі прафесар. Але менш

за ўсё А. Лойка — паэт «кніжны», хаця яго культура думкі і пачуццяў у пэўнай ступені заснавана і на ведах, каштоўным вопыце мастацкай літаратуры. І ўсё ж самае галоўнае ў творчасці А. Лойкі — сваё ўласнае: убачанае, адчутае, сказанае. Яго паэзія — жывы водгук чалавечага сэрца, лірычная песня душы. Докажам гэтаму і з’яўляецца новая кніга паэта «Грайна» (1986).

Калі паглядзець на змест і тэматыку зборніка, то можна пераканацца, што вершаваная творчасць А. Лойкі шматтэмная і шматвобразная. Гэта сведчыць пра багатую духоўную сувязь паэта з жыццём і светам. Ён шчыра адгукаецца на ўсё, што яго ўражае, хвалюе, кранае. «Сэрцу ж майму — здзіўляцца...» — у гэтым паэтычны покліч А. Лойкі. Кожная з тэм, якую б мы ні ўзялі (назвы асобных твораў гавораць самі за сябе: «Дзень Перамогі», «У шэсць гадзін вечара пасля вайны» і інш.), набывае глыбока асабістае вымярэнне. Можна гаварыць пра лірычны аўтабіяграфізм паэзіі А. Лойкі.

Сёння, як і заўсёды, чалавек мае патрэбу ў шчырасці, даверы, дабрыні і чалавечнасці. На гэтыя пачуцці багатая лірыка А. Лойкі. «Прывабы добрай даверлівасцю і шчырасцю Алег Лойка», — слухна пісаў у артыкуле «Час галоўнай службы» В. Бечык. А вось прызнанне самога паэта:

Хочацца лірыкі, шчырае лірыкі,
Хочацца маладосці,
Клічу кветкі я, клічу птушак я,
Запрашаю ў госці.

Паэт акрылены радасцю спяваць аб Радзіме, прыгажосці свету, каханні (вершы «Здзіўляюся, як многа перажыта...», «Грайна», «Балада снегу», «Балада музыкі», «Рэчка ў вербах туманіцца...», «Дарагая» і інш.). Ён не баіцца выглядаць па-чалавечы расчуденым, пяшчотным, далікатным, гаварыць на мове сэрца. А сэрца паэта хвалюецца, выпраменьвае святло і цяпло пачуццяў. Адчуваеш, як «прагне слова пераўтвараць на шчасце свет». Лірычны стыль вершаў паэта мілагучны, напеўны.

Хтосьці можа падумаць, што вершы А. Лойкі нейкія лёгкія, сузіральныя. У яго паэтычных творах ёсць глыбіня думкі, філасафічнасць. Адным з такіх узораў лірыка-медытатыўнага плана з’яўляецца верш «Высокі колас — сэнс высокі...». Зямное кліча паэта-рамантыка да найвышэйшага ідэалу. Яму, гледзячы на выспелы залаты колас, жадаецца:

Не марнай пустальгой-былінкай
Сысці пад пылаву павець, —
З табой у полі, хоць хвілінку,
Упоравень пашалясцець.

А лепш, каб цень мой непахілы
Пры залатой тваёй сцяне
Блакітнай песняй небасхілы
Насычвалі, як грунт вясне...

Запыняе чытацкую ўвагу ў кнізе А. Лойкі нізка вершаў пра Індыю «Зорка Венера над Бугенвілем». Яна адметная, па-свойму ўнікальная, бо індыйская прастора яшчэ не была асвоена нашай паэзіяй. Трэба сказаць, што сучасныя мастакі слова прыкметна пашырылі геаграфічныя абсягі беларускай паэзіі. У гады вайны па-наватарску прагучаў вершаваны цыкл П. Панчанкі «Іранскі дзённік». Рыгор Барадулін разгледзеў у далёкім Казахстане «маладзік над стэпам». Паэт з Беларусі Алег Лойка ўбачыў у індыйскім небе зорку Венеру. Ён уражлівым сэрцам адкрывае чужаземную экзатыку, гісторыю, культуру, самабытнасць жыцця і звычаяў індыйскага народа (вершы «Ты ўлюбяеш...», «Дэліійская калона», «Блукаюць беспрытульныя каровы», «Чэнч», «Начны Бамбей», «У кватэры Гандзі ў Бамбеі», «Балада Тадж-Махала», «Званы Будыйскіх храмаў» і інш.).

У «Грайне» А. Лойка працягвае знаёміць з новымі баладнымі творамі. Балады паэта канцэнтруюць у сабе патрыятычны і лірычны пафас, легендарныя і гераічныя матывы. Асэнсоўваючы падзеі мінулага, паэт выходзіць на іх чалавечае вымярэнне (вершы «Балада пра ўсмешку партызана», «Балада Трокскага замка», «Балада пра чабор і мацярдшуку» і інш.).

Паэт А. Лойка ўмее быць жартоўным, іранічным, дасціпным. Пра гэта красамоўна сведчыць гумарыстычная нізка вершаў «Чалавек, які пасміхаецца» — яна і завяршае кнігу.

Зборнік «Грайна» створаны паэтам на ўзнёслай лірычнай хвалі, якая мкне да сэрца чытача і будзіць светлыя, высокія і жыццялюбныя пачуцці.

1987

СПАСЦІЖЭННЕ МАЙСТЭРСТВА

Міхась Стральцоў добра вядомы чытачу як прэзаік і паэт. Аднак ён выступае і як літаратурны крытык, даследчык творчасці беларускіх пісьменнікаў. Дзесяць гадоў таму, у 1976 годзе, выйшаў зборнік М. Стральцова «У полі зроку». За гэты час пісьменнік выступаў з артыкуламі і эсэ ў перыядычным друку. Цяпер гэтыя творы сабраны аўтарам пад вокладкай новай кнігі «Пячатка майстра» (1986).

М. Стральцоў вядзе грунтоўную размову пра беларускую літаратуру — класічную і сучасную. Ён засяроджана, удумліва перачытвае спадчыну пісьменнікаў-пачынальнікаў нашай айчыннай прозы. Урокі літаратурнай класікі заўсёды пазнавальныя і каштоўныя. І для пісьменніка, і для чытача, які цікавіцца мастацтвам слова. У полі зроку М. Стральцова — творчасць З. Бядулі, М. Гарэцкага, К. Чорнага і інш. Яго цікавіць жыццёвы і творчы лёс класікаў, тое, як адбывалася станаўленне асобнай пісьменніцкай індывідуальнасці, ім рухае імкненне спасцігнуць сакрэты літаратурнага майстэрства, выявіць асаблівасці аўтарскай манеры, творчага метаду і стылю.

У артыкуле «З плеяды першых» гаворка пра творчасць З. Бядулі пачынаецца з аналізу вядомага нам са школьных гадоў апавядання «Пяць лыжак заціркі». Здавалася б, хрэстаматыйнае рэч. Дык што новага можна сказаць пра гэты сацыяльна-бытавы твор? М. Стральцоў выказвае не толькі сваё адчуццё ў змесце апавядання, але і адзначае яго адметную жанравую рысу: «Гэткі смех скрозь слёзы, журботны гумар, што прасякае сабою ўсю, да самага трагічнага споду аголеную сітуацыю. Прытча? Але тады гэта не здавалася прытчай — проста аздоба расказанага тут ніякім чынам не адчувалася і не ўсведамлялася таксама».

Звяртае ўвагу ў кнізе артыкул пра М. Гарэцкага «Спадчыннасць». І вось чаму. Максім Гарэцкі — забытае імя ў нашай літаратуры, але, на шчасце, вернутае з небыцця. Многіх, па словах М. Стральцова, «абмінула своечасовае знаёмства з Гарэцкім». Цяпер адбываецца новае прачытанне яго творчай спадчыны, і таму вельмі важна асэнсаваць яе глыбока і грунтоўна. Гэта выдатна і ўсведамляе Міхась Стральцоў, калі піша: «...Я хачу паказаць толькі на вышыню і напружанасць аўтарскай думкі Гарэцкага, падкрэсліць яе скіраванасць на найвышэйшыя ўзоры вялікай літаратуры». І далей зазначае: «А як не стае нам сёння

шматфарбнай ягонай палітры! Яго высокага ўзроўню “кніжнасці”, жывога інтэлекту і ягонай улады над народным словам...». Сам пісьменнік М. Стральцоў разумее, як важна сёння маладым празаікам вучыцца ў майстроў, таленавітых папярэднікаў. Зрэшты, як кажуць, вучыцца ніколі не позна...

М. Стральцоў, пішучы пра Кузьму Чорнага, гаворыць пра маштаб эпічнай думкі празаіка, уключае беларускага аўтара ў сусветны кантэкст: «Ён па-свойму касмічны, свет Чорнага. Правобраз гэтага свету — родныя яму Цімкавічы, пра якія ён казаў, што іх яму хопіць на мноства раманаў, сённяшняга чытача міжволі наводзяць на думку пра славетную фолкнераўскую Ёкнапатафу — і не так важна, што Чорны сваю “вёсачку” (так называўся і адзін з фолкнераўскіх раманаў) быццам бы рассяліў, разгарнуў у раманным космасе, а Фолкнер, наадварот, сканцэнтраваў у ёй свой “космас”...» («Цімкавічы — гэта цэлы свет»). М. Стральцоў судносіць дзве літаратурныя велічыні, вопыт раманнага мыслення двух буйных майстроў. Гэтак жа, у сувязі з сусветнай мастацкай літаратурай, разглядаў творчасць Чорнага А. Адамовіч у кнізе «Маштабнасць прозы» (1972). М. Стральцоў таксама плённа скарыстоўвае «павелічальнае шкло сусветнай класікі». Ён дае прыклад наступнікам, як трэба чытаць-перачытваць спадчыну і знаходзіць новае, арыгінальнае.

Кніга М. Стральцова красамоўна сведчыць, што пісьменнік шануе плён сталых майстроў прозы І. Мележа і Я. Брыля (артыкулы «Высокі ўзлёт», «Служэнне»), уважліва сочыць за творчасцю аднагодкаў у літаратуры Р. Барадуліна, В. Карамазова, А. Кудраўца... Яго цікавіць, кажучы словамі самога Стральцова, «развіццё аўтара як празаіка». Ён спасцігае сутнаснае ў светапоглядзе і творчасці пісьменніка, робіць арыгінальныя назіранні над жанрам, стылем мастацкіх твораў.

Шматлікія старонкі кнігі складае разгляд сучаснай беларускай савецкай паэзіі, творчасці яе найбольш яркіх і адметных прадстаўнікоў: П. Панчанкі, А. Пысіна, А. Вялюгіна, Р. Барадуліна, В. Зуёнка і інш. «Майстра паэт Анатоль Вялюгін, майстра!» — выказвае сваё захапленне М. Стральцоў, але гэтаму воклічу папярэднічае эстэтычны аналіз вершаў, доказная аргументацыя аўтара кнігі (артыкул «У спелым леце спелы бор»). Важкія, значныя набыткі ў сучаснага паэта Р. Барадуліна, які сёння надзвычай прыкметна вылучаецца сваім непаўторным мастацкім талентам, сталасцю думкі, арыгінальнай вобразнасцю. У гэтым пераконвае артыкул М. Стральцова «Ад маладзіка да

поўні», які ўяўляе сабой грунтоўны агляд і вычарпальную характарыстыку творчасці паэта. У артыкуле пра Р. Барадудзіна ён дае сваё разуменне творчага майстэрства: гэта «найперш з’ява... светапогляднага, мастацка-тыпалагічнага парадку, што ў канкрэтна-мастацкім кантэксце служыць выяўленню а с о б ы паэта ва ўсёй разнастайнасці са светам. Узятая само па сабе, у межах радка ці страфы, яно — толькі ўмельства, не болей» (с. 113).

Кніга «Пячатка майстра» пераконвае, што Міхась Стральцоў з’яўляецца глыбокім знаўцам гісторыі нашай літаратуры, яе традыцый, ідэйна-эстэтычных пошукаў. Ён умее вызначыць высокую вартасць мастацкага слова і падзяліцца радасцю свайго адкрыцця.

Зборнік артыкулаў «Пячатка майстра» будзе добрым дапаможнікам пры вывучэнні беларускай літаратуры студэнтамі, яна прыдасца ў працы настаўнікаў-філолагаў пры падрыхтоўцы да заняткаў. Паболей выходзіла б такіх глыбокіх і змястоўных кніг.

1987

У ПОШУКАХ УЛАСНАГА СЛОВА

Не заўсёды першы паэтычны зборнік становіцца адкрыццём, але менавіта яго чакае і чытач, і крытык. Другая кніжка таксама чаканая, бо хочацца ўпэўніцца, ці зрабіў паэт крок наперад, убачыць, наколькі ён пасталеў, «перарос» сябе ранейшага — аўтара першага зборніка.

«Пошук радасці» (1987) — другая па ліку кніжка вершаў Віктара Шніпа. Папярэдні зборнік «Гронка святла» выйшаў чатыры гады назад. Літаратурная грамадскасць у асноўным прыхільна сустрэла выхад гэтай кнігі. І не без падстаў. В. Шніп вылучыўся сваім паэтычным голасам, ён нядрэнна валодае творчай культурай, умее здзівіць адметнай вобразнасцю. Праўда, маладому аўтару дасталася «перцу і солі» (ЛіМ, 1984, 20 крас.). Сапраўды, у першым зборніку нароўні з лепшымі вершамі сустракаліся і слабейшыя. Таму асобныя заўвагі і меркаванні, хоць часам і завельмі рэзкія, былі слушныя, аргументаваныя. Аднак, нягледзячы на гэта, бачылася іншае: перад намі таленавіты паэт з уласным эстэтычным крэда.

Пасля «Гронкі...» асабіста я паверыў у магчымасць грунтоўнага аўтарскага самасцвярджэння і ўзыходжання паэта на новую творчую вяршыню. Знаёмства з той ці іншай вершаванай кнігай выклікае ў мяне асацыяцыі з імклівым блакітным экспрэсам альбо з таварняком, дзе каштоўная сыравіна: нафта і вугаль, даламіт і бярэны, а яшчэ грукацяць парожнія цыстэрны...

Адразу зазначым, што ў новым зборніку В. Шніпа не ўсе творы маюць аднолькавую эстэтычную вартасць, розніца сваім мастацкім узроўнем. Больш за тое, у гэтай кніжцы ў некаторай ступені адлюстраваліся як станоўчыя, так і адмоўныя бакі нашай маладой паэзіі.

Удумаемся ў назву «Пошук радасці». Ці трэба яе шукаць? Здаецца, яна амаль заўсёды побач, яна ў самім чалавеку. Радасць доўгі час неадступна спадарожнічала нам у грамадскім жыцці. Колькі радасці было ў вершах і выступленнях нашых паэтаў! Радаваліся свайму дабрабыту і беспакаранасці бюракраты, чыноўнікі, хапугі. Здавалася, не будзе канца ўяўнай радасці і бясконцаму захапленню асобных нашых паэтаў. Радасць радасцю, але ж ёсць і праблемы, якія спараджаюць засмучэнне і трывогу. Добра, што ў нас была і ёсць паэзія высокага грамадзянскага гучання, якая ваявала з недахопамі. Слова праўды П. Панчанкі бязлітасна і гнеўна выкрывала тых, хто, «каб паболей адхапіць — гатовы праўду Леніна забіць». Глытком свабоды для кожнага савецкага чалавека стаў з'езд «ачышчэння, абнаўлення, праўды» (П. Панчанка). І раптам стала не да радасці. Столькі праўды адкрылася пра наша савецкае мінулае, што слёзы нагортваюцца!

Але выбар і справа самога паэта, што шукаць — радасць ці сум, праўду ці прыгожую казку. Да таго ж маладосць заўсёды схільна ідэалізаваць, яна заўсёды ў палоне летуценняў, імкне да ўзнёсласці пачуццяў. І гэта цудоўна. Але паэт В. Шніп часам бачыць і шукае радасць там, дзе яе няма. Такія набалелыя рэчы закранае паэт, але адпаведных слоў і фарбаў не знаходзіць. Слушна сказаў В. Быкаў аб тым, што мастак павінен «задачы ставіць настолькі вялікія перад сабой, каб нават пераўзысці сябе».

Возьмем экалагічную тэму. Дарэчы, у першым зборніку паэта нам імпануе шчырая трывога аўтара пра стан і ахову прыроды. У «Пошуку радасці» на азначаную тэму хацелася б ухваліць верш «Дрыготкія зоры Сусвету...». А вось твор «Асвятліла нябёсы...» сузіральна-апісальны, няма ў ім ні чалавечай горычы, ні болю:

А на прызбе старыя
Зноў размовы вядуць
Пра былыя палеткі,
Пра лясы, пра ваду.
І ўсё хваляць былое...

Так, мудрыя дзяды і бабулі захапляюцца былой красой, памятаюць былое — доўгае жыццё яны пражылі на свеце. Але ж «неспакойныя думкі пра лясы, пра ваду» якраз і не выклікаюць неспакою, болю, трывогі. Канстатацыя застаецца канстатацыяй. Чагосьці не стае вершу, каб ён загучаў, хваляваў чытача і выклікаў паглыблены роздум.

Добрае ўражанне пакідаюць вершаваныя замалёўкі «Эцюд», «Праз лес я ехаў нейк уранні...», «Гайнёю быстраю ляціць...». В. Шніп умее маляваць словам. Аднак у пейзажнай лірыцы паэту бракуе філасофскай падсветкі, грамадзянскага ці этычнага зместу. Сучасны чытач мае патрэбу не толькі ў прыгожых апісаннях, а жадае сустрэць значныя думкі-ідэі, глыбокія назіранні і разважанні.

Даючы ўяўленне пра «Пошук радасці», у анатацыі да зборніка адзначаецца, што «праца савецкага чалавека, клопаты пра мір на зямлі, вернасць сяброўству — вось асноўная праблематыка новай кнігі». Няшмат вершаў набярэцца ў зборніку В. Шніпа на гэтыя тэмы-праблемы. Недакладнае вызначэнне асноўнага зместу кніжных выданняў паэзіі ўжо неаднойчы выклікала справядлівыя нараканні, незадаволенасць, бо, маўляў, аўтар жа на зусім іншым акцэнтзе і канцэнтруе сваю ўвагу. Змешчаныя ў зборніку некалькі твораў, ці, як бывае, нават адзін верш на згаданую ў анатацыі тэму з'яўляецца своеасаблівым «прычэпным вагонам». Такі зман можа абярнуцца для аўтара непрыемнасцямі з боку крытыкі, аб чым, у прыватнасці, сведчыць лімаўская рэцэнзія М. Талочкі «Вершаліна без каранёў» на зборнік У. Мазго. У анатацыі да кніжкі В. Шніпа таксама відавочна рэдакцыйна-выдавецкая спекуляцыя на грамадзянскіх тэмах ды глабальных праблемах. Арыентуючыся на рэкламна-анатацыйны змест, чытач можа зрабіць аўтару не адзін папрок. Запынімся на творах акрэсленай вышэй праблематыкі, якую наўрад ці можна назваць ключавой у кнізе.

Мір і праца — тэмы актуальныя, сёння паэты звяртаюцца да іх досыць часта. В. Шніп, як прадстаўнік свайго пакалення, усведамляе, што на плечы маладых наш трывожны час усклаў адказнасць за Зямлю, Сонца, Мір:

Мы Зямлю ад агню ўратуем,
Нас Зямля ад агню ўратуе.

Аднак гэта гучная паэтычная дэкларацыя — не больш таго. Пакучых і балючых радкоў не стае вершам «Адвечныя думы зямных...», «Яшчэ хапае ў свеце зла...», у якіх відавочная канстатацыя агульнавядомага: «Пакуль за дабро чалавеку прыносіць дабро чалавек» (с. 9); «Калі вы хочаце добра, дабро тварыце» (с. 11). Праблема вайны і міру вымагае яскравага выяўлення ўласнага светапогляду, філасафічнасці, чаго, бадай, і бракуе вершам В. Шніпа.

Возьмем паэтычныя творы аб «працы савецкага чалавека». У папярэднім зборніку В. Шніпа працоўная тэматыка была прадстаўлена добрымі вершамі «Кранаўшчыца», «Вучань цесляра». У новай кніжцы з тэмай працы звязаны хіба адзіны верш «Ужо каторы дзень...». З яго паўстае вясковая рэальнасць:

І дома ў агарод
Пракралася макрыца.
Жанчынам гаварыць
І не нагаварыцца.

Павярхоўнасць, апісальнасць — вось хібы такой вершатворчасці. Гэткі верш мог быць напісаны ў любы час, шмат дзесяцігодзяў назад. І ў іншых выпадках аўтару зборніка не стае яркасці думкі, нечаканага ракурсу ці павароту ў раскрыцці тэмы. Як можна пераканацца, вершы В. Шніпа пра мір і працу з'яўляюцца не лепшымі, а калі казаць як ёсць — слабымі.

Ніхто не мае права штосьці навязваць паэту. Але хацелася б пажадаць, каб В. Шніп меў востры сацыяльны зрок, а слова яго рабілася па-грамадзянску ўсхваляваным. Возьмем верш «Роднасць». Аўтар малюе сцэну пасадкі ў аўтобус на вакзале. І жарты, і кпіны гучаць у перапоўненым аўтобусе. Паэт сцвярджае: «Пайшоў аўтобус — людзі рады». Але найчасцей сёння не да радасці, калі едзеш-дабіраешся да роднай хаты. У аўтобус часам набіваюцца 60—65 чалавек. Гадзіну, дзве, тры (а то і больш!) трэба душыцца, аблівацца потам, нават вісець на аўтобусных парэнчах. Немаладога веку людзі, хворыя альбо жанчыны вельмі часта стаяць на адной назе ўсю дарогу ў загазаным салоне «ЛАЗа». Магчыма, герой паэта ездзіць на нейкіх іншых аўтобусах, і яму радасна, але большасць людзей якраз сустракаюцца з цяжкім дыскамфортам у час паездкі. Магчыма, камусьці гэтая пасажырская праблема падасца бяскрыўднай, не вартай увагі. Людзі жартуюць — і гэта добра, што яны аптымістычна

настройваюцца на дарожныя пакуты. Але ж яны і праклінаюць такія паездкі, іх віноўнікаў. Таму ў гэтым плане нам больш імпануе надзённае публіцыстычнае слова ў перыёдыцы, чым радасць сузірання маладога паэта.

Адметныя вобразы вяскоўцаў створаны ў вершах «Кузьма», «Дзядзька Мікола». Прыйсці на дапамогу, бескарыснасць — вось жыццёвае правіла такіх людзей. Вяскоўцы ў творах В. Шніпа нагадваюць вобразы працавітых землякоў у вершах Я. Янішчыц. Хаця не хочацца даваць веры, што Кузьма «ўсё жыццё пратупаў па двары». Няўжо ён не выходзіў нікуды далей двара? Нічога не сказаў нам паэт новага пра старога чалавека, забытага дзецьмі (верш «Хведар»):

— Чаму не едуць дзеці?

— Памру, тады прыедуць...

Так, адзінота і адцуранне дзяцей — сапраўдная драма старых людзей. Але ж было ўжо гэта, было... І ў апавяданнях і апавесцях «вясковай» прозы, і ў вершах згаданай Я. Янішчыц, і ў п'есе «Вечар» А. Дударова... На наш погляд, у падобных вершах адчуваецца дэфіцыт псіхалагізму. Інакш кажучы, хацелася б, каб аўтар глыбей пранікаў ва ўнутраны свет чалавека, выяўляў яго думкі-перажыванні.

Міжволі можа скласіся памылковае ўяўленне пра новы паэтычны зборнік В. Шніпа. Ёсць у ім добрыя вершы, сярод якіх вылучаюцца такія, як «Паэзія», «Скрыпка», «Гліняная птушка», «І прыйдзе час, і ўсё забудзеш...» і інш. Паэт у многіх выпадках вядзе даверлівую размову з чытачом, засяроджваецца на жыццёва важным для чалавека. Вершы «Цяпер у горадзе жывеш...», «Жанчына прыехала з вёскі...» закранаюць такую складаную праблему, як урбанізацыя. Паэт разумее, што працэс міграцыі непазбежны і ўсёабдымны, і, як бы мы ні дакаралі, ні даймалі ўчарашняга вяскоўца за «збраву» караням, ён ад гэтага ў вёску назад не пабяжыць. «Казка пра хлеб» — прытча на тэму выхавання любові да зямлі і працы на ёй. Усе сям'ера дзяцей выказалі жаданне шукаць шчасця-долі далей ад роднай зямлі, абралі ў жыцці прафесіі медыка, вучонага, педагога, артыста... «Хто ж цяперака будзе зямельку араць і жніва чакаць?» — вось у чым палягае праблемнае пытанне. Арганічна паэт не прымае бяздумнай спахывецкай маралі (верш «Чарга ў завулку»). Праўда, паэту не заўсёды ўдаецца знайсці ўласнае слова, сугучнае часу і настрою чытача.

Пра штучнасць пачуццяў у лірычных творах В. Шніпа на тэму кахання ўжо неяк пісалася ў «ЛіМе». Але вершы «Невядомай дзяўчыне», «Яшчэ была нядаўна сном...» з новага зборніка пакідаюць добрае ўражанне. Асабліва імпануюць тэа радкі, дзе выяўляецца адметнае вобразна-метафарычнае мысленне паэта.

Ёсць над чым працаваць маладому аўтару ў плане культуры верша. Кідаецца ў вока банальная рыфмоўка *снег — смех* (с. 13, 23, 34), часам бракуе моўна-эстэтычнай чуйнасці да слова. Наогул, у нашай маладой паэзіі дзе трэба і не трэба чуецца смех, сыплецца снег і добра-такі наследжана.

Па-добраму абнадзейвае на перспектыву творчага росту паэта верш «Францішак Багушэвіч». Прадаўжаць лепшыя традыцыі песняра для В. Шніпа — высокі сэнс творчасці і адказнасць. Здаецца, ён сам цудоўна разумее, што галоўнае ў мастацтве: «А без душы паэт, // Нібы рака без руху»; «Вякі перажыве // І зойдзе ў кожную хату // Не той, хто скажа шмат, // А той, хто скажа праўду» (верш «А талент ад душы...»).

1987

«СВЕТ ПАЧЫНАЕЦЦА З МАЛОГА»

Новая кніга Уладзіміра Марука «Ліст рабіне» (1987), якая нядаўна пабачыла свет у выдавецтве «Мастацкая літаратура», — гэта яшчэ адно сведчанне шчырай размовы паэта з мудрай і спагаднай маці-прыродай. Ён піша пра роднае Палессе, паэтызуе прыгожыя краявіды, выяўляе глыбокую, моцную сувязь з бацькоўскай зямлёй і яе гісторыяй. Сялянская хата, дзе прайшло дзяцінства, знаёмыя і дарагія сэрцу мясціны, эстэтычныя ўражанні ад сустрэч з навакольным характэрным становяцца грунтам для роздумаў пра вялікае і значнае, сапраўднае і вечнае.

Свет пачынаецца з малога,
І гэтым ён вялікі, свет.

Праз вобраз-сімвал ці нават, як здавалася б, невялікую дэталю паэт умее перадаць лірычны, філасофскі роздум, выйсці на абагульненне. Ён імкнецца сваім пачуццём сагрэць шырокі і неабдымны свет. У яго паэзіі фарбы і колеры, дакладны мазок, яркая метафара высвечваюць новыя адценні даўно знаёмага, але

ўбачанага пільным мастакоўскім зрокам. Паэт чуе галасы дрэў, музыку дажджу і зор, марозны звон-спеў лясной цішыні. Ён увасабляе характэрныя пейзажныя вобразы, свежыя пахі, багатую колеравую гаму навакольнага свету.

Ціхую, даверлівую размову вядзе У. Марук з прыродай і чытачом. Ён не клянецца ў любові да радзімы, не збіваецца, на шчасце, на рыторыку і гучныя дэкларацыі, пазбягае пафаснай дыдактыкі пра тое, як неабходна любіць і абараняць прыроду. Паэт як бы між іншым гаворыць, каб кожны з нас чуйна ўспрымаў прыгожае, пранікліва глядзеў на свет, які штодня «знаходзіць вечную акарасу». Хоць раз адчуўшы дзівосную непаўторнасць свету, адвечную мудрасць прыроды, проста немагчыма не любіць і не абараняць тое, што «гаворыць вуснамі зямлі».

Гэта не першая кніга паэта. З кожным годам шырэе дыяпазон духоўных пошукаў лірычнага героя, каштоўнасці жыцця правяраюцца У. Маруком на трываласць у «вернасці бацьку і роду», сваім караням, радзіме.

Паэт напісаў працуды лірычны ліст рабіне, якая ўвасабляе прыроду-маці. А магчыма, гэта вобраз ягонай музы. Сустрэча з прыродай, родным характэрным заўсёды жаданая і чаканая, каб не засохлі «жывыя карані» душы. Паэт гаворыць на мове сэрца, па-дзіцячы непасрэдна і даверліва, шчыра і адкрыта.

Праўда, у асобных прыродаапісаннях У. Марука назіраецца перайманне вядомага, класічнага, лёгка пазнаюцца паэтычныя алузіі. Паэт кажа: «Пакланюся былінцы. Хто ж паклоніцца ёй?!» Гэтыя словы пераклікаюцца з радкамі П. Панчанкі «пакланіцца ў лесе кожнай ягадцы». А восеньскі «ліст апошні», што «вось-вось паляціць — памірае», нараджае ўвогуле багатыя асацыяцыі і паралелі: «листок оторвался от ветки родимой» (М. Лермантаў), успамінаеш аналагічныя вобразы ў Я. Баратынскага, Я. Коласа, А. Коршака, А. Куляшова, М. Танка, А. Грачанікава... Прачытаў «сон атрасла бусліха» — і згадваецца купалаўскае «сон страе з павек». Адчуваецца ў асобных лірычных творах паўтарэнне знаёмых матываў і вобразаў, стэрэатыпнасць у выяўленні эмоцый. Быццам і нядрэннае вершы «Куюцца ранняя звон...», «Узідзе з воблакаў яснота...», «Я заходжу ў сад. А восень з саду...», але ім бракуе эмацыянальна-сэнсавай глыбіні, чамусьці не кранаюць яны струны душы. Ёсць у творах і цьмяныя па сэнсе радкі. Будзем спадзявацца, што ў новых кнігах паэт пазбавіцца ад драбнатэмнасці, паўтараў.

1988

СВОЙ СТЫЛЬ, СВАЁ АБЛІЧЧА

Свет разнастайны, і паэты розныя. Праўда, надараецца і падабенства, блізкасць стыляў. Гэтага паэта не збытаеш з іншымі сучаснымі аўтарамі. Ён мае свой почырк, сваё творчае аблічча. Пра гэта красамоўна засведчыў яго новы вершаваны зборнік «Вастрыё стралы» (1988). Аўтар кнігі — паэт Алесь Разанаў, які мае рэпутацыю мастака-шукальніка і наватара.

У анатацыі да зборніка адзначаецца, што паэту «ўласцівы пафас пераўтварэння і мастацкая смеласць». Сапраўды, паэт мае творчую смеласць, ён не баіцца запырэчыць традыцыйна-звыклamu. Версэты, а яны займаюць большую частку кнігі, уяўляюць нязвычайную для чытача страфічную і стыльвую форму. Верш выразна набліжаны да праяічнай мовы. Нечым версэтныя творы паэта нагадваюць верлібры М. Танка, у якіх аўтар выказваецца свабодна і раскавана. Паэтычныя мініяцюры А. Разанава розныя ад лірычных замалёвак і запісаў, карацелек Я. Брыля. Перад намi адметная вершаваная міні-форма, для якой уласцівы максімальны лаканізм. Пункціры А. Разанава — аўтарскія асацыяцыі, занатоўкі, штрыхі, мазкі. Усе разам яны ўтвараюць своеасаблівую мазаіку пачуццяў і настрояў.

Версэты А. Разанава — развагі пра мэту і сэнс жыцця чалавека, яго прызначэнне, сувязь з часам:

Наша дарога праходзіць праз нашы
сэрцы,
кожны наш крок — гэта крок за неба-
край,
і ў кожным нашым імгненні змяшчаецца
ўвесь час.

Паэта займае працэс унутранага самапазнання. Напэўна, яму блізкая формула «чалавек — гэта цэлы свет». Кожнаму чалавеку важна адкрыць у сабе свет унутранага «я»: «...і ўсё менш ува мне мяне, і ўсё больш // бязмежжа» («Бязмежжа»); «Я парываюся з мінулага ў сёння, з бяс- // пекі ў свабоду» («Пярэчанне»).

А. Разанаў думкай імкнецца ахапіць абсягі прасторы, стварыць свой вобраз свету і будучыні, знайсці важны пункт духоўнай апоры (версэты «Абсяг», «Будучыня», «Далечыня», «Мяжа», «Апора» і інш.). Па-філасофску ён асэнсоўвае існаванне чалавека на зямлі з пазіцыі вечнасці.

Прыродныя вобразы і з’явы ў творах А. Разанава набываюць сімвалічнае напаўненне. Дарога, туман, адліга, маланка, зоркі, рэчы — не проста штосьці рэальнае, бачнае, матэрыяльнае. У паэтычным свеце А. Разанава ўсё гэта набывае глыбока асабістае ўспрыманне і разуменне, ідэйна-эстэтычнае і філасофскае тлумачэнне (творы «Сіні туман», «Разам з травой», «Відушчы камень», «Завея», «Дрэвы», «Зоркі» і інш.).

Запыняе ўвагу назва твора «Сыны Іова». Біблейскія паралелі і асацыяцыі — новая рыса сучаснай паэтычнай думкі.

У згаданай вышэй анатацыі да кнігі гаворыцца, што «паэзія Алеся Разанава адметная сваім зваротам да кардынальных з’яў часу». Вось гэтага звароту «да кардынальных з’яў часу» (удакладнім: нашага часу) якраз і не заўважаеш у вершаванай творчасці паэта. Няма грамадзянскіх вершаў у традыцыйным для нас разуменні, надзённых радкоў пра сучаснасць. Мабыць, нельга разумець паэзію як толькі прамое рэалістычнае адлюстраванне часу, навакольнай рэчаіснасці. А. Разанаў асэнсоўвае з’явы, час і падзеі па-філасофску («На гэтай зямлі», «Заваёўнікі», «Краты», «Планета метамарфозаў» і інш.). Кардынальныя праблемы часу і чалавечага існавання можна глыбей зразумець праз філасофскі аналіз, аналітызм аўтарскай думкі, засяроджанасць на ўнутраных працэсах.

З кнігі «Вастрыё стралы» Алесь Разанаў паўстае перад чытачом як паэт-інтэлектуал, які мысліць, разважае, шукае адказы на складаныя пытанні быцця. Няхай і надалей яму добра і глыбока думаецца!

1989

ЗОРКА ПАЛЫН

Пасля выбуху ў Чарнобылі для беларусаў пачаўся трагічна-сумны адлік часу. Сёння ядавітая пачвара перапаўзае праз парогі ў беларускія хаты, яна атручвае ўсё жывое. «Радыяцыя — нябачны акупант». 26 красавіка 1986 года здарылася бяда, якая перавярнула ўяўленні пра свет і жыццё. Гэта катастрофа сусветнага маштабу. Чарнобыль называюць беларускай Хірасімай.

Сёння беларуская паэзія ўспрымае чарнобыльскую катастрофу як найвялікшую нацыянальную трагедыю. Абвостраны

грамадзянскі пошук праўды, неспакой сумлення, элегічныя і балючыя інтанацыі, — усё гэта выявілася ў творах Р. Барадуліна, М. Танка, А. Вялюгіна, П. Панчанкі, Г. Бураўкіна, Н. Гілевіча, У. Някляева, М. Мятліцкага і інш. Гэтыя паэты аднымі з першых усхваляванымі радкамі адгукнуліся ў друку на трагічную падзею атамнага веку. Хоць адразу не было зразумела, якога маштабу здарэнне адбылося ў Чарнобылі. Але сэрцам паэты адчулі небяспеку, тое драматычнае і жахлівае, пра што нельга маўчаць.

Пра трагедыю Чарнобыля з пранізлівымі і пякучымі словамі-пачуццямі загаварылі таксама А. Грачанікаў, В. Зуёнак, Я. Янішчыц, Д. Бічэль-Загнетава, М. Арочка, Я. Сіпакоў, Ю. Свірка, С. Панізнік, В. Ярац, А. Зэкаў, Э. Акулін...

«У нашых песнях — небяспечны стронцый...» — нібы ад імя ўсіх сённяшніх беларускіх паэтаў усхвалявана прамовіў у адным з новых вершаў Максім Танк, выказаўся, усведамляючы, што Чарнобыль адабраў у паэтычнай песні крылы радасці і шчасця.

Можна сказаць без перабольшання, што чарнобыльская тэма зрабілася галоўным і пякучым нервам нашай нацыянальнай паэзіі. Чарнобыльскае светабачанне і светаадчуванне стала неад’емнай рысай лірычнага героя Р. Барадуліна. У вершы «Лямант» гучаць вострыя запытанні, поўныя горычы і трагізму. Паэт занепакоены думкай пра лёс Беларусі, Зямлі-маці, пра нашу нацыянальную будучыню:

Няўжо гэта ў радыеактыўным пыле
Задыхнуцца нашыя песні,
Нашыя казкі, былі?
І ўсё жывое ў вочы свяціл
Зямля атрасе, як пыл?

Бязмежны сум і гаркота запаўняюць творы паэтаў, якія нарадзіліся або жывуць на Гомельшчыне. Свет роднага Палесся А. Грачанікаў бачыць у нязвыкласці рэалій, з’яў, станаў. У вершы «Ляцелі хаты...» перасяленне з чарнобыльскай зоны малоецца як вымушаны вырай-адлёт палескай вёскі ў невядомасць. Цяжка прадбачыць яе будучыню. Верш У. Верамейчыка «Палескі трохкутнік» вызначаецца эмацыянальнай напружанасцю пачуцця, з вуснаў паэта гучыць усхваляваны, палымяны зварот да Усявышняга з просьбай вярнуць чыстае неба і ваду, пазбавіць родны кут радыяцыйнай пошасці-атруты, асуджанасці людзей на пакуты і экалагічную смерць. Чалавек-гуманіст, чалавек-змагар «за Край Свой Родны, за ўсе Народы паўстане нават на Бога».

Менавіта гэтыя радкі У. Караткевіча згадаліся, калі прачытаў твор У. Верамейчыка:

К Богу праб'юсь праз кардоны усіх сакратарак
І на калянях скрываўленых буду у Бога прасіць:
Хойнікі, Брагін, Нароўлю вярні безадкладна,
Чыстымі,
чыстымі,
чыстымі
мне і народу вярні.

Уладзімір Верамейчык родам з Палесся: «У Брагіне светла-зялёным убачыў я свет...» Ён доўгі час жыве і настаўнічае ў Рэчыцкім раёне на Гомельшчыне. Тут забруджана радыяцыяй зямля, людзі сталі ахвярамі чарнобыльскай навалы. Бэры і кюры паэт вымярае ўласным сэрцам і скураю. Таму так пакутна нараджаецца паэтаў радок. Ён шчыра прызнаўся: «Я на гэтую тэму не вельмі пішу, бо тут усё пад бокам і баліць».

Элегічна і ўсхвалявана гучыць паэтычны голас М. Мятліцкага. Яго родная вёска Бабчын засталася ў зоне адчужэння:

Кут мой забыты, безабаронна
Зорыш пагаслых крыніц вачыма.
Некаму ты —
Ачужэлая зона,
Сэрцу майму ты да скону —
Радзіма!

Сустрэча з радзімай спарадзіла ў сэрцы паэта пякучы і несущы боль, трывогу пра землякоў, родны палескі свет, будучыню. Нядаўняя нізка «Палескі смутак» яшчэ раз засведчыла, што чарнобыльская трагедыя — галоўная тэма яго творчасці. Мабыць, і ўсе наступныя гады жыцця яна не будзе адпускаць паэта, які не можа дараваць замоўчванне праўды пра Чарнобыль і яго наступствы.

Чарнобыль і дзеці — тэма вельмі балючая, надзвычай драматычная, яна выклікае ў паэтаў глыбокія душэўныя пачуцці і перажыванні. Бо ва ўсе часы для гуманістычнага мастацтва дзіця было сімвалам жыцця, веры ў будучыню. Чарнобыльская пачвара пачала вампірыць, абяскуроўліваць маленства, высмоктваць жыццёвыя сокі з бездапаможных цельцаў дзяцей. У вершы А. Лойкі «Алёшка» з пачуццём балючасці і шкадавання перададзены пакуты, стан нямогласці хлапчука, які канае ад лейкеміі:

Молатам б'ецца сэрца Алёшкі,
Толькі не можа ўзняцца ён з ложка,
Толькі ж не можа ўзняцца з пасцелі...
Бегчы дарожкай, што месяц сцэле.

Ніл Гілевіч, усведамляючы трагічныя наступствы Чарнобыля, не можа дараваць маральную безадказнасць і злачынства перад палескімі дзецьмі, якія пацярпелі ад радыяцыі. Яго зварот да «малых ядзернай эпохі» нясе адбітак цяжкага ўнутранага адчування віны: «О дзеці, дзеці! Дзе мне вочы дзець, // Каб вам, у вашы вочы не глядзець?..» (верш «У лета 1986-е»). У «Баладзе пра Вераніку Буйкову» В. Аколава з бодем апавядае пра трагедыю дзяўчынкі, жыццё якой скончылася ад лейкеміі ў «бараўлянскім сне».

Праўда пра Чарнобыль прарвала заслону хлусні. Агаліліся, сталі бачнымі сацыяльныя язвы, маральныя і духоўныя хваробы грамадства. С. Законнікаў у паэме «Чорная быль» выходзіць на асэнсаванне значных праблем нашага часу. Паэт выразна акрэслівае сваё разуменне агульнаграмадскай і нацыянальнай сітуацыі, выказвае асабістую грамадзянскую пазіцыю, звяртаецца да народа:

Калі ж і зараз ты не загукаеш,
А будзеш жыць
пад страхам і прынукай,
Чарнобыль не такі яшчэ чакае
Тваю зямлю,
тваіх дзяцей і ўнукаў...

Беларускія паэты добра разумеюць, што духоўны, маральны Чарнобыль сёння не менш жахлівы, чым Чарнобыль радыеактыўны.

Распад нацыянальнай свядомасці — надзвычай небяспечная рэч. Паэт В. Зуёнак папярэджвае пра магчымасць нацыянальна-духоўнай катастрофы: «Над мовай, нібыта Чарнобыль, // Распята крыло крумкача...». Пра цесную сувязь, залежнасць Чарнобыля і мовы гаворыць М. Арочка, ён абгрунтоўвае сваю думку-меркаванне, шукае вытокі вялікай нацыянальнай драмы: «Не сёння распачаўся наш Чарнобыль, // А з самазабыцця — смяротны ўдар...». Таму сёння трэба дбаць пра выжыванне беларусаў як нацыі, пра нашу доўгачасовую прысутнасць у свеце — як фізічную, так і духоўную. Толькі паўнакроўнае нацыянальнае быццё здольна засцерагчы ад згубнага нацыянальнага «лейкозу», прынесці збавенне, даць адчуванне гістарычнай перспектывы.

Чарнобыльская ява будзіць неспакойную, трывожную думку сучаснай паэзіі. Перыядычна ў друку з'яўляюцца новыя вершы. Шматлікія творы беларускіх паэтаў пра трагедыю Чарнобыля якраз і сабраны ў кнізе «Зорка Палын», якая неўзабаве пабачыць свет у выдавецтве «Мастацкая літаратура».

Р. С.: Зборнік вершаў і паэм пра чарнобыльскую трагедыю «Зорка Палын» выйшаў з друку ў 1993 годзе.

1990, 1993

«ПЛЫВІ, ПРАЗРЫСТАЯ РАКА!..»

У штодзённым жыцці рэкі здаўна кармілі людзей, аберагалі ад ворагаў, дапамагалі ў перамяшчэнні на значныя адлегласці. А яшчэ рачная плынь загартоўвала чалавека. Некалі славыты паэт беларускага Адраджэння Мікола Гусоўскі, знаходзячыся ў далёкім Рыме і апісваючы ловы зубра ў Беларусі, згадваў свае паляўнічыя блуканні па родным краі, калі пераплываў «рэкі лясныя, Дняпра паўнаводнага струму».

Але рэкі для беларусаў сталі не толькі выгаднымі прыроднымі артэрыямі і месцамі, багатымі на рыбу ды іншую шчодрую даніну. Рака разам з лесам, полем, балотам надзяляла чалавека жывым, чуйным светасузіраннем і светаўспрыманням, рабіла яго паэтам. Загадкавыя ўсхліпы хваль ноччу і грозны плёскаюць вады ў непаладзь, шалёныя ямы-віры, што засмакталі не адну ахвяру, — усё гэта заварожвала і страшыла нашых далёкіх продкаў.

Рака ўяўлялася ім скрозь населенай жывымі істотамі, нечым падобным да людзей. У міфалагічных творах Янкі Купалы і Максіма Багдановіча знайшлі паэтычнае ўвасабленне першародныя, таямнічыя мясціны, дзе галосіць русалкі, рагочуць вадзянікі, снуюць прывіды. Паэты тым самым імкнуліся раскрыць чароўна-казачны, адухоўлена-непаўторны свет навакольнай прыроды, з якім было спалучана жыццё-быццё беларуса.

У вуснай народнай паэзіі вобраз ракі набыў больш важную духоўна-эстэтычную каштоўнасць. Найчасцей у народна-песеннай творчасці да ракі лірычна-непасрэдна, усхвалявана звяртаецца маладая дзяўчына. І гэту яе настраёнасць можна лёгка зразумець: у інтымнай гутарцы-размове з прыродай хочацца

паспавядацца, выліць, як кажуць, сваю душу, выказаць таемнае, балючыя перажыванні і адчуць нейкую ўнутраную палёжку. Згадаем такія песні, як вядомая «Ой, рэчанька, рэчанька...», а таксама «Ой, пусці, маці, да й на рацэ гуляць», «Цяклі рэчкі» і інш.

Аднак менавіта ў творчасці нацыянальных класікаў ды выдатных сучасных паэтаў вобраз ракі знайшоў глыбокае мастацкае ўвасабленне і раскрыццё. Многія лірычныя творы пра беларускія рэкі загучалі як песні харакству, жыццю, Радзіме. Несумненна, што паэтызацыя і жывапіснае маляванне словам рачных краявідаў нашымі вялікімі паэтамі зрабіла адбітак на далейшае традыцыйна-нацыянальнае ўспрыманне прыроды. Купала, Колас, Багдановіч з'явіліся тымі ўражлівымі і чуйнымі мастакамі слова, хто «вобразы мілыя роднага краю» паказаў самабытна і адметна, стварыў пейзажныя карціны і малюнкi з незвычайнай выразнасцю і замілаванасцю. Іх вершы вызначаюцца лірычнай напоўненасцю пачуццяў, шматфарбнасцю, пластычнасцю і тонкай гукавой інструментоўкай.

Сёння мы не ўяўляем Нёман без коласаўскага эпітэта «срэбраводны», летнюю ці зімовую раку — без задушэўна-пранікнёных радкоў з «Новай зямлі» і паэтавай пейзажнай лірыкі: «Марозік крэпіць, лёд таўшчэе, // І рэчка вольная няме...»; «...Грунт яе пясчаны, // Бераг мяккі, як падушка, // Дзірваном засланы»; «Тут маліны і парэчкі — // Розных ягад проста цьма; // Тут і лозы, і ракіты, // І чарот, і асака...» У паэзіі Янкі Купалы таксама шмат па-зямному рэальных пейзажных малюнкаў і разам з тым рамантычна яркіх уражанняў ад воднай стыхіі, прырэчных краявідаў. У вершы «Мая навука» ён прызнаўся:

Бурлівая рэчка і млын гутарлівы
Адмерным, раскоцістым плюскатам вод
Складалі мне рытму мастацкія звівы,
Парадквалі складаў раскоцісты ход.

Максім Багдановіч, паэтызуючы вясновы росквіт прыроды, вельмі добра перадаў той стан чалавечай душы, калі яна хоча разліцца шырокай, бяскрайняй ракой пачуццяў:

І красой паводкі вольнай
Душу выпрастай маю!

З крыніц і рэк роднай зямлі паэты заўсёды чэрпалі натхненне, наталялі духоўную плынь уласнага жыцця і творчасці. У кожнага з іх была ці ёсць рака дзяцінства. «Мая маленькая Ушачка...» —

пяшчотна гаворыць П. Броўка пра сваю рачулку, якая цячэ на Віцебшчыне. «Паслаў мне лёс блакітную раку...» — так сказаў А. Куляшоў пра родную Бесядзь, што на Магілёўшчыне.

Зразумела, адлюстраванне прыроды сучаснымі беларускімі паэтамі захоўвае рысы традыцыйна-мастацкага ўспрымання і ўвасаблення вобразаў, рэалій навакольнага свету. Ды і самі мастакі слова добра разумеюць, што пасля бліскучых пейзажных вершаў папярэднікаў надзвычай складана па-свойму ярка і адметна перадаць гожаць прырэчча, напісаць выдатны верш пра лоўлю рыбы, рыбацкае шчасце ці вясёлае купанне на рацэ. Сёння «многа змянілася ў родным пейзажы» (А. Ставер). Наш час навукова-тэхнічнай рэвалюцыі з яе экалагічнымі праблемамі, трагедыяй Чарнобыля, бедамі вялікіх рэк, шматлікіх малых рачулак прынёс новае паэтычнае ўспрыманне і асэнсаванне навакольнага асяроддзя, у якім працягвае жыць і гаспадарыць чалавек.

Рэкі для беларускіх паэтаў заўсёды былі ўвасабленнем нацыянальна-патрыятычных і грамадска значных думак, пачуццяў, настрояў. Якуб Колас заклікаў Нёман-раку панесці «другому краю» праўду пра сацыяльную абяздоленасць свайго беларускага люду. Для паэта А. Астрэйкі Нёман-бацька стаў увасабленнем магутнасці і непераможнасці Беларусі, сімвалам прыгажосці і росквіту бацькаўскай зямлі. У гады ваеннага ліхалецця не толькі Нёман, а і іншыя беларускія рэкі змагаліся з ворагам, які напоўніў людскою крывёю воды (колькі людзей гінула толькі на пераправах!), зруйнаваў рэчышчы выбухамі бомб і снарадаў. Духоўную, маральную перамогу беларусаў заўсёды мацавала родная прырода, пра што з удзячнасцю і ўзнёслым пачуццём гонару сказаў П. Броўка:

А вораг находзіў, — бязлітасна білі,
Трываць не хацелі абразы і слёз,
І разам з Бярозаю катаў тапілі —
Пціч,
Друць,
Сож.

У пасляваенны час рэкі зноў закруцілі турбіны электрастанцый, пачалі памнажаць матэрыяльны дабрабыт чалавека, духоўна акрыляць яго, даючы адчуванне волі і свабоды.

А якое ж сёння маюць аблічча тыя чыстыя, празрыстыя і несупынным рэкі-воды роднага краю? Што даклярае час рэкам нашай памяці, гісторыі, вечнасці? Як ні сумна, але рачная плынь стала часцей ператварацца ў бросню, губляць сваю сілу ў абмялелых

рэчышчах ці праз асушання поймы па роўных канавах змяняць напрамак руху... Прынамсі, і пра лясы, бары, балоты ў нашы дні не выпадае гаварыць так, як раней, сёння нельга не выказаць душэўны неспакой, устурбаванасць. Максім Танк успрымае абязводжанне ракі, глумленне з яе як уласную бяду, гора, сумнае і цяжкае пахаванне. Гэты журботны, ушанавальны абрад спраўляюць «буслы, і жураўлі, і чаплі, і плакальшчыцы-кнігаўкі»:

Божа, і хто б падумаў,
Што мы яе перажывём!
Столькі было ў ёй жывучасці,
Гаючасці,
Гарэзлівасці весняй!

У заключных радках верша «На пахаванне ракі» паэт раскрывае ўсю жахлівую сутнасць бяздумнага і карыслівага гаспадарання: для кагосьці ганебны здзек, злачынства перад прыродай і людзьмі стала звычайнай справай, за якую нават выплачваюць шчодрае матэрыяльнае заахвочванне. Чаму ж так сталася, што чалавек беспакараны за свае амаральныя ўчынкі? Ды таму, што ў грамадстве шырокую плынь грамадзянскай актыўнасці ўсё часцей падмянялі абьякавасць і бяздзейнасць. Быццам гэта і меў на ўвазе А. Бачыла, гаворачы пра застаялую ваду, якая «заснула ў твані чорнай нематы».

Яшчэ ў канцы 60-х гадоў у вершы «Раўняюць хлопцы рэчку» Н. Гілевіч устурбавана выказаўся пра драматычны стан роднай прыроды. Паэт заўважыў, што, выпростваючы раку і тым самым разбураючы спрадвечнае гарманічнае светаўладкаванне, мы робімся ахвярамі маральнай і эстэтычнай глухаты, і наш уласны свет робіцца ў чымсьці істотным прамалінейна-бездухоўным, недаравальна збедненым, дэгуманізаваным:

Што гэtkі век шыбуе —
Тэхнічны, смелы, дужы, —
Прагрэс. Але й бяда:
Ён заадно спрабуе
Раўняць людскія душы.
Мне душ — шкада!
Хай будуць душы розныя,
Як нашы рэчкі родныя:
І з хвалямі бруістымі,
І з плёсамі празрыстымі,
З нябачнымі крыніцамі,
З вірамі-таямніцамі...

Паэт у выпрамленні-выпростванні ракі бачыць вялікую пагрозу: яна і рэальная, экалагічная, і маральная, духоўная. Сапраўды, абмяленне, абязводжванне ракі ў рэшце рэшт робіць мелкаводным і «ўнутранае рэчышча» чалавека, адлучае яго ад радзімы, ад вытокаў духоўнасці і гістарычнай памяці. Паэт выступае за экалогію рэк і чалавечых душ.

Засмучае абмялелая рачная плынь Я. Янішчыц: «Плынеш, рака, змялелая ў высокіх // У берагах. І жалю дадаеш». Напэўна, гэтыя радкі паэткі пра родную Ясельду.

Як мы пераконваемся, сучасная экалагічная паэзія дапамагае адчуць унікальную знітаванасць у адвечнай сістэме «чалавек — прырода». Чыстая плынь рэк на роднай зямлі — пачатак і аснова няспыннага кругавароту жыцця. Паэты з болем адгукаюцца на вострыя экалагічныя праблемы.

Нашы беларускія паэты глыбока выяўляюць духоўную пародненасць з прыродай. Яны не саромеюцца прызнацца ў любові да ракі і сонца, дэманструюць шчырую ўвагу да пліскі і бусла, могуць расчулена выказацца пра характэрнае родных краявідаў. Пакланіцца кожнай травінцы і кветцы — гэта ўжо ў добрай і нязменнай традыцыі нашай нацыянальнай паэзіі. Словы захаплення і любові часта змяняе трывога. Паэты жадаюць, каб іх пачулі, каб да іх прыслухаліся. Бо нельга не бачыць, што адбываецца навокал:

...Бары знікаюць,
уцякаюць вадзянікі.
Бабры ўцалелыя плачуць
ля перасохлай рэчкі.

(Рыгор Барадулін)

Забруджаныя радыяцыяй Чарнобыля воды Прыпяці і малых рэк, дажджавыя хмары панеслі смяротную атруту чалавеку і прыродзе. Палескаму краю пагражае занябанне жывога жыцця, вялікае экалагічнае бедства. Паэтычнае ўяўленне П. Панчанкі палюхае рака нябыту і смерці: «...Над Прыпяцю — // Нябачнай смерці след. // Палескі край, // Як пазмрачнеў твой свет». Сапраўды, свет пасля Чарнобыля пазмрачнеў, стаў успрымацца інакш — у трагічным святле.

Мікола Мятліцкі — паэт, які пасля чарнобыльскай аварыі вярнуўся ў зону адчужэння развітацца са сваёй роднай вёскай Бабчын, з магіламі прашчураў, сцежкамі маленства і студнямі, журавінавымі балотамі і рэчкамі. Кожны крок па роднай зямлі стаў балючым і трывожным:

Гэта поле, дзе жыты не жжалі,
Гэта плынь тугой павітых рэк —
Болю чалавечага скрыжалі.
Схамяніся, ціхі чалавек!

Сёння ў полі зроку нашай паэзіі — надзённыя экалагічныя праблемы выжывання чалавека і народа. Паэты жывуць агульна-чалавечымі клопатамі і выказваюць трывогу за Прыроду, Чалавека, Будучыню. Яны заклікаюць нас да роздуму і суперажывання, да асэнсавання паслячарнобыльскай рэчаіснасці. Беларуская экалагічная паэзія жыве надзеяй на спатолю чалавекам вечнай прагі духоўнасці, дабрыні, высокай маральнасці, гармоніі паміж чалавекам і прыродай.

1990

НАБЛІЖЭННЕ ВЫШЫНІ

У кожнага паэта свая лінія духоўнага жыцця, свая лірычная энергетыка радка, якую ў многім прадвызначае і сілкуе сам час, гісторыя, жыццё.

Аўтар кнігі «Скразная лінія» сцвярджае духоўную лучнасць чалавека з роднай зямлёй, матчыным словам, светам прыгажосці. Імкненне «вераю і прагай служыць Радзіме і Красе» — эстэтычнае крэда Алеся Каско, якое ён выказвае ў новым зборніку «Набліжэнне» (1989). Гэты імператыў з'явіўся не раптоўна, ён нарадзіўся ў душы паэта як глыбока ўнутраная неабходнасць. Сёння лірычны герой А. Каско жадае адчуваць сябе «ў злітным, шчыльным ланцугу» тых, хто ўладкоўвае жыццё па законах маральнай прыгажосці і чалавечнасці, змагаецца за высокі змест і сэнс нацыянальнага, гістарычнага і экалагічнага быцця. Паэт рады і ўдзячны, што

Ёсць, дзякуй Богу, і цяпер
каму павесці за сабою
і лініяй перадаваю
трымаць аголены свой нерв.

Яно вядома: не ў вайну,
тут іншы фронт...
А ўсё ж ці проста
ўставаць і крочыць поўным ростам,
браць і адстойваць вышыню?

Працытаваныя радкі прысвечаны У. Калесніку — чалавеку, якога і ў літаратуры, і ў грамадскім жыцці можна назваць мужным і свядомым салдатам-змагаром. «Служыць Радзіме і Красе» — гэты грамадзянскі ідэал настаўніка паэт А. Каско прамаўляе з духоўна-эстэтычнай выверанасцю думкі.

Набліжэнне ж любой вышыні — справа нялёгкай, адказнай: і вышыні ўласна мастацкай, і вышыні новага светаразумення, і вышыні ў асэнсаванні мінулага радзімы...

«Блізкія зарніцы» — стрыжнявы раздзел новай кнігі. Тут адчуваецца раскаванасць паэтавага мыслення: паэт звяртаецца да гісторыі, а адраджэнскі дух сучаснага дня праецыруецца на будучыню. А. Каско асэнсоўвае жыццё, рэчаіснасць з аптымізмам — і гістарычным, і нацыянальным. Бо, на яго думку, высакародныя ідэі і духоўныя памкненні немагчыма спраўдзіць без апантанай самаахвярнасці, глыбокай веры ў пераўтварэнне чалавечага і народнага быцця. Паэт верыць у адраджэнне гістарычнай памяці беларусаў, іх роднай мовы, культуры. Свабодны рух радка ў верлібры «Сон пра 2085 год» перадае нязмушаную гаворку аўтара, які спрабуе змадэляваць нацыянальную будучыню. Клічная інтанацыя верша «За анкетнымі радкамі» выяўляе палымяны пафас паэта, які па-адраджэнску верыць у духоўную сілу-моц народа, яго патэнцыял, бо

З гэткам лёсам — не збяднець:
час глыбокі, колас — повен, —
і валошкай яго мове
ў разнатраўі моў квітнець!

А што беларусы заслугоўваюць лепшага лёсу і долі, дык гэта бясспрэчна. Тое, што наш народ мае гераічнае, самабытнае гістарычнае мінулае, мы ўжо добра ведаем па творчасці У. Караткевіча, па працах нястомнага рупліўца на ніве роднай гісторыі М. Ермаловіча. Сёння паэзія таксама імкнецца па-новаму зірнуць на гісторыю Беларусі, прытым з пранікнёнай засяроджанасцю і роздумнасцю. Позірк на беларускае мінулае ў вершах А. Каско «Беларускія гусары», «1862. Слова Каліноўскага», «Постаць» вызначаецца вобразнасцю, эмацыянальнасцю, асэнсавальнай глыбінёй. Возьмем верш «Паўлюк Баграм». Праўда, адразу згадваецца верш-маналог з такой назвай ва У. Караткевіча, на ўспамін прыходзяць радкі: «Беларусь, прачынайся! Я цябе абуджаю! Ты павінна прачнуцца...». Ды А. Каско, несумненна, здолеў выказаць уласнае разуменне асобы мастака XIX ст. У Баграмавай

песні сучасны аўтар бачыць узор сапраўднага мастацтва, прыклад творчага ўзвышэння. «Хіба не марыць кожны раз паэт аб гэтакай — адной і неўміручай?» — запытальна гучыць голас А. Каско. Хоць ахоп паэтам падзей і імён мінулага, можа, і не надта шырокі, як таго хацелася б, але, думаецца, менавіта нацыянальны гістарызм вызначае духоўна-адраджэнскую скіраванасць думкі паэта.

Сучаснасць, наадварот, паэт паказвае ў разнастайнасці праяў чалавечага жыцця, перадае ва ўсёй шырыні ўражанняў і думак. Сказанае найперш тычыцца такіх вершаў паэта, як «Сумленнае слова», «Госць мой, вецер», «Фальклорны канцэрт», «Белая палата». Верш «Гамлет 70-х» — чатырохрадкоўе, але ў ім сцісла, дакладна акрэслены грамадзянскі і мастакоўскі сэнс выбару, а паўставаў ён, як вядома, перад паэтамі і раней — напрыклад, у гады брэжнеўскага застою, у час гучнага пустазвонства, адычнага «пляцення славес». Мастак, безумоўна, найперш абавязаны слухаць душу сваю, сэрца, сумленне:

Быць сучасным — ці ж азначае
безаглядна свой час сцвярджаць?
З двух адно: пакрычаць з адчаем
ці пакутліва прамаўчаць...

А іншай альтэрнатывы, як лічыць паэт, няма. Бо паэзія нясе або праўду, або фальш, хлусню. Яна, абуджаючы чалавечую душу, можа па-сапраўднаму ўзбагаціць асобу. Як зямлю, так і ўнутраны свет чалавека нельга засмечваць пустазеллем, у ім павінны прарастваць зярняты дабрыві, кветкі хараства. Разважаючы, паэт пафіласофску спазнае штосьці важнае, істотнае:

Можа, руху аднаму
і даюцца сэнс і выйсце,
і пакутаваць таму,
хто шукае іншых ісцін.
Хай міне душу застой —
на дарогу загадаю...
Заўтра восеньскі настрой
па-вясноваму згадаю.

Роздум пра маральную чысціню паэтычнага слова, яго духоўную каштоўнасць, як здаецца, вельмі арганічны для А. Каско. Ён — паэт адкрыты, лірычна самапаглыблены, разам з тым імкнецца судакрануцца з самымі блізкімі і балючымі момантамі ісціны, праўды. «Страшна мне ўявіць, што анямее, апусце сэрца», —

прызнаецца паэт. У кнізе А. Каско прысутнічае ракурс крытычнага самааналізу і самаацэнкі. Часам ён жартаўліва-іранічны, дасціпны (верш «Мінскім сябрам»). Аднак, бывае, збіваецца на дробязнае і агульнавядомае. Зусім не як уласнае паэтычнае адкрыццё гучыць радок «Я ўведаў: сэнс — на востры ляза...». Прыкметная зададзе-насць думкі адчуваецца ў вершы «Калі б...».

Не варта, бадай, было паэту ў новы зборнік улучаць верш «Еднасць» з папярэдняй кніжкі, у якой ён мае назву «Адзінства». А. Каско ў гэтым творы, на жаль, не стае сапраўды балявога напружання, а яшчэ бракуе псіхалагічнай заглыбленасці пачуцця. Паэт выказвае балючы неспакой за прыроду, але робіць гэта не лепшым чынам, аддаючы перавагу публіцыстычнай аголенасці думкі: «Гэта мой востры боль...» І далей:

Мой дакорлівы позірк
вы сустрэнеце ў лесе
ў вочках белай бярозы:
апусціце

сякеру!..

Асцярожна трымае
на далонях дзяўчынка,
як маленькае сонца, —
спелы яблык чырвоны.

Дакарлівы позірк героя, узрушаны заклік неяк цяжка ўявіць-убачыць «ў вочках белай бярозы». Ды і апошняя страфа арганічна не стасуецца да папярэдняга чатырохрадкоўя, губляецца сэнсавая сувязь з пачаткам верша. Паэт гаварыў пра бярозу, а тут раптам вынікае дзяўчынка са спелым яблыкам...

Аднак у паэта нямала добрых экалагічных вершаў, пачынаючы яшчэ са зборніка «Скразная лінія». Пэўныя мастацкія знаходкі ў раскрыцці тэмы «чалавек і прырода» ёсць і ў новай кнізе. Вяўленчай экспрэсіўнасцю вызначаюцца паэтычныя вобразы і параўнанні ў вершах «Птушыная міграцыя» і «Атожылкі». Вось як еднасць унутранага «я» з красой прыроды раскрываецца праз запамінальны метафарычны вобраз-малюнак у іншым творы:

і быў такі я адзінокі,
што не адчуў, калі няўрокам
да дрэва пальцы прыраслі.

Паэт выступае за эмацыянальна-эстэтычнае пераўтварэнне чалавечай душы па законах прыгажосці, выяўляе экалагічнасць

мыслення. Зрэшты, прырода, як заўважыў яшчэ Гётэ, сама вучыць «видеть братьев во всем: в зверях, кустарнике, траве». Творы ў раздзеле «Голас травы» прасякнуты клопатам пра тое, каб жыў «адвечны палескі край» і нараджаўся ў ім чалавек «не чэрствы, і не глухі, а шчыры, як бусел белы...».

Новы паэтычны зборнік А. Каско яскрава ўвасабляе светапогляд нашага сучасніка, які ўздымае нас на вышыню духу і нацыянальнай годнасці, праз абуджэнне глыбока маральных пачуццяў скіроўвае да заўтрашняга дня, будучыні.

1990, 1991

СТРАКАТЫЯ ВЫЯВЫ ДНЯ: ПА СТАРОНКАХ АЛЬМАНАХА «ДЗЕНЬ ПАЭЗІІ – 91»

Мінаюць, дакладней — мільгаюць дні. У колавароце часу многія з іх знікаюць бяследна, асабліва шэрыя, аднастайныя, звыклія. І ўсё ж мы чакаем новай зіхотка-сонечнай раніцы, якая сагрэе сваім цяплом, адродзіць у нашых сэрцах радасны дзень вясны. Усе мы хочам выбіцца з сённяшняга беспрасвету, смуткуем і верым...

Менавіта ў такіх думках-адчуваннях адбывалася маё знаёмства з чарговым штогадовікам «Дзень паэзіі — 91», які трапіў да чытача на пачатку гэтага года, са спазненнем. Што ж, цяпер затрымліваюцца з выхадам многія беларускія кнігі — такі ўжо лёс нясе ім рыначная ява, у якой нацыянальнае друкаванае слова і мастацтва выцясяняюцца на задворкі. Бязлітаснае распяцце «рынку» зазналі часопіс «Маладосць», яго літаратурны дадатак «Бібліятэка...», іншыя выданні, якія адкрываюць дарогу маладым. Мінулагодні «Дзень паэзіі» — без перабольшання не толькі дзень, але і свята маладой паэзіі.

Мажліва, «Дзень паэзіі» ў значнай ступені прыцягнуў увагу чытачоў і сваімі невядомымі ці малавядомымі старонкамі літаратурнай спадчыны, якія прадстаўлены творами В. Ластоўскага, Х. Ільяшэвіча, У. Клішэвіча, Р. Крушыны, А. Салаўя, Л. Бялькевіча. Вершы гэтых аўтараў падрыхтавалі да друку маладыя

літаратары В. Шніп, В. Чаропка, С. Чыгрын. Мы ж запынім увагу на паэзіі сённяшняга дня, прычым не будзем закранаць рускамоўную творчасць, паколькі яна заслугоўвае асобнай гаворкі.

Здаецца, і эстэтычная «планка», крытычная мерка ёсць — вершы М. Багдановіча, якімі адкрываецца зборнік. Пачынаецца пад знакам яго «Пагоні». Што ж да мастацкай вышыні класіка, багдановічаўскага ўзроўню, то паэт калі не дасягнуць, то наблізіцца да яе павінен імкнуцца — гэта значыць, індывідуальна-непаўторна выявіць сябе ў вершаваных радках. Спраўдная паэзія, як бы аксіяматычна ні ўспрымалася думка, не можа нарадзіцца без выпраменьвання высокай эмацыянальнай і інтэлектуальнай энергіі, дэманстрацыі яркіх мастацка-выяўленчых сродкаў і формаў выказвання. Маладыя паэты, якія выступаюць на старонках альманаха, прагнуць і дасягаюць асабовасці самавыяўлення, мастацкай арыгінальнасці. Безумоўна, не ўсе, але, думаецца, не варта нам сёння адмаўляць той факт, што творчасць найбольш таленавітай моладзі прыўносіць у сучасную літаратуру свежы паэтычны струмень.

Перагортваю старонку за старонкай — і мяне радуе адметнасць унутранага самавыяўлення А. Аркуша, Г. Булыкі, І. Бабкова, С. Адамовіча, П. Вераб'ёва, А. Гуцава, А. Дэбіша... У творах маладых паэтаў адчуваецца пошук, жаданне выявіць стан свайго «я», падзяліцца з чытачом самым патаемным. Можа, іхняе слова прыцягвае асабліва яшчэ і таму, што яны як паэты растуць, упэўнена гартуюць талент і майстэрства. Пачытайце апошнія публікацыі маладых аўтараў — і вы адчуеце лірычны тонус іх творчасці. Калі І. Бабкоў — інтэлектуальна-філасофскі паэт, то С. Вераціла больш эмацыянальна-рэфлексіўны. З нізкі чатырохрадкоўяў С. Верацілы найбольш кранула вось гэтае:

Камусьці восень «залатая»,
А мне шкада лістоты хрусткай,
Што так журботна ападае
З радкамі мовы беларускай.

Шматмернасцю зместу вызначаюцца вершы Г. Булыкі «Манета» і «Кропля». Паэтка хоча вытлумачыць невытлумачальнае, ледзь улоўнае, разгледзець штосьці глыбіннае, філасофскае нават у маленькай кроплі. Вобраз у яе вершах прыкметна ўскладнёны: «Пукатая кропля на жжоўклым лісце // Асветліла прорвы спарожненых клетак — // Праменні, няшкодныя той пуштаце, // Звіліся

ў клубок і паснулі да лета». Увогуле, многія маладыя імкнуща да неардынарнасці, арыгінальнай вобразавтворчасці, ускладнёнай метафарызацыі. Добра гэта ці кепска? Можна, вядома, на гэты конт спрачацца, але відавочны той факт, што паэтычны радок — гэта не толькі яснасць і прастата, але і мнагазначнасць, якая не паддаецца імгненнай логіцы. Да нетрадыцыйнай формы верша — хоку — звярнуўся І. Сідарук. І, на мой погляд, яго паасобныя творы гэтага жанру больш удалыя, чым ранейшыя М. Шайбака. Асацыятыўнасць у І. Сідарука вынікае з яркай канкрэтыкі вобразаў. Вось трохрадовік «Развітанне»:

Грукнулі дзверы пад'езда
Уздрыгваюць
Чаінкі ў кубку

Безумоўна, дасягнуць такой асацыятыўнасці, як у японскім вершы, паэту цяжка, відаць, проста немажліва, ды ўсё ж лепшыя хоку І. Сідарука сведчаць пра тое, што не варта грэбаваць тым, што падвышае культуру паэтычнага мыслення.

Лірычная эмоцыя валадарыць у вершах Ф. Баторына, А. Жыгунова, Л. Забалоткай, М. Бусько, А. Бадака, С. Валодзькі, З. Дудзюк, С. Каробкінай і іншых паэтаў, якія выяўляюць сябе ў класічна-традыцыйных каардынатах. Выяўляюць па-рознаму. Уразіў драматычнай інтанацыяй верш А. Каско: «Беларусь! Ні жывая, ні мёртвая: // ні цвісці, ні ў магіле ляжаць». Душэўнай прачутасцю слова кранулі вершы «І вось той дзень...» В. Куртаніч, «Палац згарэў...» Л. Рублеўскай.

З меншай цікавасцю, а то і сумам чыталіся публікацыі некаторых сталых паэтаў. Увогуле, у альманаху багата апісальнасці, рэзкіх кантрастаў паміж мастацкімі вартасцямі твораў. Гэта і не дзіўна, бо штогадовік нагадвае алфавітны спіс вайсковай роты, які зачытваецца на паверцы: чуюцца адзін за адным галасы, розныя па сваёй афарбоўцы і вопыту...

Расчаравала В. Аколава. У нізцы «Бараўлянскае лета» яна паўтараецца: тыя ж матывы, той жа вобразны лад, што і ў нядаўнім яе зборніку «Вяртанне ў заўтра». Верш М. Пазнякова «Матчына хата» — узор апісальнай паэзіі: няма ў ім ніводнага яркага вобраза. Ды і пра пакінутыя вясковыя гнёзды ў такім жа плане гаварылі ўжо нашы паэты, да прыкладу, В. Зуёнак. Падаецца, што твор М. Пазнякова больш прыдатны да «Дня паэзіі» сямідзясятых:

Аглухла,
Аслебла,
Сніць чорныя сны
Пустэльная хата.
А некалі
Ціхае, чуйнае свята
Жыло ў гэтай хаце
З вясны да вясны.

Прыкметнае месца ў штогадовіку займаюць творы, прысвечаныя Чарнобылю і Богу. Што ж, зварот да гэтых вобразаў — знак нашага часу. Але тым не менш прадчуваю, што неўзабаве ў нас будзе вершаў пра Бога не менш, чым у нядаўнія і колішнія — пра партыю. «Званы Чарнобыля» Л. Возісавай, змешчаныя ў «Маладосці», таксама сведчаць пра тое, што, як і пра званы Хатыні, у нас з'явіцца яшчэ нямала рыфмаванай вершатворчасці. У «Дні паэзіі» прыклад гэтаму — «Нараўлянскі бэз» У. Скарынкіна. Хіба можа ўразіць, адгукнуцца ў душы чытача канстатацыя вядомага, аблегчаная сузіральнасць, агульшчына?

Ніколі не суджана быць
Шчасліваю рыбнай старонцы.
Шмат гвалту і бед нарабіць
Паспелі тут цэзій і стронцій.

Трэба сказаць, што нашы паэты спяшаюцца адгукнуцца на новыя з'явы і падзеі жыцця, не дбаючы пра іх мастацкае асэнсаванне. Старажытныя дзіды «з вірусам СНІДу» зарыфмаваў Х. Жычка, герой якога выступае абаронцам цнатлівасці жыцця. Рыфмоўка пакідае адчуванне нейкай несумяшчальнасці: «Скрыжаваліся дзіды... // Знаю я, хто — каго: // спапяліць усе СНІДы // грэшнай плоці агонь». «Спакусіўся» «моднай» тэмай В. Шніп. Яго «Манекеншчыца» нагадвае сузіральна-павярхоўны рэпартаж з Палаца мод.

Увогуле, «Дзень паэзіі — 91» дае нядрэнны спажытак парадыстам. Сярод парадыйных твораў, змешчаных у раздзеле «Па дарозе на Парнас», вылучацца вострыя і дасціпныя радкі М. Скоблы і А. Ненадаўца. Здаецца, пародыю М. Скоблы «Антываенная дактрына У. Мазго» можна аднесці таксама і да верша таго ж аўтара «Прыбудзе заўтра...», які змешчаны ў штогадовіку. У нас ёсць паэты, якіх крытыка не лашчыць, «дзязьбе» ад публікацыі да публікацыі. І часта зусім небеспадстаўна. Пасля выхаду другога

зборніка «Вершаліна», які атрымаў досыць крытычную ацэнку, У. Мазго, на жаль, не можа выбіцца з каляіны ўсярэдненай, пасрэднай вершатворчасці. А паэт жа мае творчы патэнцыял.

Яўна не з лепшым вершам паўстаў перад чытачамі Ю. Голуб. Як і П. Прыходзька, А. Зэкаў, Т. Дашкевіч і інш. Некаторым твораў уласціва, кажучы словамі Л. Дранько-Майсюка, паэтычная бесклапотнасць. А гэта радкі іншага кшталту:

Хоць век мы можам працаваць,
Хоць век крычаць, мітынгаваць,
Цягнуць, як коні, лямку,
Ды нельга перабудаваць
Паветраныя замкі.

Пра што гэты верш Л. Дайнекі? Хай, урэшце, мяркуе чытач. Мне здаецца, што твор можа прэтэндаваць толькі на ўяўную глыбакадумнасць.

Кітайскую экзотыку адкрывае для нас Р. Барадулін. Ды пасобныя творы ў яго вершаванай нізцы ўспрымаюцца ўсяго як эскізы, вершаваныя занатоўкі («Варажу на Вялікай кітайскай сцяне», «Гледзячы на Кітайскую сцяну»). А вось невялічкая замалёўка «Сустракаю пекінскую раніцу» вылучаецца адметнай вобразнасцю:

З ночы яліне пагады золка.
Ціха святло ўваскрасае.
Раніца —
Шэрая перапёлка
Ад расы крыло абтрасае...

Аднак хіба толькі па назве твора можна зразумець, што паэт малюе раніцу «экзатычную».

Не хацелася б, каб крытычныя меркаванні і заўвагі бачыліся чытачу як наскокі на паэтаў. Як падаецца, у альманах трапляе не самае лепшае з творчага наробку аўтараў. Тым не менш, можна працытаваць шмат радкоў, якія радуюць сваёй паэтычнай глыбінёй і майстэрствам. У чарговы раз пераконваешся, што мы мала звяртаем увагі на паэзію М. Рудкоўскага (на жаль, ужо нябожчыка), А. Барскага, Л. Дайнекі, Ю. Свіркі, В. Гардзея, маладзейшых — Л. Забалоцкай, А. Канапелькі... Можа, таму, што згадваем іх імёны толькі ў так званых абоймах. Па-добраму здзівілі паэтычныя публікацыі А. Масарэнкі і Х. Лялько (чытач ведае іх у першую чаргу як прэзаікаў).

Не магу не звярнуць увагу на адну акалічнасць, якую прыкмеціла вока. Мажліва, і памыляюся, але чарговы «Дзень паэзіі» — гэта калектыўнае «дзіця», якое ў значнай ступені належыць супрацоўнікам нашых рэспубліканскіх выдавецтваў, што, як вядома, размяшчаюцца ў адным будынку. Колькасцю, аб'ёмам надрукаванага іхнія публікацыі вылучаюцца прыкметна (Х. Жычка, В. Лукша, К. Жук, Л. Дранько-Майсюк, Р. Барадулін, М. Мятліцкі, У. Марук). З шчодрасцю адведзены старонкі і паэтам, да якіх праяўляюцца асаблівія сімпатыі. Прачытаўшы іх імёны, вы зразумеете — чаму. Стасункі па прынцыпе «ты мне — я табе» пазбаўляюць часам патрабавальнасці, крытычнага стаўлення да сябе і іншых. Я ўжо не кажу, што не зашкодзіла б сціпласці ўкладальніку, які сябе таксама не пакрыўдзіў. А маладыя, маўляў, дарасціце да нашага... Прынамсі, кнігі маладых аўтараў В. Чаропкі, М. Скоблы, Л. Рублеўскай і іншых аўтараў, заяўленыя ў тэматычным плане выдавецтва «Мастацкая літаратура» 1991 г., не выйшлі з друку яшчэ і на пачатку 1992-га. Затое кнігі выдавецкіх супрацоўнікаў выходзяць без затрымкі...

І яшчэ. Мо не варта гнацца за колькасцю імёнаў у штогадовіку, а дбаць пра яго мастацкі ўзровень, шматстайнае змястоўнае абнаўленне? Скажам, можна было б вылучыць асобным раздзелам «паэзію думкі» (інтэлектуальную лірыку) ці «міфалагічную» паэзію, змясціць нізкі пейзажна-экалагічных альбо эратычных вершаў ці на тэмы горада, беларускай гісторыі. Або чаму б не падаць асобна творы, якія вылучаюцца жанравымі і фармальна-стылёвымі пошукамі? Сысці з традыцыйна-звыклага шляху ўкладання можна, бяспрэчна, па-рознаму. Але новыя падыходы вымагаюць ад укладальніка і рэдкалегіі дадатковых клопатаў. Вопыт выданняў «Дня паэзіі» падказвае, што шукаць трэба і варта.

Мінулагодні альманах стаў фактам літаратурнай рэчаіснасці. Якім будзе наступны? Ці выйдзе наогул? Хацелася, каб «Дзень паэзіі» развіваўся не па крузе «з году ў год», а па спіралі, набываючы кожны новы раз паболей прывабных рыс і выяў.

1992

«ПАЭЗІЯ — ГЭТА НЕ ПРОСТА ЎДАЧА...»

Цяжка не пагадзіцца з К. Жуком, які ў адным з вершаў даводзіць, што «паблажка не лечыць — паблажка калечыць...», і асабліва гэта будзе справядліва, калі весці крытычную гаворку пра паэтычныя кніжкі амаль саракагадовых аўтараў «Бібліятэкі часопіса “Маладосць”» — самога Кастуся Жука і Змітрака Марозава. Невыпадкова зборнікі двух гэтых паэтаў-раўналеткаў трапляюць у поле нашага зроку разам, а не паасобку. Чаму? З аднаго боку, пакуль не выпадала выказацца пра творчасць гэтых аўтараў, якія ўжо даўно не навічкі, актыўна і паспяхова друкуюцца. А, з другога, — яны блізкія паводле ўзроўню выяўленых думак-пачуццяў, падобныя слабымі мясцінамі. Кніжкі як першага, так і другога аўтара, калі казаць без перабольшання, вызначаюцца стандартнасцю вершаванай прадукцыі, што, як падаецца, выходзіць з-пад іхняга пяра не без паспешлівасці, без строгага рэдактара-крытыка, як унутранага, так і выдавецкага.

Не сказаць, аднак, каб «У найме ў сонца» К. Жука і «Прадчуванні» З. Марозава (абодва зборнікі выйшлі ў 1991 г.) было абсалютна ўсё слабое. У творах паэтаў там-сям заўважаюцца індывідуальна-адметныя праявы ў вобразатворчасці, сэнсавых матывах, паэтыцы, ёсць, кажучы словамі аднаго з паэтаў, «нечаканыя ў думках парой павароты». Найбольш удалых строф і радкоў, на мой погляд, у З. Марозава, адчуваецца, што ў яго творчасці ўсё ж адбываюцца пэўныя светапоглядныя і мастацка-эстэтычныя зрухі. Але працытаваць нешта сапраўды самае-самае яркае, адмысловае, што ўразіла б чытача, даволі няпроста. Тым не менш вось радкі, якія нясуць адбітак уласнага паэтычнага светаўспрымання: «Гойна, праменна, расяна // Ранак ступае ў душу» (К. Жук); «Упаду ад знямогі // На далоні твае // Матыльком вечаровым...» (З. Марозаў) і інш. Зрэшты, пры жаданні чытач можа знайсці лепшыя радкі ў абодвух аўтараў.

Кастуся Жука і Змітрака Марозава трэба аднесці да тых паэтаў, якія спяшаюцца звяртаць сваю хаду з часам, іх позірк пераважна скіраваны на сацыяльныя і грамадскія з’явы сучаснага жыцця. Актуальнасць, надзённасць — рэч сама па сабе, безумоўна, не заганная, але важна мець на ўвазе тое, як і на якім духоўна-эстэтычным узроўні асэнсавана нейкая тэма ці ўвасоблены вобраз-матыў, бо «паэзія... нараджаецца ў разуменні і для разумення»

(Г. Гадамер). Ці гавораць К. Жук і З. Марозаў пра небяспеку вайны, мір, любоў да роднай зямлі, яе беды і няшчасці, ці асуджаюць прыстасаванцаў, фарысеяў, бяздушнасць, іншыя заганы жыцця — іх светабачанне, назіранні і высновы-абагульненні не выходзяць за межы агульнавядомага. Паэты збіваюцца на паўторы і штампы, публіцыстычна-дэкларацыйны пафас. Прыкладаў стэрэатыпнага і павярхоўнага паэтычнага мыслення колькі заўгодна:

Ці ўратуем шар зямны,
Які ні ёсць — ды наш, адзіны?
(К. Жук. «Вузлы трывог»)

Дзесьці прагнуць нажывы босы,
Падаюць цемрашальству руку.
(К. Жук. «Глыток эпохі»)

Спыніся, вечнасці імгненне, —
Ступае сейбіт па раллі!
Глядзі, як цвёрда ён ступае,
Таму і верціцца зямля!
(З. Марозаў. «Вясна»)

Пра любоў да радзімы, вернасць да бацькоўскай зямлі гаворыцца неяк вельмі агульна, без пранікнёнай інтымнасці, не на карысць аўтарскаму самавыяўленню гучны рытарызм, дэкларацыйнасць:

За дзяржаву я гатоў памерці,
Каб радзіме сто вякоў жылося!
(З. Марозаў)

Зямля бацькоў!
О дай яшчэ мне раз
Прыпасці да цябе,
абняць аберуч,
Каб аніколі ў сэрцы не пагас
Агонь любові,
радасці
і веры.
(К. Жук)

Ствараецца ўражанне, што К. Жук быццам не чытаў радкоў пра шар зямны і пагрозу вайны ў Э. Межэлайціса, А. Куляшова, П. Макаля, а З. Марозаў — пра сейбіта ў Я. Купалы і Я. Коласа, пра поле ў М. Танка і В. Зуёнка, што ўвогуле да К. Жука і З. Марозава

ніхто не выказваў патрыятычныя пачушці: прыпасці да зямлі, агонь у сэрцы — далёка не арыгінальныя словы-прызнанні. Дык дзе ж эстэтычная непаўторнасць думак, вобразаў? Чаму паэты не дбаюць пра душэўную праніклівасць, праўдзівасць пачуцця, ці яны думаюць, што ў чытача непатрабавальны густ? Няма сумнення, што К. Жуку і З. Марозаву бракуе лірычнай усхваляванасці, асабовасці і глыбіні думкі. Прыклады агульшчыны, абстрактнай рыторыкі — верш К. Жука «Заклінанне» і вянок санетаў З. Марозава «Сад». Упэўнены, што такія вершаваныя творы не змогуць крануць душу чытача, бо і сапраўды не надта верыш, кажучы словамі К. Жука, «тому, хто трубіць»:

Але я атэіст. І ў апраўданне
Я прамаўляю гэта заклінанне:

«Пакуль зямля стаіць на трох кітах
Ці круціцца вакол нябачнай восі —
Устань, рабочы, і устань, ратай, —
Гудуць над светам “Першынгі”, не восы...
Гудуць, каб атруціць пагодны дзень, —
Даліны, вісажары, пушчы, рэкі,
Каб на Зямлі з сягоння і навекі
Застаўся толькі хіжай смерці цень.
Устань, устань змагацца, чалавек,
За свой дваццаты, свой пакутны век!
Устань!..»

І, урэшце, заключныя радкі верша-прамовы К. Жука:

«...Я не фанатык, не вар’ят, паверце.
Я — чалавек, і — верце, людзі, мне! —
У жмуркі не хачу гуляць са смерцю —
Давайце
шансаў не дадзім вайне...

Мой крык, як рана у грудзях скразная, —
На барацьбу са смерцю
Заклінаю!»

Публіцыстыка, як бачым, далёка не лепшага гатунку: пафасна-крыклівая. А цяпер паслухаем красамоўную гаворку З. Марозава:

Не за сябе баюся — за людзей —
Эпоха Зла слабымі іх зрабіла.
Тысячагоддзя бачыцца парог.

Боль Паражэнняў, горыч Перамог
Ці здолею ў Ману не пераплавіць?..
.....
Як рыбіна аб лёд, Надзея б'ецца.
Сігналы — пазыўныя майго сэрца
Ляцяць праз пакаленні і вякі.

(«Сад»)

Факт відавочны: паэтычнай філасофіі тут да скарэднага мала. Адкрыцці паэтаў не пасоўваюцца далей канстатацыі чутых намі ісцін ці бясконцага задавання пытанняў, якіх надзвычай шмат у З. Марозава. Часам здаецца, што дзеля аднаго-адзінага пытання ці патэтычнай фразы і пісаўся верш:

Гайкі заціскаюць —
Злодзея шукаюць:
«Куды дзеўся цукар?
Хто папіў алей?..»
І гэтак далей, і гэтак далей...

Нейкая газетчына, а не паэзія. Што стаіць за гэтымі будзённымі пытаннямі? Напэўна, устурбаванасць станам рэчаў. Аднак хіба паэт павінен толькі задавальняцца пытаннямі і штосьці канстатаваць? Абавязак паэтаў, як думаецца, бачыць і адчуваць жыццё сэрцам, весці духоўны пошук, даваць адказы на няпростыя пытанні часу, быцця, а не знаходзіцца ў палоне інфантальнасці, саборнічаючы ў паўтарэнні зацёртых пытанняў, думак, інтанацый: «О, ісціна, скажы — // Калі ты ёсць, дык дзе ты?..» (З. Марозаў); «Як адказаць на пытанні веку: // Ці чалавек закілзаў прагрэс, // Ці прагрэс закілзаў чалавека? (К. Жук) і інш. Што ж, паэтам ёсць над чым падумаць, паразважаць.

Ход верша З. Марозава нярэдка заснаваны на эксплуатацыі адных і тых жа назоўнікаў, аднатыпных дзеясловаў («Калектыўна мы працуем...», «Цэны падымаюць...» і інш.). К. Жук бывае схільны да штучнай экстравагантнасці:

Закон валасатай рукі,
Кім першым ты быў адкрыты?
Маўчаць
тэ-
а-
рэ-
ты-
кі.

Нібыта ты стаў забыты.
(«Пытанні старому дубу»)

На самай справе К. Жуку і З. Марозаву яўна бракуе неардынарнасці і незвычайнасці паэтычнага выказвання, адметнай вобразнай асацыятыўнасці і стылёвай раскаванасці верша. Замест гэтага — апісальнасць, імітацыя глыбакадумнасці, заштампаваныя радкі, якія падобныя блізкароднаснай логікай мыслення і характарам маўлення. Як, прынамсі, не стае маляўнічасці слова, метафарычнасці, тонкага жывапісу рытмам, гукам, рыфмаю. Так, «колераў, колераў мала...».

Чаму мы гэтак падрабязна запыніліся на кніжках гэтых аўтараў? Таксама і з тае прычыны, што маладосцеўскі дадатак стаў для іх мажлівасцю яшчэ раз надрукаваць тое ж самае, што крышку пазней склала аснову іхніх салідных, аб'ёмных кніг, якія выйшлі ў 1992 г. у «Мастацкай літаратуры». К. Жук выдаў зборнік «Пладаносны агонь», З. Марозаў — «Ачышчэнне сяўбой». Думаецца, разгляд маладосцеўскіх кніжак гэтых аўтараў дае пэўнае ўяўленне пра іх тоўстыя тамы, якія пры належнай рэдактарскай патрабавальнасці і адборы маглі б стацца танчэйшымі. Бо нароўні з добрымі творамі там шмат слабога ў мастацкім плане.

Што і казаць, далёка не лепшыя і прэстыжныя кнігі ў нашых выдавецтвах пры сувязях выходзяць досыць хутка. Пра эстэтычныя крытэрыі і меркі ў шэрагу выпадкаў гаварыць не даводзіцца. Усё ж жыццё ў літаратуры, сама паэзія — «гэта не проста ўдача» «ціскануць» кніжкі, а штосьці нашмат большае і значнае.

1993, 1994

КЛАПАЦІЦА ПРА МАЛАДУЮ РУНЬ

Беларускае літаратуразнаўства, бяспрэчна, доўгія гады ў многім было дагматычнае, кан'юнктурнае, уніфікаванае. Панаванне вульгарнай тэорыі сацыялістычнага рэалізму і панрэалізму, камуністычнай ідэалогіі з прынцыпам партыйнасці прывяло нашу навуку пра літаратуру да адлучэння ад кірункаў і вектараў развіцця еўрапейскага і сусветнага літаратуразнаўства. Што найперш цікавіла вучоных? Тэмы вайны і вёскі як вызначальныя, магістральныя. А яшчэ тэмы працы, жыцця сялянства, вобразы станюўчага героя, камуністаў, савецкай Беларусі... Сацыялагізацыя, ідэалагічная заангажаванасць бачыцца выяўна, адмаўляць гэта не выпадае. Сёння, у постсавецкі час, грамадства, літаратура і мастацтва апынуліся «на ростанях». Трэба азірнуцца, зрабіць

уроки над памылкамі, намацаць новыя шляхі-дарогі. Не быць устурбаваным станам і лёсам нацыянальнай літаратуразнаўчай навукі — значыць працягваць таптацца на месцы, асуджаць яе на далейшы інфантылізм і правінцыйнасць.

Безумоўна, не трэба адкідаць той станоўчы вопыт, які назапасіла наша літаратуразнаўства ў савецкі час. Праўда, ад многіх даследаванняў у выніку крытычнага перагляду, пераацэнкі застаецца канспект тэзісаў ці невялікая жменька занатовак, нават асобныя старонкі, дзе ёсць рацыянальныя думкі, каштоўныя назіранні і высновы. Не будзем забываць, што ў мінулым мы маем працы, якія вылучаюцца высокім інтэлектуальна-навуковым узроўнем, глыбінёй даследавання, з імі, як кажуць, не сорамна і на людзі выйсці, каб паказаць, чаго мы вартыя. У галіне тэорыі літаратуры гэта працы І. Ралько, М. Грынчыка, М. Лазарука, В. Рагойшы, В. Жураўлёва, І. Шпакоўскага, А. Яскевіча. А хіба на навуковую канцэптуальнасць, уласную філасофію мы абдзелены? Паўнаважкае слова пакінулі пасля сябе ў 1920-я гады такія ўдумлівыя даследчыкі, як І. Замоцін, Я. Барычэўскі, А. Вазнясенскі, У. Чаржынскі, А. Бабарэка і інш. З вышыні часу зноў варта прыгледзецца да «Адвечнага шляху» І. Канчэўскага. Няўжо не трэба нам, маладзейшым даследчыкам, мець за эстэтычны арыенцір аналіз паэзіі Р. Бярозкіным? Хіба сёння ўжо не ўражае тонкасць успрымання і прачытання творчасці беларускіх паэтаў В. Бечыкам? Трывалы навуковы грунт, эстэтычную і тэарэтычную глыбіню думкі маюць асобныя даследаванні С. Александровіча, А. Адамовіча, В. Каваленкі, І. Навуменкі, А. Лойкі, М. Мушынскага, Д. Бугаёва, А. Мальдзіса, Г. Кісялёва, М. Арочкі, А. Коршунава, В. Чамярыцкага, У. Гніламёдава, У. Конона, М. Тычыны, маладзейшых навукоўцаў, сярод якіх хацелася б назваць найперш імя заўчасна памерлай Т. Чабан.

Але ж наша літаратуразнаўства непараўнальна больш страціла, чым набыло, у цэлым яно эвалюцыяніравала ў адным кірунку, як правіла, да аднастайнасці поглядаў, падыходаў, крытэрыяў. Гісторыя літаратуры стваралася паводле нарматываў, догмаў, схем, ад якіх мы не можам пазбавіцца і па сёння. Як не стае нам аб'ектыўнай, праўдзівай ацэнкі мінулага літаратуры, літаратурнага працэсу, творчасці пісьменнікаў, у тым ліку і народных. Ці асэнсавалі мы, скажам, як належыць феномен Пётруся Броўкі савецкага часу? А Купала і Колас? Напэўна, трэба казаць, што савецкая таталітарная сістэма паставіла на іх як творцаў крыж, бо ўсім сваім духам, свабодай думкі і мастацкімі здзяйсненнямі яны засталіся ў «нашаніўскай» адраджэнскай

пары. Жыццё, творчасць Купалы і Коласа савецкага часу можна паяднаць злучнікам «і», але было не толькі агульнае, але і адрознае, таму шлях кожнага пісьменніка трэба бачыць, так бы мовіць, у індывідуальным змесце. Аналізуючы жыццёвыя і мастацкія факты, неабходна аб'ектыўна ацэньваць і асэнсоўваць тое, што адбывалася. Трагічны лёс у 1930-я гг. напаткаў Ц. Гартнага, М. Гарэцкага, Я. Пушчу, У. Дубоўку, К. Чорнага, М. Зарэцкага, А. Мрыя, Л. Калюгу, Б. Мікуліча, У. Галубка і многіх іншых беларускіх пісьменнікаў. Так, няма неабходнасці спяшаць за штосьці дакараць нашых народных і ненародных, найперш трэба імкнуцца зразумець, разабрацца ў тагачаснай складанай гісторыі жыцця грамадства і літаратуры, неабходна расставіць пэўныя акцэнты. Сярод пісьменнікаў у 1930-я ды і пазнейшыя часы былі і ахвяры, і служкі, і закладнікі сістэмы, і тыя, хто не скарыўся ёй. Распінаючы і цкуючы літаратараў, рабілі сваю ганебную справу Л. Бэндэ, А. Кучар, Я. Бранштэйн і інш.

А як быць з канфармізмам, кан'юнктурай у літаратуры савецкага часу? Пытанні можна доўжыць. Таму бягучы, надзённы клопат літаратуразнаўства — паболей архіўных дакументаў і пошукавых намаганняў, дыскусій і спрэчак, у ходзе якіх і будзе высвятляцца ісціна.

Што ўяўляецца самым актуальным, дык гэта распрацоўка тэорыі, метадалогіі сучаснага літаратуразнаўства. Прац у гэтым кірунку ў нас амаль няма. Не абысціся тут, вядома, без «чужога» вопыту — дасягненняў замежнага літаратуразнаўства. Каб глыбей асэнсаваць гісторыка-эстэтычныя з'явы і феномены, адшукаць неабходны інструментарый... Шлях шматстайнага, рознакірункавага развіцця літаратуразнаўства патрэбны як хлеб, як вада. Усё вартае, прыдатнае неабходна браць, засвойваць нашай навуцы, не забываючы на прыярытэт нацыянальнага. Іначай — ёсць небяспека літаратуразнаўчай міфалогіі. Ды і некаторыя навукова-тэарэтычныя канцэпцыі, падыходы, метады даследавання можна ўвасобіць, відаць, пры ўмове дастаткова высокага ўзроўню і шматграннасці развіцця самога мастацтва слова, яго рэпрэзентатыўных набыткаў і дасягненняў. Савецкая літаратура, як і савецкае літаратуразнаўства, на жаль, спарадзілі шмат аморфнага, штучнага, схематычнага. Але найперш класічны падмурак літаратуры, багацце і глыбіня яе мастацкага зместу — запарука таго, што ўзвышаць і ўгрунтоўваць тэорыю ёсць на чым.

Нацыянальнае літаратуразнаўства павінна таксама шырока і глыбока інтэгравацца ў іншыя навукі, трымаючыся міждысцыплінарнага кірунку. Ёсць што пачарпнуць у сферах, якія звязаны з літаратурай

як аб'ектам пазнання і даследавання чалавека: псіхалогія, псіхалінгвістыка, філасофія, сацыялогія, эстэтыка, экалогія і інш. Неабходна скарыстоўваць і дасягненні дакладных навук, найперш — досвед, звязаны з матэматычнымі метадамі аналізу тэксту. Наспеў час узяцца за працу па стварэнні комплексных міждысцыплінарных даследаванняў, да якіх далучыліся б навукоўцы розных спецыяльнасцей. Матэрыял для такіх супольных зацікаўленняў ёсць — фальклор, творчасць нашых класікаў, а таксама сучасных пісьменнікаў: В. Быкава, У. Караткевіча, Р. Барадуліна, А. Разанава... Гэткі кірунак, як думаецца, будзе ўзбагачаць філалагічны інструментарый, навуковыя далягляды нашай навукі.

Асабіста мне думаецца, што інтэнсіўны шлях развіцця, удасканалення і інтэграцыі немажлівы без кансалідацыі сіл. Школы, калектывы (творчыя групы) літаратуразнаўцаў, на чале якіх стануць вопытныя, арыгінальныя даследчыкі, змогуць стварыць мазгавыя навуковыя цэнтры. Новы ўзровень, паскаральны працэс развіцця не спраўдзяцца без цесных узаемаадносін «настаўнік — вучань», без стаўкі на творчую перспектыўную моладзь, індывідуальнасць, асобу даследчыка. Хочацца верыць, што «паўтарыцельны курс» супольна, разам мы зможам прайсці хутка; і не проста пасля канстатаваць, што ў нас ёсць і першае, і другое, і трэцяе, а выйсці на новыя навуковыя прасцягі, уллучыцца ў сілавое поле сусветнай літаратуразнаўчай навукі і эстэтыкі. Задача — надзённая, маштабная і, мусіць, разлічана не на адно пакаленне даследчыкаў. Але спадзяванні трэба ўскладваць ужо на сённяшніх маладых, іх энергію і інтэлект, на тое, што выбраныя імі тэарэтыка-навуковыя падыходы, эстэтычныя імператывы будуць накіраваны на рэалізацыю арыгінальных ідэй, наватарскіх мэт і задач, а гэта ў канчатковым выніку паспрыяе ўзбагачэнню, узвышэнню прэстыжу нацыянальнага літаратуразнаўства. Навуковыя малады патэнцыял як быццам у нас ёсць, пра што сведчаць адметныя і цікавыя працы другой паловы 1980-х — пачатку 1990-х гг. Г. Праневіча, І. Штэйнера, Я. Гарадніцкага, І. Жука, П. Васючэнкі, І. Афанасьева, А. Бяляцкага, А. Мельнікава, Я. Янушкевіча, С. Кавалёва, В. Таранеўскага, М. Хаўстовіча, В. Шынкарэнкі, А. Петрушкевіч, Ю. Гарбінскага і сённяшніх аспірантаў нашых навуковых ды навучальных устаноў. Паспрыяе гэтаму, думаецца, і падрыхтоўка магістраў, а гэта — дзясяткі маладых даследчыкаў, сярод якіх, спадзяюся, будуць лепшыя з лепшых.

«Рунь пра сейбіта раскажа», — перакананы паэт. Гэтая думка слухная і справядлівая і ў дачыненні да літаратурна-навуковай сферы.

1992, 1994

КАНТЭКСТ ПАШЫРАЕЦЦА...

Як у літаратуразнаўчай навуцы савецкага часу, так і ў праграмах вышэйшых і сярэдніх навучальных устаноў мала ўвагі надавалася вывучэнню старажытнага прыгожага пісьменства. Вядома, шкада, што так адбывалася. Аднак трэба аддаць належнае нашым медыявістам, працаўнікам на ніве гістарычнай і літаратурнай навукі, якія, нягледзячы на цяжкасці і напластаванні часу, здолелі адрадзіць мінулае, вярнуць каштоўнае з нашай гісторыка-культурнай спадчыны, узвысіць яе.

Сучасная плеяда беларускіх літаратуразнаўцаў актыўна спрычынілася да гэтай нялёгкай і пачэснай справы: да нас вярнуліся даўнія літаратурныя помнікі, уваскрэслі з нябыту забытыя імёны, сталі вядомыя многія значныя і цікавыя факты. Зроблены прыкметны крок на шляху асэнсавання культурна-гістарычных умоў і фактараў узнікнення старабеларускай пісьменнасці, яе тэндэнцый развіцця, зацвярджаюцца новыя метадалагічныя падыходы. Сярод навукоўцаў, чый уклад у вывучэнне і даследаванне літаратурнай спадчыны мінулага надзвычай прыкметны і каштоўны, трэба назваць імёны Аляксандра Коршунава, Вячаслава Чамярыцкага, Адама Мальдзіса, Якава Парэцкага, Міколы Прашковіча, Віктара Дарашкевіча, Івана Ралько, Сямёна Падокшына, Уладзіміра Конана і інш.

Да «энергетычнага поля» сучаснага гістарычнага літаратуразнаўства досыць паспяхова, упэўнена падключаецца і маладзейшае пакаленне даследчыкаў: Уладзімір Кароткі, Алесь Жлутка, Аляксей Мельнікаў.. Пра гэта акурат сведчыць і манаграфія Сяргея Кавалёва «Героіка-эпічная паэзія Беларусі і Літвы канца XVI ст.» (1993), у якой аўтар запыняецца на разглядзе лацінамоўнай і польскамоўнай паэзіі. Ён знаёміць нас з невядомым, вельмі арыгінальным і маладаследаваным матэрыялам, які ўдалося адшукаць у бібліятэках Польшчы, Літвы, Расіі, Украіны. У манаграфіі асэнсоўваецца самабытны феномен паэтычнай культуры Беларусі, літаратурная спадчына паэтаў ВКЛ. Аўтар паказвае мастацкую адметнасць і вартасць многіх старадаўніх твораў, падкрэслівае іх значэнне для гісторыі літаратуры.

Сяргей Кавалёў мае сваю навуковую дзялянку. Аб'ект яго даследавання — шматмоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага, станаўленне ў ёй героіка-эпічнай традыцыі. У раздзеле «Гісторыка-культурныя ўмовы ўзнікнення героіка-эпічнай паэзіі Беларусі і Літвы XVI ст.» даецца характарыстыка тагачаснай эпохі, якая прадвызначыла не толькі ўмовы стварэння літаратурных

тэкстаў, але і іх змест, пафас, форму. Да найбольш важных фактараў і стымуляў, што садзейнічалі актыўнаму станаўленню кніжнай паэзіі ВКЛ і яе героіка-эпічнай традыцыі, у прыватнасці, адносіць наступныя: уплыў ідэй Адраджэння і Рэфармацыі, распаўсюджванне мецэнацтва ў магнацкіх колах, адсутнасць дзяржаўна-палітычнай і рэлігійнай цензуры, магутнае развіццё кнігадрукавання, росквіт духоўнай культуры і інш. Вылучаецца і такі вельмі істотны момант: «Узнікненне героіка-эпічных твораў у паэзіі Беларусі і Літвы канца XVI ст. звязана з узрастаннем цікавасці да гісторыі ў асяроддзі адукаванай шляхты, прычым не толькі да гісторыі роднага краю, але і да гісторыі ўласнай сям’і». Даследчык раскрывае асаблівасці гістарычнага мыслення тагачасных паэтаў, іх патрыятызм, адзначае, што «героіка-эпічная паэзія... усаўляла гістарычнае мінулае Вялікага Княства Літоўскага, увекавечвала мудрых палкаводцаў і адважных воінаў, якія баранілі Айчыну ад ворагаў і тым самым забяспечвалі яе існаванне ад суседніх дзяржаў». С. Кавалёў пазначае спецыфічныя жанравыя рысы героіка-эпічнай паэзіі, раскрывае яе сувязь з іншымі літаратурнымі жанрамі той пары, даводзіць, што гераічны эпас арыентаваўся на мясцовыя літаратурныя традыцыі Яна Вісліцкага і Міколы Гусоўскага, якім «належаць велізарная заслуга ў фарміраванні гераічнага ідэалу эпічнай паэзіі».

Героіка-эпічная паэзія ў кантэксце старабеларускай літаратуры займае значнае, прыкметнае месца. Пацвярджэннем таму — выдатныя эпічныя палотны Францішка Градоўскага, Яна Радвана, Андрэя Рымшы, Гальяша Пельгрымоўскага, Станіслава Лаўрэнція, грунтоўны разгляд якіх вядзецца ў раздзелах манаграфіі «Паэмы “радзівілаўскага цыкла”», «На перасячэнні з гераічнай традыцыяй». Лацінамоўныя паэмы Францішка Градоўскага «Апісанне маскоўскага паходу Крыштафа Радзівіла», Яна Радвана «Радзівіліяда...», а таксама польскамоўная паэма Андрэя Рымшы «Дзесяцігадовая аповесць вайсковых спраў князя Крыштафа Радзівіла» — творы пра падзеі Лівонскай вайны, якая вялася Маскоўскай дзяржавай супраць Вялікага Княства Літоўскага і Польшчы. Пра баявыя справы, слаўныя бітвы і паходы, самаахвярную барацьбу і подзвігі апавядаюць у сваіх творах паэты ВКЛ. С. Кавалёў запяняецца на ідэйна-вобразным змесце кожнай з паэм, сэнсава важных матывах, праблематыцы, уласна мастацкіх вартасцях, праводзіць параўнальна-гістарычны аналіз. На беларуска-літоўскі гераічны эпас аўтар глядзіць у тыпалагічным ракурсе, успрымае праз прызму класічных узораў Гамера, Вергілія, Лукана. Ф. Градоўскага, А. Рымшу, Я. Радвана даследчык адносіць да палымяных паэтаў-патрыётаў,

перакананых гуманістаў: «Патрыятычнае ўслаўленне Радзімы і воінскіх подзвігаў яе мужных абаронцаў спалучаецца ў гэтых творах з гнеўным асуджэннем войнаў як жудаснай, антыгуманнай з’явы ў гісторыі чалавецтва, з адстойваннем ідэй усеагульнай справядлівасці і законнасці».

Далей С. Кавалёў адкрывае чытачу імёны С. Лаўрэнція і Г. Пельгрымоўскага. Першы з іх з’яўляецца аўтарам польскамоўнай паэмы «Лямант няшчаснага Рыгора Осціка», пярэдняга належыць «Дыялог праўдзівы літоўскага шляхціца...», гістарычная паэма «Пасольства да вялікага князя Маскоўскага», якая «мае непасрэднае дачыненне да героіка-эпічнай паэзіі Беларусі і Літвы XVI ст., пашырае яе тэматычныя межы, узбагачае і аквечвае новымі матывамі». Пра С. Лаўрэнція і Г. Пельгрымоўскага, як і пра ўжо раней згаданых паэтаў, падаюцца няпоўныя, сціслыя звесткі, што ўдалося адшукаць, пачэрпнуць з друкаваных і архіўных крыніц. Творы «Лямант няшчаснага Рыгора Осціка» і «Пасольства да вялікага князя Маскоўскага» разгледжаны ўсебакова, даследчык прааналізаваў іх вобразна-тэматычны змест, вызначыў жанравастыльёвыя асаблівасці. «Паэма Г. Пельгрымоўскага “Пасольства да вялікага князя Маскоўскага”, — падкрэсліваецца напрыканцы раздзела, — эпілог да ўсяго комплексу героіка-эпічнай паэзіі Беларусі і Літвы XVI ст. Знамянальна, што “рыцарская” паэзія высокіх подзвігаў завяршылася “пасольскай” паэмай міру».

На апошніх старонках кнігі С. Кавалёў гаворыць пра адметнасць, самабытнасць героіка-эпічнай паэзіі ў тагачаснай еўрапейскай літаратуры: «У гэтай паэзіі мы не знойдзем характэрных для заходнееўрапейскай рыцарскай паэмы казачнай экзотыкі, авантурных прыгод, любоўных матываў, займальна-сюжэтаў. Белетрыстыка, пацяшальнасць былі малаўласцівыя ўсходнеславянскім літаратурам эпохі Адраджэння... Паэты Вялікага Княства Літоўскага... праўдзівасць і дакладнасць лічылі найбольш каштоўнымі рысамі сваіх твораў, у якіх мастацкі, фабульны элемент звычайна падпарадкоўваўся дакументальна-гістарычнаму». Слушнай падаецца думка пра тое, што паэмы Ф. Градоўскага, А. Рымшы, Я. Радвана, Г. Пельгрымоўскага, С. Лаўрэнція чакае новы этап вывучэння. Але адбудзецца гэта тады, калі мы будзем мець выдатныя паэтычныя пераклады твораў на сучасную беларускую мову. А пакуль што трэба аддаць належнае даследчыку, які зрабіў падрадкавы пераклад твораў, падаў багаты ілюстрацыйны тэкставы матэрыял.

Манаграфія С. Кавалёва сведчыць пра ґрунтоўнасць даследчыцкай працы маладога навукоўца. Гэтая кніга ўмацоўвае спадзяванне

на плённы працяг актуальнай тэмы ў галіне медыявістыкі. У асобе С. Кавалёва і іншых маладых даследчыкаў беларускае гістарычнае літаратуразнаўства мае значныя перспектывы для развіцця.

І яшчэ. Засмучае мізэрны наклад выдадзенай кнігі (600 асобнікаў), так патрэбнай на стала настаўнікаў, выкладчыкаў, не кажучы пра тых аматараў, якія цікавяцца роднай культурай і гісторыяй. Словам, кніга С. Кавалёва, не паспеўшы выйсці з друку, была асуджана на тое, каб стаць бібліяграфічнай рэдкасцю.

1993, 1994

«ЯШЧЭ Б... ПАБАЧЫЦЬ ВЕК НАСТУПНЫ»

Пімен Панчанка выдаў новую кнігу «Высокі бераг» (1993), якую склалі вершы і эсэ. Гэта працяг размовы нашага старэйшага паэта з чытачамі пра жыццё, час, паэзію, лёс народа.

«Паэт — неспакою слых...» — гэтыя барадулінскія словы можна цалкам аднесці да асобы П. Панчанкі. Ён — паэт з актыўнай грамадзянскай пазіцыяй, яркі выразнік народнага светапогляду і светаразумення. П. Панчанка заўсёды выступаў за слова палымянае, па-грамадзянску ўстурбаванае, наступальнае і дзейснае. Памятаеце, як у адным з ранейшых вершаў ён выказаў уласнае ідэйна-эстэтычнае крэда: «Сябры, хадзіце ў жыце, // Ганіце прэч тугу, // Пра васількі пішыце... // Я покуль не магу...» («Мяне сябры пытаюць...»). Сучасная тэматыка вызначальная ў новай кнізе паэта, як і наогул у паэзіі П. Панчанкі апошняга дзесяцігоддзя. Найперш яго займае тэма штодзённага існавання чалавека, хвалюе стан маралі і гуманізму ў грамадстве. Ён, як і раней, далучаны да самых надзённых праблем, свету чалавечага жыцця з яго радасцямі, клопатамі і трывогамі. Паэт блізка да сэрца прымае народную бяду, нястачу, адсутнасць годных умоў жыцця. Яго апаноўваюць, даймаюць «горкія думкі»:

Куды цяпер?
О, край мой шматпакутны,
Край да болю мілы,
Дакуль жа будзеш ты
Згінацца і цярпець?

Паэта гнятуць цяжкія пытанні: «...Жыццё цяпер у нас — нібы тэатр абсурду. А вінаваты хто?»; «А на зямлі нашай што гэта робіцца?»; «Дзе чаканы светлы дзень?». Ці вось яшчэ адно пытанне, якое не дае спакою, турбуе паэта:

Мы хвалямі затоплены
Хлусні, маны, ілжы.
Калі па-чалавечаму
Пачнём усе мы жыць?

Гэтыя і іншыя падобныя пытанні справядлівыя, яны скіраваны да свядомасці чытача і да ўладных вярхоў. Адрасаваны ўсім нам, сучаснікам паэта. Ён завастрае ўвагу на небяспечных, згубных праявах і тэндэнцыях, гаворыць аб набалелым, аб тым, што абражае чалавечую годнасць, памяць тых, хто загінуў у час мінулай вайны за лепшае жыццё і будучыню. Яму сумна і горка «ў гэтым прыцемку трагічнае эпохі». Паэт разумее, што цяжка пераўладкаваць па-новаму рэчаіснасць, наладзіць райскае жыццё на зямлі, каб хапала і дабротаў і шчадротаў. У сваіх вершах-разважаннях ён шукае выйсце з крызіснага сацыяльнага становішча, верыць, што можна выбавіцца з тупіка і ўбачыць святло ў канцы тунэля:

Як спіны разагнём,
Паразумнеем трохі
І злыдні не саб'юць
З народнае дарогі,
То нашай Беларусі
Жыць і жыць вякі!

Галоўнае, перакананы паэт, — трэба сумленна гаварыць праўду, хай сабе сумную, горкую, пякучую. Трэба змагацца з недахопамі, пераадолюваць цяжкасці з клопатам пра людзей, адказнасцю за іх лёс. А таму —

Біце ў званы
Са званіцы,
Што настаў
Збаўлення час.
Усё змяніць!
І ўсім змяніцца! —
І бяда пакіне нас.

У гэтых радках ёсць «рацыянальнае зерне»: трэба змяніць жыццё да лепшага, кожнаму і ўсім неабходна змяніцца. А пакуль стан маралі і чалавечнасці ў грамадстве не на вышыні, а гэта непакоіць, трывожыць паэта. «Шмат на жыцці нашым чорных слядоў...» —

кажа ён. Свой чорны след пакінуў Чарнобыль, «сёння — чорны час зняваг і бессардэчнасці...». Такі стан рэчаў спараджае журботна-сумны настрой, сумненні, расчараванні, а часам распач і адчай. Герой паэта ў цяжка-скрушлівы момант малітоўна просіць ва Усявышняга паратунку: «Божа, дапамажы нам // Збегчы з вар'яцкага дому! // Жыць так нельга!». Аднак уцячы ад рэальнасці немагчыма, яна штодня пераследуе, не прыносіць жаданай радасці і заспакаення. Паэт па сутнасці асуджаны на тое, каб весці спрэчку з часам, адстойваць свае прынцыпы і погляды. Ён «хворы на душэўную чэснасць», таму яму і цяжка, і крыўдна, і балюча.

Высокае напружанне думкі і эмоцый сканцэнтравана ў вершах П. Панчанкі «Горкія думкі», «Чорныя зіркі», «Раўнавага», «Наш час», «Не раз мы пад крываваымі сцягамі...», «Абрыдла мне дзяржаўная палітыка...» і інш. Гэта лірыка адкрытага публіцыстычнага прамаўлення, паэзія палымянай унутранай самааддачы. У такой паэтычнай творчасці ёсць свае плюсы і мінусы. Бясспрэчна адно: вершы П. Панчанкі — праўдзівыя мастацкія дакументы нашых дзён. Напэўна, па творах паэта ў новым тысячагоддзі будуць вывучаць наш складаны і зменлівы час, эпоху канца XX ст. Пры ўмове, калі хто-небудзь зацікавіцца, захоча даведацца, што сабой уяўляла жыццё людзей у час перабудовы і постсавецкі перыяд, як пачуваў сябе чалавек, пра што ён думаў і хваляваўся. Існуе ж чалавечае вымярэнне гісторыі. З падручнікаў гісторыі, насычаных факталогіяй, пра эмацыянальную сферу асобы і маральна-духоўны стан грамадства не даведзешся.

На двух вершах з кнігі хацелася б запыніцца асобна. Сам былы настаўнік, П. Панчанка добра ведае цану працы педагога, цудоўна ўсведамляе яго ролю ў сучасным грамадстве. У вершы «Беларускія настаўніцы» паэт выказаўся з клопатам пра сучаснага настаўніка, ён кажа пра неабходнасць асаблівай увагі да яго з боку дзяржавы. Аўтар твора пашаноўна называе імёны Надзеі Грышчанкі, Валянціны Войцік, Валянціны Юбка, Алеся Белакоза, захапляецца іх адданасцю школе, дзецям, роднаму слову. Паэт перакананы: «...Калі мы страцім беларускіх настаўніц — // Знікне і ўся беларуская нацыя».

Другі верш — палемічна-дыскусійны, радкі твора адрасаваны Васілю Быкаву. Вядомы майстар ваеннай прозы не падзяляе песімізм народнага паэта адносна беларускай мовы і яе будучыні. Пафас верша «Развітанне» выклікаў непрыманне, нязгоду з боку Васіля Уладзіміравіча. І вось з вуснаў Пімена Панчанкі прагучаў адказ:

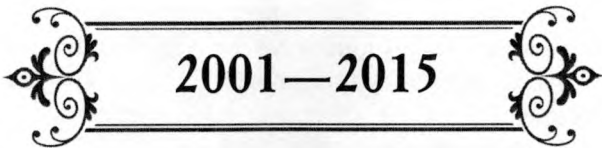
Дружа Быкаў,
Не трэба сенсаций:
Я — сірата
Без маёй Беларусі.
Ад роднай мовы,
Ад роднай нацыі
Не адцураюся,
Не адракуся!

Пра бядотны, катастрофічны стан роднай мовы паэт гаворыць і ў іншым вершы з кнігі «Высокі бераг»: «Глынулі ў нас мову, // Абрады, культуру. // А літаратуру — // У макулатуру» («Чорныя дзіркі»). Сапраўды, «горкія думкі», «гора... і пакута» паэта, які змагаўся за беларускую мову і цяпер можна адстойвае нацыянальныя прыярытэты. Гэтак, як і некалі славуты Янка Купала. А што аптымізму не стае, дык і падстаў для вялікай радасці-эйфарыі пакуль няма: шматгадовая русіфікацыя зрабіла сваю справу. Працэс моўна-культурнага адраджэння марудлівы, тут час патрэбен, да таго ж трэба прыкласці каласальныя намаганні, каб мова народа не сышла «з яснай явы».

Несумненную цікавасць уяўляюць эсэістычныя творы П. Панчанкі. Погляды паэта на беларускую мову, яе заняпад і перспектывы выкладзены ў артыкуле «Мы жывём у бурны час». Вельмі каштоўныя думкі і ацэнкі аўтара кнігі, якія датычаць класікаў, вядомых паэтаў, стану сучаснай паэзіі. П. Панчанка вылучае таленавітае, арыгінальнае, па-мастацку яркае. Ён імкнецца быць максімальна аб'ектыўным, сумленным, праўдзівым. Апрача іншага, выказвае крытычныя меркаванні: «Але агульны фон паэзіі — шэры. Многія вершы — перапеў агульнавядомага і... далёкага ад жыцця». У паэта ёсць сваё ўласнае разуменне паэзіі, яе прызначэння і ролі ў жыцці чалавека, грамадства, народа. Чытаючы артыкулы і эсэ П. Панчанкі, пераконваешся, што ён любіць сапраўдную паэзію і захапляецца ёй, а галоўная справа яго жыцця — аддаць грамадзянскае служэнне літаратуры і свайму народу. Такім паўстае наш вядомы беларускі паэт «на парозе трэцяга тысячагоддзя».

1994

«ДА ЦІМКАВІЧ ЦЯГНЕЦЦА СВЕТЛАЯ НІЦЬ...»

Хутка бяжыць час. Вось і набліжаецца-мінае 125-годдзе з дня нараджэння вучонага-педагога прафесара Фамы Антонавіча Бельскага. Ён быў першым загадчыкам кафедры педагогікі і псіхалогіі ў Магілёўскім педагагічным інстытуце (1935—1936). Займаў кіраўнічыя пасады і выкладаў у розных вышэйшых навучальных установах СССР. Раней Ф. А. Бельскі меў статус савецкага вучонага, а цяпер лічыцца беларускім, украінскім, расійскім і ўзбекскім вучоным. І ўсюды, дзе працаваў, ён пакінуў прыкметны след.

Фама Бельскі — філолаг, вучоны ў галіне педагогікі і псіхалогіі, краязнавец, музеёлаг, педагог-практык. Нарадзіўся ён 31 кастрычніка (па новым стылі — 14 лістапада) 1890 года ў мястэчку Цімкавічы былога Слуцкага павета (цяпер — Капыльскі раён). Яго дзед Сільвестр быў выпускніком літаратурнага факультэта Віленскага ўніверсітэта, вучыўся ў адзін час з Адамам Міцкевічам, Ігнатам Дамейкам і іншымі філаматамі ды філарэтамі. З сярэбраным медалём Ф. Бельскі скончыў Слуцкую гімназію (1909), Кіеўскі ўніверсітэт з дыпламам першай ступені (1913). З 1925 года — прафесар педагагічных навук.

Многае ў біяграфіі і творчай дзейнасці Ф. Бельскага пазначана словамі «першы» ці «ўпершыню». Ён быў адным з першых прафесараў Данецкага інстытута народнай адукацыі і Магілёўскага педінстытута, пачынальнікам музейнай справы і краязнаўчага руху на Луганшчыне, ініцыятарам стварэння першых навуковых таварыстваў на Данеччыне, школ для таленавітых дзяцей і інш. Вельмі шмат часу аддаваў працы з літаратурна адоранымі дзецьмі і студэнтамі. Гэта ён надрукаваў першы пераклад з французскай мовы будучага славутага паэта Украіны Міколы Зэрава, з якім разам вучыўся ў Кіеўскім універсітэце, а затым працаваў у Злапапальскай гімназіі.

Фама Антонавіч Бельскі быў вучоным з уласнай пазіцыяй. У 1932 годзе прафесар на вучоным савеце Херсонскага педінстытута выступіў з крытыкай метаду політэхнізму, і гэтае яго выступленне і пазіцыя была расцэнены як ідэалагічна нявытрыманая, варожая. Фаму Антонавіча хацелі пазбавіць права выкладаць у ВНУ, рыхтаваліся дакументы на арышт. З гэтага часу і пачынаюцца ўцёкі, вандраванні вучонага па Савецкім Саюзе. Усе цяжкасці і нягоды з ім раздзяліла яго жонка, верная спадарожніца жыцця Кацярына Міхайлаўна. На жаль, Фама Бельскі сталінскую ўладу не перажыў, да апошніх дзён жыцця марыў вярнуцца ў родныя Цімкавічы. Не стала яго ў 1952 годзе.

Жыццю і дзейнасці Ф. А. Бельскага прысвечана кніга «І прызванне, і лёс» (2012). Звесткі пра яго ўлучаны ў энцыклапедыі і даведнікі, яго творчая спадчына актыўна вывучаецца і даследуецца ва Украіне і ў Беларусі. Сёлета 125-годдзю з дня нараджэння вучонага былі прысвечаны даклады на міжнародных навуковых канферэнцыях у Магілёве і Луганску.

Спадзяёмся, што неўзабаве пабачыць свет зборнік «Фама Антонавіч Бельскі: біяграфічныя матэрыялы і артыкулы». Трэці раздзел гэтай кнігі складаюць паэтычныя прысвячэнні ў гонар выдатнага вучонага. Паэт Яўген Гучок, які нарадзіўся ў Слуцку, стварыў паэму-эсэ «Пакутнік-пілігрым». Неардынарнай асобе і лёсу вучонага прысвяцілі вершы С. Панізнік, В. Стралко, Л. Забалочкая, С. Чыгрын, А. Петрушкевіч, В. Рагаўцоў, А. Гібок-Гібоўскі і інш.

2015

АСОБА ФАМЫ БЕЛЬСКАГА Ў ДРУКУ

Фама Антонавіч Бельскі (1890—1952) — савецкі, украінскі, беларускі, расійскі і ўзбекскі вучоны ў галіне педагагічных навук, краязнавец, музеёлаг, педагог. Аўтар больш як 40 публікацый і рукапісных работ, шэраг з якіх мелі ініцыяльны, наватарскі характар. Ён зрабіў значны ўклад у развіццё народнай адукацыі, педагагічнай думкі, музейнай справы на Луганшчыне і ва Украіне. Адзін са стваральнікаў навуковых таварыстваў і музеяў на Данеччыне, працаваў на розных кіраўнічых пасадах у Краснадарскім педагагічным інстытуце, быў адным з першых прафесараў

Магілёўскага педінстытута, актыўны арганізатар адукацыі і навукі ў гады Вялікай Айчыннай вайны ў Бухарскім педінстытуце...

Прыкметны ўсплёск цікавасці да асобы прафесара педагогікі Ф. А. Бельскага прыпадае на канец XX стагоддзя, пра што засведчылі даследаванні ўкраінскіх вучоных В. Курылы, Т. Анпілогавай, І. Ключневай і інш. На першы погляд, здарылася неверагоднае: як быццам адбылося другое нараджэнне чалавека і вучонага мінулай эпохі, пачалося, можна сказаць, духоўнае жыццё пасля смерці. На самай справе вяртанне імя і творчасці Фамы Антонавіча Бельскага ў гісторыка-навуковы кантэкст, запатрабаванасць яго ідэй і спадчыны на сучасным этапе развіцця педагогікі бачыцца з'явай цалкам заканамернай. Ф. А. Бельскі быў ля вытокаў станаўлення навукі, адукацыі, краязнаўства, культуры на Луганшчыне і ў цэлым на ўсходзе Украіны. Даследаванне асобы вучонага супала з пачаткам новай хвалі ўкраінскага нацыянальнага адраджэння і абуджэннем шырокай цікавасці да нацыятворных працэсаў, да культурна-духоўных і навукова-творчых набыткаў мінулага, спазнання перадумоў развіцця розных сфер грамадскага жыцця. Такім чынам, актуалізацыя гістарычнага дыскурсу ў грамадстве і навуцы абумовіла даследчыцкі зварот да працаванага вопыту, традыцый і навацый у педагогіцы, адукацыі і культуры 1920-х гадоў.

Сярэдзіна 1980-х гг. у СССР — пачатак так званай перабудовы, якая дала магчымасць вучоным у розных рэспубліках вывучаць уласную гісторыю, вяртаць забытыя імёны, звярнуцца да ідэй, канцэпцый мінулага часу. Менавіта тады з'явіліся першыя публікацыі пра Ф. А. Бельскага ў Беларусі, найбольш прыкметную з якіх «З усімі правамі і перавагамі...» надрукавала «Настаўніцкая газета» ў рубрыцы з красамоўнай назвай «Вернуты з забыцця» (1991, 11 студз.). Яе аўтар — Анатоль Бельскі (1949—1994), пляменнік Фамы Антонавіча, настаўнік-гісторык і краязнавец, на той час дырэктар Руднянскай васьмігадовай школы Капыльскага раёна. З яго артыкула па сутнасці і пачынаецца бібліяграфія публікацый сучаснага перыяду пра савецкага вучонага ў галіне педагогічных навук.

Згадка імя Ф. Бельскага, спасылкі на яго працы ёсць у артыкулах і даследаваннях, якія друкаваліся пры жыцці прафесара. Так, І. Ключнева ў артыкуле «Краеведение на Луганшчыне (20—30-е гг.)» (1999) робіць спасылкі на інфармацыйныя матэрыялы ў газеце «Луганская правда», дзе згадваецца Ф. Бельскі як арганізатар «Навуковага таварыства на Данеччыне» і інш.

Цытаванне прац вучонага, паводле А. Адаменка, сустракаецца на старонках часопіса «Радянська школа» 1920-х гг. Высветлілася, што было нечаканасцю, пра Ф. Бельскага пісалі нават на эміграцыі. А. Філіповіч, апавядаючы пра ўкраінскага паэта М. Зэрава, яго жыццё і працу ў Златапалі, добрым словам згадаў выкладчыка гімназіі Фаму Антонавіча Бельскага (Безсмертні: зб. спогадів про М. Зерова, П. Филиповича і М. Драй-Хмару. — Мюнхен, 1963, с. 31—32, 107—108). Бібліяграфія матэрыялаў ад сярэдзіны 1920-х гг. да сённяшняга часу пра дзейнасць і творчасць вучонага-педагога вымагае далейшага пошуку, удакладнення і сістэматызацыі.

На пачатку ХХІ стагоддзя даследаванне творчай асобы Ф. А. Бельскага і спадчыны атрымала актыўны і плённы працяг, набыло характар устойлівай тэндэнцыі. Мы імкнуліся да храналагічнай фіксацыі найбольш значных бібліяграфічных фактаў, якія даюць уяўленне пра сённяшні стан вывучэння і распрацаванасці тэмы «Прафесар Ф. А. Бельскі як арганізатар адукацыі і навукі». Далей і прапануецца кароткі аглядны экскурс у гэтую тэму з вылучэннем галоўнага, найбольш істотнага ў спісе публікацый пачатку 2000-х гг. пра вучонага-педагога Ф. Бельскага і яго дзейнасць.

На пачатак 2000-х прыпаў выхад бібліяграфічнага паказальніка «Прафесар Фама Антонавіч Бельскі» (2002). Гэтае выданне пазнаёміла шматлікіх чытачоў на радзіме, у блізкім і далёкім замежжы з біяграфіяй вучонага-педагога і яго творчай спадчынай. Бібліяграфічны даведнік адыграў важную пазітыўную ролю ў вяртанні імя прафесара Ф. Бельскага ў гісторыка-навуковы кантэкст, даў штуршок для больш шырокага і паглыбленага асэнсавання яго педагагічнай творчасці. Менавіта так меркаваць дае падставы значная колькасць спасылак на гэтае даведачнае выданне ў навуковым друку і інтэрнэце.

Ужо выбар тэмы кандыдацкай дысертацыі Т. Анпілагавай «Гуманітарна інтэлігенцыя Донбасу в період новай эканомічнай палітыкі (1921—1928 pp.)» (2006) абумовіў зварот да шырокага кола архіўных крыніц, працу з даваеннай перыёдыкай. Аўтарам гэтай работы выяўлены шматлікія факты і звесткі пра навукова-арганізацыйную і культурна-асветніцкую дзейнасць вучонага. Пры падрыхтоўцы шэрагу навуковых артыкулаў па тэме даследавання Т. Анпілагавай таксама скарыстана факталогія, якая датычыць луганскага перыяду жыцця і творчасці Ф. Бельскага, які ў 1920-я гг. быў перш выкладчыкам, а затым прафесарам

Данецкага інстытута народнай адукацыі. Значэнне дзейнасці вучонага-педагога і асветніка грунтоўна раскрываецца ў артыкуле Т. Анпілагавай «Внесок Ф. А. Бельскаго у развіток народнай освіти та науки на Луганшчыні» (2012), надрукаваным у часопісе «Бахмутський шлях». Апрача іншага, у гэтай публікацыі гаворыцца пра ўклад прафесара Ф. Бельскага ў стварэнне педагагічнага музея пры Данецкім інстытуце народнай адукацыі, ролю ў арганізацыі секцыі навуковых работнікаў Луганшчыны, навуковага таварыства на Данеччыне і інш. Кандыдат гістарычных навук дацэнт Т. Анпілагава больш як дзесяцігоддзе вывучае і аналізуе дзейнасць Ф. Бельскага на Луганшчыне, з'яўляецца на сёння адным з яго аўтарытэтных біёграфіў. Да асобы гэтага вядомага прафесара Данецкага інстытута народнай адукацыі, вучонага-педагога і краязнаўцы яна звяртаецца ў навуковых дакладах і лекцыях.

У Беларусі гэтакім жа актыўным даследчыкам спадчыны Ф. Бельскага, прапагандыстам яго педагагічных ідэй і поглядаў з'яўляецца А. Снапкова, кандыдат педагагічных навук, загадчык кафедры педагогікі Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова. Асоба і дзейнасць вучонага разглядаецца ёй найперш у кантэксце гісторыі кафедры, пра што сведчаць надрукаваныя А. Снапковай артыкулы ў навуковых часопісах і зборніках «Из истории кафедры педагогики Могилевского государственного университета им. А. А. Кулешова (30—60-е годы XX века)» (2012), «Первые преподаватели педагогики Могилевского государственного университета им. А. А. Кулешова» (2012), «История кафедры как средство идейно-нравственного и духовного воспитания студенческой молодежи» (2012), «Научно-инновационный опыт кафедры педагогики МГУ имени А. А. Кулешова: история и современность» (2013) і інш. Першая грунтоўная спроба аналізу навукова-педагагічнай творчасці Ф. Бельскага зроблена А. Снапковай у артыкуле «В реальном времени и сквозь время: учёный-педагог Ф. А. Бельский и его творческое наследие» (2012). На працягу апошніх гадоў яна пастаянна звярталася да навуковых ідэй, палажэнняў педагога-тэарэтыка і дыдакта, былога загадчыка кафедры педагогікі і псіхалогіі Магілёўскага педінстытута, пра гэта сведчыць цэлы шэраг навуковых публікацый: «Междисциплинарный подход в педагогических исследованиях как выражение постнеклассического типа научной рациональности» (2013), «Междисциплинарный синтез в современном педагогическом исследовании: актуализация проблемы» (2014), «Междисциплинарный синтез как методологический

инструментарий развития педагогического знания» (2014) і інш. Трэба заўважыць, што геаграфія гэтых публікацый сягае за межы Беларусі: Екацярынбург, Чэбаксары, Чыта. Высвятляючы сутнасць крытэрыяў і стандартаў навуковасці, не адмаўляючы плюралізму як стратэгіі развіцця педагагічнай навукі, А. Снапкова адзначае: «Еще в начале XX века Ф. А. Бельский, чей вклад в развитие педагогики в настоящее время переосмыслиется и открывается заново, писал о том, что нормы и суждения о должном, о ценностях без объяснения законов и закономерностей, без научных доказательств есть либо высказывания оракула, либо пустые слова, но не научные положения» (Научный диалог, 2014, № 6, с. 84). Шматлікія спасылкі і цытаванне сведчаць пра тое, што сучасная даследчыца мэтанакіравана і сістэматычна звяртаецца да навуковага вопыту свайго аўтарытэтнага папярэдніка. Тут трэба сказаць, што на кафедры педагогікі, якой кіруе дацэнт А. Снапкова, годна шануюць памяць Фамы Антонавiча, ганарацца, што вучоны такога высокага прафесійнага ўзроўню быў ля вытокаў і на чале кафедры. Яму прысвечаны многія старонкі бібліяграфічнага даведніка «Кафедра педагогікі МГУ имени А. А. Кулешова. От истоков до современности (1913—2013)» (2013).

Сярод корпуса тэкстаў публікацый пра Ф. Бельскага вылучаецца артыкул А. Адаменка «Работы Фомы Антоновича Бельского на страницах журнала “Просвещение Донбасса / Радянська школа”» (2014). Аўтар зрабіла грунтоўны аналіз шэрагу педагагічных работ вучонага, вылучыла іх актульнасць і разгледзела ў кантэксце фарміравання тагачаснай перадавой педагагічнай думкі, пошуку шляхоў развіцця адукацыі мінулага і сучаснасці. Знаўца гісторыі педагогікі А. Адаменка высока ацэньвае асобу Ф. Бельскага, яна на аснове аналітычнага агляду яго творчай спадчыны прыйшла да думкі-высновы: «Со страниц журнала перед нами предстает образ активного, деятельного, образованного человека с разносторонними интересами, болеющего за дело просвещения, имеющего собственный взгляд на пути совершенствования системы образования и внесшего несомненный вклад в формирование научно-педагогического сообщества в Донбассе» (Современное педагогическое знание: проблемы и перспективы развития: сб. науч. статей по итогам педагогических чтений, посв. 100-летию кафедры педагогики, Могилев, 17 дек. 2013 г. / под науч. ред. Е. И. Снопковой. — Могилев, 2014, с. 19). Тут трэба сказаць, што Алена Віктараўна Адаменка — доктар педагагічных навук, прафесар, яна адзначана знакам «Васіль

Сухамлінські», аўтарытэтны вучоны і таленавіты педагог. Даследуючы гісторыю ўкраінскай педагагічнай навукі, яна і раней звярталася да педагагічных даследаванняў і работ Ф. Бельскага, адзначала іх каштоўнасць. Артыкул «Работы Фомы Антоновича Бельского на страницах журнала “Просвещение Донбасса / Радянська школа”» стаў яе апошній навуковай публікацыяй. Працу над артыкулам яна скончыла на пачатку 2014 года. Алена Віктараўна ведала, што артыкул пра Ф. А. Бельскага будзе змешчаны ў зборніку Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта, чакала яго выхаду з друку. На вялікі жаль, Алена Віктараўна раптоўна цяжка захварэла і неўзабаве пакінула гэты свет.

На працягу апошніх дзесяці — пятнаццаці гадоў работы Ф. Бельскага сталі набыткам пошукава-даследчай дзейнасці маладых вучоных. Асабліва актыўна і досыць шырока да яго творчай спадчыны звярталіся дысертанты ці вучоныя маладзейшых пакаленняў у розных краінах, і найперш — ва Украіне. Імя Ф. Бельскага фігуруе ў аўтарэфератах дысертацый і публікацыях А. Пугач «Проблеми підготовки вчителя до професійної діяльності в українській педагогічній періодиці (20-ті — початок 30-х років ХХ ст.)» (2008), І. Стражнікавай «Підготовка вчителів початкових класів України у контексті європейського розвитку (на основі сучасних педагогічних досліджень)» (2011), М. Прынь «Охорона, вивчення і використання пам’яток історії та культури на Донеччині та Луганщині в 20-х — на початку 30-х рр. ХХ ст.» (2012), І. Ключневай «Розвиток краєзнавчих досліджень в Донбасі у 1917—1943 рр.: історико-географічний та просопографічний аспекти» (2013), Ю. Бажэнавай «Генерализация феномена коммуникативной культуры в педагогической науке» (2015) і інш. У інфармацыйна-педагагічным полі звяртаюць на сябе ўвагу паглыбленым гістарычным і аналітычным падходам публікацыі М. Прынь, цяпер ужо кандыдата гістарычных навук. У яе артыкуле «Педагогічний музей Луганського інституту народної освіти (1925—1930 роки)» (2012) разглядаецца дзейнасць Ф. Бельскага як пачынальніка музейнай справы і асветніка, гэтая публікацыя стала асновай і для падрыхтоўкі вэб-тэксту «Музейна справа в Луганській області», які размешчаны на сайце ўкраінскай «Вікіпедыі». М. Прынь адзначае, што «невтомна праця професора Ф. А. Бельскага на педагогічнай ніві торувала шлях развітку педагогічнага музейництва на сході краіны» (Праці Центру пам’ятокзнавства: зб. навк. праць / редкол.: О. М. Титова (гол. ред.) [та ін.]. — Київ, 2012, вип. 21, с. 125).

З арыгінальных, найбольш паказальных даследаванняў, дзе вылучаецца навукова-педагагічны досвед Ф. Бельскага ў якасці ўзорнага і крэатыўнага, трэба назваць дысертацыю Н. Асьмук «Ідеі рэформаторскай педагагікі в даслідженнях украінських освітніх діячів 20-х — початку 30-х років ХХ століття» (2011) і яе змястоўныя публікацыі: «Вивчення прогресивного досвіду в галузі освіти: вітчизняні досягнення 20—30-х рр. ХХ ст.» (2013), «Зарубіжний педагагічний досвід як чинник модернізаціі професійной падготовки украінскаго вчительства: до історіі пытання» (2013) і інш. Яна справядліва падкрэслівае, што сістэма поглядаў Ф. Бельскага на адукацыю і выхаванне складвалася на аснове грунтоўнага вывучэння і асэнсавання ім прагрэсіўнага замежнага вопыту: «Аналіз навуковых публікацый та архівных матэрыялаў засвідчуе, што арганізацыя педагагічнай освіти в Європі цікавилася значна частіна освітніх діячів. Загалом пытанні падготовки вчительства за кордоном стали предметом вивчення Ф. Бельскаго...» (Педагагічний дыскурс: зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. — Хмельницький, 2013, вып. 14, с. 353). Распрацоўваючы актуальныя псіхалага-педагагічныя праблемы, ён апелюваў да ідэй і метадыкі Э. Меймана, Д. Дзьюі, А. Лая, А. Біне, С. Хола, М. Мантэсоры і іншых прадстаўнікоў эксперыментальнай педагагікі. Безумоўна, прафесар Ф. Бельскі быў надзвычай адукаваны вучоны-інтэлектуал, кампетэнтны і высокаэрудзіраваны ў сваёй прафесіі, па-сапраўднаму зацікаўлены ў развіцці педагагічнай тэорыі і практыкі.

Значнай і ў пэўнай ступені падагульняльнай працай стаў зборнік «І прызванне, і лёс: жыццё і дзейнасць вучонага-педагага прафесара Фамы Антонавіча Бельскага» (2012), прымеркаваны да 120-годдзя з дня нараджэння і 60-годдзя з дня смерці вучонага. У яго ўлучаны публікацыі з перыёдыкі, навуковых і даведачных крыніц, шэраг артыкулаў, напісаных спецыяльна для гэтага выдання. Уласна кажучы, гэта творчы праект беларуска-ўкраінскіх аўтараў, ён уяўляе сабой збор надрукаваных і напісаных тэкстаў пра Ф. Бельскага на сучасным этапе. У разнастайных дыскурсах і аспектах разглядаецца асоба і дзейнасць вучонага-педагага ў артыкулах А. Белай, А. Бельскага, Т. Анпілагавай, І. Нагрыбельнай, Т. Пучынскай, А. Снапковай, В. Паламарчук, Н. Старавойтавай, А. Філімонава, І. Ігнатчыка, В. Цішкевіча, Т. Яталь і інш. Каштоўныя ў кнізе мемуарныя матэрыялы, звесткі крэйзнаўчага характару. Можна сказаць, у гэтым выданні калектыўнымі намаганнямі створаны творчы партрэт Ф. Бельскага — вучонага-

педагога, асветніка і чалавека. У 2015 г. пабачыў свет зборнік «Фама Антонавіч Бельскі: біяграфічныя матэрыялы і артыкулы», у які, апрача разнастайных дакументаў і навуковых публікацый, увайшлі мастацкія творы: паэма Я. Гучка «Пакутнік-пілігрым», вершы-прысвячэнні беларускіх і ўкраінскіх паэтаў.

У апошнія дзесяцігоддзе ў асэнсаванні творчай спадчыны прафесара выяўны міждысцыплінарны характар. Ф. Бельскі ствараў не толькі псіхалага-педагагічныя даследаванні, але і займаўся наладжваннем гімназічнага друку і выдавецкай справы, кіраваў літаратурнымі, навуковымі гурткамі і працаваў з адоранымі дзецьмі, студэнтамі, спрычыніўся да арганізацыі першых навуковых таварыстваў у Луганску, адкрыцця тут музейных устаноў, станаўлення і развіцця музейзнаўства і краязнаўства ў данбаскім рэгіёне. На пачатку XX стагоддзя ён сваёй дзейнасцю спрыяў пашырэнню гуманітарнай і культурнай прасторы. Таму імя Ф. Бельскага трапіла ў абсяг зацікаўленняў і навуковапошукавай дзейнасці гісторыкаў, краязнаўцаў, перакладазнаўцаў і іншых катэгорый даследчыкаў: В. Брухавецкага, С. Білаконя, А. Клімава, Я. Хрыкава, А. Прыня, Т. Іванюха, А. Паўлюка...

Інфармацыйна-бібліяграфічны фонд на персаналію Ф. А. Бельскага за апошнія дзесяцігоддзе папоўніўся шматлікімі публікацыямі і матэрыяламі. З найбольш значных даведачных крыніц, дзе пададзены біяграфічныя звесткі пра вучонага-педагога, трэба назваць наступныя энцыклапедыі і даведачныя выданні ўніверсальнага характару: «Памяць: Капыльскі раён» (2001), «Беларуская энцыклапедыя» (2004; Т. 18, кн. 1), «На рубежы веков: К 100-летию со дня основания МГУ имени А. А. Кулешова» (2013), «Беларускае замежжа = Белорусское зарубежье» (2010), «Сузор’е беларускага памежжа» (2014).

Трэба зазначыць, што за апошнія пяць гадоў істотна пашырыўся корпус тэкстаў вэб-публікацый пра Ф. А. Бельскага, з’явіліся ў інтэрнэт-прасторы электронныя версіі артыкулаў пра яго жыццё і дзейнасць, змешчаных ва ўкраінскім і беларускім друку. У медыйным інфармацыйным полі можна адшукаць звесткі пра вучонага-педагога, а таксама пра ўшанаванне памяці пра яго ў вышэйшых навучальных установах, дзе ён працаваў, і на малой радзіме — Капыльшчыне. Вось два прыклады: «Одне з секційних засідань конференції було присвячено роботам видатного педагога Фоми Бельського...» (сайт Луганскага нацыянальнага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі); «Інфармацыйны час “Прафесар педагогікі Фама Бельскі”. 20.08.

Пачатак — 10.00. СШ № 2. Душэўская М. І.» (сайт Капыльскай раённай бібліятэкі імя А. Астрэйкі).

Пачатак XXI стагоддзя засведчыў пра надзвычай прадуктыўную фазу ў асэнсаванні асобы і творчай спадчыны прафесара Ф. Бельскага. Праведзеная статыстыка публікацый і вывучэнне бібліяграфічных крыніц пераконвае ў тым, што дзякуючы працы шматлікіх вучоных яго імя ўвайшло ў кантэкст сучасных навуковых даследаванняў у галінах гісторыі педагогікі і адукацыі, краязнаўства і музыязнаўства.

2014—2015

ВОЙНА И СУДЬБА*

Фома Антонович Бельский (1890—1952) — ученый-педагог первой половины XX века, имя которого одновременно принадлежит ряду стран: Украине, России, Беларуси, Узбекистану. Сегодня его личность и творческое наследие изучаются и осмысляются в различных аспектах. Ученому выпало жить в тот период российского и советского прошлого, когда происходили важнейшие исторические события, имеющие значительные и тяжелые последствия. Среди них — две мировые войны, свидетелем и участником которых был Ф. А. Бельский. О военных страницах его биографии в имеющихся публикациях говорится фрагментарно, хотя и Первая мировая, и Великая Отечественная война были для педагога и ученого серьезными потрясениями, принесли нелегкие испытания.

1914-й год стал для Ф. Бельского, молодого преподавателя и выпускника Императорского университета св. Владимира в Киеве, вдвойне тяжелым, трагическим. В начале 1914 года умерла мама Фомы Антоновича, а летом началась Первая мировая война. «Война — это смертельная опасность для всех, решительно для всех, никто от нее не застрахован», — писал А. Барбюс. Военные события вскоре затронули и местечко Златополь Киев-

* Праца над артыкуламі «Война и судьба», «Развивая творческий потенциал...» пачалася пры жыцці Тамары Яталь (1923—2015), пляменніцы Ф. Бельскага, яе падтрымцы і дапамозе, таму яна з поўным правам лічыцца суаўтарам гэтых тэкстаў.

ской губернии, где работал Ф. Бельский, преподавая в мужской и женской гимназиях. Какой была атмосфера и что происходило в Златопольской мужской гимназии с началом войны, можно представить с помощью отрывка из статьи В. Панченко, доктора филологии: «Вместо субботних балов, на которых хозяева раньше принимали учениц из соседней женской гимназии, — концерты для раненых бойцов, благотворительные мероприятия со сбором средств в разнообразие фонды, создававшиеся для нужд фронта... Не будем забывать: 1914 год, Первая мировая война». Кстати, эта цитата из публикации о поэте Н. Зерове, с которым Ф. Бельского связывали общая преподавательская деятельность в Златопольской гимназии, а также творческие интересы. Это Ф. Бельский напечатал в сборнике «На пути к искусству» перевод стихотворения «Античная медаль» Леконта де Лиля в исполнении Н. Зерова.

Неприкосновенных на войне, как говорил упомянутый А. Барбюс, нет. Первая мировая затрагивала всех и каждого, втянула в свой водоворот большое количество людей. Воевать на фронте с оружием в руках — удел в первую очередь мужчин, солдат и офицеров. Не смог уйти от этого предназначения и Ф. Бельский. Вместо учебного класса в 1917 году ему было суждено очутиться на Кавказском фронте. Оказались на войне и мужья его сестер Серафимы Марук и Евгении Ятель. Ф. Бельский был знаком с избранниками сестер. Так, Прокофия Ятеля призвали в царскую армию еще в мае 1916 года: после окончания курсов приказом начальника военного училища был направлен на Румынский фронт в распоряжение 75 кавалерийского полка в Кишинев. В личном листке по учету кадров, заполненном собственноручно проф. Ф. А. Бельским 15 сентября 1947 г., обращает внимание тот факт, что он в графе (27-й пункт) о военной службе указал следующее: «... — в старой армии *не служил*». Не указал он и свой офицерский чин. У П. Ятеля было два военных билета. Похоже, он что-то также утаивал, не всё афишировал, как и дядя. Почему? Ответ на этот вопрос хорошо дает пьеса белорусского драматурга Кондрата Крапивы «Кто смеется последним» (1939). В ней есть весьма одиозная личность Горлохватского, руководителя сталинского типа и лжеученого, который старается схватить за горло, прижать к ногтю и подчинить своей воле других. Горлохватский честному, скромному ученому-труженику Туляге недвусмысленно намекает, что он «чалавек ня высветлены» и похож на «дзянікінскага палкоўніка», и, наконец,

называет его «гаспадзін палкоўнік». Можно предположить, что в период сталинских репрессий и всеобъемлющего общественного страха Фома Антонович сознательно утаивал, не указывал сведения о военной службе в царской армии. В официальных документах его жена Екатерина Михайловна также умалчивала о своем дореволюционном прошлом, ряде биографических фактов; она никогда и нигде не писала, что является дочерью штабс-капитана, родом из дворян. Первая мировая война в советское время расценивалась как империалистическая, отношение к ней трактовалось исключительно в негативном идеологическом ключе. За долгие годы это событие мировой значимости было предано фактически забвению. Многие царские офицеры, участники Великой Войны, как ее именовали в старой России, были в советское время расстреляны, репрессированы. Такая трагическая участь постигла царского офицера Мартина Марука (мужа средней сестры Ф. Бельского), расстрелянного большевиками. Разве в советскую эпоху можно было гордиться участием в войне «за веру, царя и Отечество»? Конечно, нет и нет. Фома Антонович и его жена Екатерина Михайловна должны были жить двойной жизнью, прятать от бдительных советских органов факты личных биографий, уничтожить почти все документы и фотографии дореволюционного времени. Сохранилась лишь одна фронтовая открытка поручика Ф. Бельского, адресованная соседям в м. Тимковичи. Поэтому представление об участии Фомы Антоновича в Первой мировой войне ограничивается узкими рамками, оно основывается исключительно на воспоминаниях. Все факты военной биографии нашего дяди можно изложить предельно кратко: царский офицер, пребывал на Кавказском театре действий в составе русской армии, демобилизован в конце 1917 года как учитель. Вместе с тем в разговорах с мужем сестры Прокофием Ятелем они возвращались к событиям военного времени, упоминали имена некоторых членов императорской семьи, царских генералов. «Попер, як Коледин на Луцьк», — это выражение в устах Фомы Антоновича было отголоском его участия в той далекой войне. После демобилизации Ф. Бельский возвратился в Златополь, продолжил преподавание в гимназии до 1918 г. включительно.

Огромным потрясением для Фомы и Екатерины Бельских стала Великая Отечественная война, которая внезапно ворвалась в их дом и разрушила мирный уклад жизни, превратила этих немолодых людей в беженцев. Собственно, как и многих

других советских людей, где бы они ни жили: в Украине, Беларуси, России, Молдове... О том, что видели и что пережили Фома Антонович и Екатерина Михайловна в первые дни войны, можно узнать из заявления профессора Бельского в Бухарскую городскую комиссию в связи с причиненным гитлеровцами ущербом: «Немецко-фашистские захватчики 23 и 24 августа 1941 года, сбросив бомбы на г. Чернигов, сожгли его дотла, превратив в груды руин. В огне от сброшенных немецко-фашистскими захватчиками зажигательных бомб уничтожено имущество, принадлежавшее мне...». И далее Фома Антонович пишет, что в Бухару ему «удалось добраться, вырвавшись из черниговского огненного ада...».

С 10 октября 1941 года Ф. А. Бельский начал работу в Бухарском педагогическом (учительском) институте. К этому времени, с 1939 года, он был уже в статусе академического пенсионера-профессора. Накануне войны Ф. А. Бельский преподавал в Черниговском пединституте. В результате эвакуации профессор вместе с женой прибыл в г. Бухару. С 1936 по 1940 г. он уже работал в Узбекистане, заслуженно имел репутацию авторитетного специалиста высшей квалификации. Не случайно, что в Бухарском пединституте профессор Бельский был назначен заведующим кафедрой педагогики. На заседании Совета Бухарского пединститута 2 ноября 1941 года говорилось о перестройке учебно-воспитательного процесса и преподавательской деятельности на военный лад. «Учебная работа в институте, помимо выполнения основной задачи — подготовки квалифицированных преподавателей, должна вооружить студентов знаниями, умениями и навыками, необходимыми как для непосредственной защиты нашей родины с оружием в руках, так и для укрепления хозяйства нашего тыла, оформить глубокие патриотические чувства и настроения студентов...» — так декларировалось достижение общих целей в то сложное военное время. Как свидетельствуют архивные документы, в частности, протокольные записи, активизировалась деятельность кафедры педагогики, возглавляемой профессором Ф. А. Бельским: разрабатывались новые программы и учебные планы, особое внимание уделялось практико-ориентированному обучению студентов, организации их самостоятельной работы, налаживанию исследовательской деятельности, научных контактов и др. Фома Антонович являл собой пример деятельного, энергичного и инициативного педагога и ученого, он стал активным и креативным организатором

учебно-воспитательного процесса в вузе. В условиях военного времени он понимал, что и от мобилизации его внутренних сил, честного труда и самоотдачи зависит общий результат работы всей кафедры и института в целом. Из текста справки Бухарского союза работников высшей школы от 24 февраля 1944 года можно убедиться, насколько насыщенной, одержимой и цельной была деятельность Ф. А. Бельского. Как преподаватель читал лекции по педагогике и ее истории, руководил общеинститутской педагогической практикой студентов. Профессор, кроме работы в учебной аудитории, давал лекции для учителей и школьников Бухары, проводил встречи-беседы с бойцами в подшефном военном госпитале, занимался профориентацией в городе и др. Ему была предоставлена высокая честь выступить с докладом «Достижения советской педагогики за 25 лет советской власти» на открытом заседании ученого Совета Бухарского пединститута 3 декабря 1942 года. Фома Антонович добросовестно, ответственно выполнял обязанности заведующего кафедрой, напряженно трудился, был глубоко предан своему педагогическому делу. Он всецело отдавался работе, общим насущным интересам и вызовам времени. Иначе было нельзя. Война с фашизмом убедила, что не нужно жалеть сил, энергии ради правого дела, коим и была борьба с гитлеровскими захватчиками-поработителями. И еще. Работать вполсилы Фома Антонович не умел. Такое неравнодушное, активное и увлеченное отношение к работе было его внутренней сутью. Эти качества личности и деятельности ученого-практика отмечались еще в то время, когда он преподавал в Донецком институте народного образования (ДИНО) в Луганске, создавая в городе научные общества, музеи, руководя занятиями в литературном кружке «Забой» и т. д. Кстати, на одном из допросов в сталинских застенках коллега по институту, несмотря на негативные пассажи, выделял в профессоре Бельском как положительный момент необычайную работоспособность, говорил, что тот «впертий у праці викладач».

В те военные годы плодотворной была и научно-педагогическая деятельность Ф. А. Бельского. Он стремился превратить кафедру педагогики в центр изучения передового научно-педагогического опыта по образцу лучших институтов и исследовательских учреждений страны. Он вел переписку с Академией педагогических наук РСФСР, Институтом педагогики УССР, в 1945/46 учебном году совершил командировки в эти научные центры, имел встречи с ведущими учеными. Ф. А. Бельским

разрабатывалась перспективная тематика по проблемам педагогики, ее теории и истории. На кафедре заметно активизировалась научно-педагогическая работа, в исследовательскую деятельность систематически вовлекались также студенты. В Бухарском пединституте профессор Бельский выступил с докладами на трех научных конференциях, написал и опубликовал ряд работ, среди которых в первую очередь выделяется статья «Фронту культуры и просвещения нужны высококвалифицированные кадры» (1943) — в ее красноречивом заглавии очевидная актуальная постановка насущной задачи, акцентирование на решении первоочередной проблемы.

Среди рукописных работ Ф. А. Бельского психолого-педагогической направленности обращают внимание те названия, в которых упор делается на морально-нравственном, патриотическом воспитании учащихся и молодежи. Ученый-педагог в годы войны серьезно задумывался над тем, что составляет внутреннюю суть и силу человека, в первую очередь ученика и учителя, стремился возвысить ценность личности. Тематика работ («Воспитание мужества и героизма у советских школьников», «Воспитание стойкости и инициативы у учащихся старшего школьного возраста», «Методы нравственного воспитания учащихся старших классов средней школы» и др.) свидетельствует о том, что Ф. А. Бельский делал акцент на воспитании у детей и учащихся волевых, нравственных качеств. Он понимал всю значимость сильного духовного начала, этических детерминант в структуре человеческой личности. Поиск и выделение главных ценностно-образующих факторов в обучающей и воспитательной деятельности не случаен: это была научная рефлексия педагога, стремящегося ответить в то сложное, разрушительное военное время на вопрос, каким должен быть человек и как нужно его обучать-воспитывать. Учитель и школа, по его мнению, должны выполнять личностнотворящую, человекосозидающую роль. Представления о силе и подвиге духа отложились в его сознании, думается, еще со времен учебы и воспитания в Слуцкой гимназии, чтения религиозных и художественных книг, знакомства с героическими традициями русской и мировой художественной литературы. Кажется, здесь будет уместным сказать, что В. Быков, один из выдающихся военных писателей, на заключительном этапе творческой деятельности в своих мемуарах также подчеркивал, что его в показе человека на войне «привлекала именно мораль», «интересовали... подвиги духа». Безусловно,

Фома Антонович Бельский как филолог и ученый-педагог верил в силу слова, просвещения, воспитания.

Насколько нужной, ценной и результативной являлась работа Ф. А. Бельского в Бухарском пединституте в те далекие военные годы, свидетельствуют благодарности и премии от руководства учебного заведения. Профессор был заслуженно награжден медалью «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.», по праву был признан ее участником. Этой же награды удостоена и его жена Екатерина Михайловна, работавшая в годы войны в Бухарском пединституте заведующей кафедрой иностранного языка.

В заключение хотелось бы отметить, что участниками Великой Отечественной войны были братья профессора Бельского — Антон и Иван. Капитан Антон Бельский погиб под Сталинградом летом 1942 года. Иван, младший брат, в местечке Тимковичи входил в подпольную антифашистскую группу, в 1944 году был призван в действующую армию, принимал участие в боевых действиях на Хингане, награжден медалью «За Победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.». В текстах двух автобиографий, написанных в послевоенное время, Фома Антонович указывал, что муж сестры «Прокофий Данилович Ятель погиб на фронте в период Великой Отечественной войны в 1941 году». В письмах на родину своим родственникам он спрашивал о последствиях военной оккупации, возвратившихся с фронта земляках. Начиная с 1945 года, присылал поздравления в Тимковичи и Киев по случаю Дня Победы. Война оставалась для Ф. А. Бельского главным значимым событием в его жизни и судьбе. Он помнил о погибших на фронте родственниках, о пережитых страданиях родными и близкими в годы гитлеровской оккупации. Военное прошлое оставалось с ним всегда, до последних дней пребывания на этой многострадальной земле.

Р. С. План, основа этой статьи были подготовлены в начале — середине апреля, а 28 числа не стало Тамары Прокофьевны Ятель, она умерла в Минске, ушла в мир иной накануне 70-летия Победы над фашизмом. Т. П. Ятель (1923—2015) — ученый-инфекционист, кандидат медицинских наук, один из последних участников Великой Отечественной войны, капитан медицинской службы запаса. В 1944—1946 гг. она работала в Киевском военном госпитале, спасала советских солдат и офицеров.

Прискорбно и печально, что Тамара Прокофьевна не дожила, совсем немного не дотянула до Дня Победы. Она ждала этот великий День, вспоминая погибших — отца Прокофия Даниловича, двоюродного брата Антона Бельского, своего жениха, не возвратившегося с войны. Она помнила ужасы гитлеровской оккупации, страдания и боль в глазах раненых. Тамара Прокофьевна ушла в вечность с верой в мир на родной Украине.

Очень жаль, что мы не успели порадовать ее публикацией Александра Бельского, юного родственника и ученика Семежевской средней школы, о братьях Бельских и ее отце Прокофии Даниловиче (районная газета «Слава працы», 2015, 8 мая). Ему, Саше, и всем нашим детям предстоит свято хранить память о погибших на войне, гордиться своими предками, победившими воинствующее зло, коричневую чуму XX столетия — гитлеровский фашизм.

2015

РАЗВИВАЯ ТВОРЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ...

Семья и школа — два основных начала в нашей жизни. Многим мы обязаны учителям, педагогам, давшим нам не только знания, но и пробудившим в нашей душе чувство красоты, тягу к искусству, поэзии, творчеству. Именно таким воспитателем детских сердец и юных талантов был Фома Антонович Бельский, гимназический и школьный преподаватель, а позже профессор педагогики в различных вузах бывшего Советского Союза.

Нужно сказать, что он сам в детстве был одарённым ребенком. Во время учёбы в народном училище, а позже в Слуцкой гимназии юный Фома отличался в поэтической декламации, упражнялся в стихосложении, сочинял небольшие рассказы. Творческое дарование ему, можно сказать, передалось по наследству. Ведь его дедушка Сильвестр Бельский был выпускником литературного факультета Виленского университета, учился в нем, кстати, в эпоху Мицкевича, филематов и филаретов. Не сохранились ни литературные трактаты иеромонаха Сильвестра Бельского, ни тетради со стихами нашего дяди Фомы.

Можно только надеяться на какое-то чудо, внезапное открытие. Возможно, что-либо из литературных опусов студента Сильвестра Бельского лежит и ждет своей поры в архивах Виленского университета. В самом начале Великой Отечественной войны бомба попала в черниговский дом Бельских, в пламени сгорели поэтические тетради Фомы Антоновича. Не исключено, что отдельные его произведения были напечатаны в каких-нибудь периодических изданиях. Надо вести поиск, а на это нужно время, определенные затраты...

Но речь идет о другом, ведь нас интересует иная тема: «Фома Антонович Бельский как наставник юных талантов и творческой молодежи». Это очень важный аспект его педагогической, воспитательной деятельности, основанной на общественной, добровольческой основе. Так что здесь как раз есть о чем сказать, можно немало поведать о работе Фомы Антоновича с одаренными детьми и студенческой молодёжью.

В 1913 году после окончания Императорского университета св. Владимира с дипломом первой степени Ф. Бельский был направлен на работу в местечко Златополь Чигиринского уезда Киевской губернии. В местной мужской гимназии он начал преподавать русский язык и словесность. Это был весьма плодотворный период его профессиональной деятельности, который длился почти пять лет, исключая время пребывания на Кавказском фронте. Сначала Ф. Бельский проводил с учащимися занятия по декламации, готовил инсценировки праздников, ставил театральные постановки. Вскоре появились первые успехи, а это стимулировало вдохновение и активность. Занятия Фомы Антоновича пользовались особой популярностью у гимназистов, к молодому преподавателю пришли уважение и авторитет. Затем внеучебная работа продолжилась и вышла на новый уровень. В 1915 году Ф. Бельский создал «Кружок любителей словесности Златопольской мужской гимназии». В это время в гимназии уже работал Николай Зеров, его университетский товарищ и молодой литератор, пробующий свои силы в критике и художественном переводе. Ф. Бельский с воодушевлением взялся за работу с одарёнными учащимися. Сам от природы талантливый человек, он, став на преподавательскую стезю, стремился зажечь в детях искру вдохновения, направить их на раскрытие творческих способностей, поэтического таланта. Об этом позже вспоминал Александр Филипович, бывший ученик Ф. А. Бельского и родной брат известного украинского поэта Павла Филиповича:

«Преподаватель литературы в нашей гимназии Фома Антонович Бельский создал в начале 1915 года кружок “Любителей словесности”, задачей которого было углубленное изучение литературы путем налаживания так называемых литературных судов (из них помню два над известными персонажами русской литературы: Онегиным и Печориным), спектаклей и чтения рефератов на литературные темы. В его состав входили ученики, которые имели склонность к литературному творчеству (было их около 25 человек), а из преподавателей, кроме руководителя кружка, только одним был его членом — Н. К. Зеров... Кружок выпускал свой “орган” — небольшие печатные сборники под названием “На пути к искусству». Кроме строк юных дарований, в одном из сборников был напечатан первый перевод Н. Зерова стихотворения Леконта де Лиля «Античная медаль». Свои воспоминания А. Филипович написал в эмиграции, опубликовал их в сборнике «Безсмертні» (1963), который вышел в Мюнхене. В этом издании мы обнаружили на вклейке фотокопию обложки сборника «На пути к искусству», изданного под редакцией Ф. А. Бельского в Златополе в январе 1918 года в типографии Л. М. Беляева. На обложке в качестве эпиграфов помещены строки немецкого писателя Ф. Геббеля и русского поэта А. Н. Плещеева. То, что сборник литературного кружка Александр Филипович во время войны увез с собой из Украины, говорит о том, насколько значимым и ценным было это издание для него, бывшего златопольского гимназиста.

Фома Антонович на занятиях с поэтически одарёнными детьми прививал эстетический вкус на основе лучших художественных образцов. Он выделял в литературных произведениях глубокие мысли, цитировал стихотворную афористику, давал советы, как достигнуть проникновенного и образного самовыражения. Особо ему импонировали строки В. А. Жуковского: «Поэзия есть Бог в святых мечтах земли». Нужно отметить, что Фома Антонович жил с поэзией в сердце всю свою жизнь. Он любил стихи упомянутых Плещеева и Жуковского, Лермонтова и Тютчева, русскую поэзию Серебряного века, в оригинале читал Адама Мицкевича, по-французски — Верлена, часто вслух проникновенно цитировал Гейне.

В советское время, когда началась пролетаризация сознания и общества, перестала существовать гимназия. Ф. Бельский был назначен заведующим Златопольской трудовой школой № 2. Новая эпоха становления рабоче-крестьянской власти ознаменовала

собой отличительный культурный феномен. На Донбассе необычайно активизировалась и политизировалась общественная жизнь, возникали новые формы социального поведения и общения. Проходили бурные собрания и митинги, создавались различные общества, секции, кружки. Ф. Бельский включился в этот активный процесс перемен и трансформации, был вовлечен в новые преобразования в области народного образования и культуры. Он активно участвовал в организации научных объединений, культурных учреждений: Луганской секции научных работников, Социального музея Донбасса и др. Историк и краевед Т. Анпилогова нашла в архивах сведения, что Фома Антонович Бельский некоторое время руководил работой литературного кружка «Забой» (І прызынанне, і лёс: жыццё і дзейнасць прафесара Фамы Антонавіча Бельскага / уклад. і камент. А. І. Бельскага. — Мінск, 2012, с. 88). Скорее всего, этот кружок был связан с объединением творческой интеллигенции «Забой», первым председателем которого был редактор «Луганской правды» А. П. Селивановский. Нужно отметить, что Ф. Бельский печатался на страницах газеты, в типографии «Луганской правды» вышли его отдельные книжные издания. Работая профессором Донецкого института образования, он уделял пристальное внимание работе со студенческой литературной молодежью, поднял вопрос о создании особых условий для талантливых учащихся (статья «Организация школ для одарённых детей», 1927).

Где бы ни работал Фома Антонович, он стремился объединить творческие молодые силы, способствовал развитию индивидуальных склонностей учащихся или студентов. В 1935—1936 гг. профессор Ф. Бельский преподавал на литературном факультете Могилёвского пединститута, здесь он сблизился на творческой почве с литературоведом И. Гуторовым. Фома Антонович присутствовал на заседаниях и собраниях творческой молодежи, которые проходили в институте и редакции газеты «Камунар Магілёўшчыны». В одном из писем сестре Евгении, урожденной белоруске, он шутливо писал, что «с воодушевлением слушал стихи детей Купалы и Гуторова» — это он писал, имея в виду начинающих и молодых институтских поэтов.

В военные годы Ф. Бельский, работая в Бухарском пединституте, много времени уделял работе с научной и творческой молодежью. Из архивных источников стало известно, что он создал в институте научный кружок по педагогике, в котором студенты Бурнашева, Конторовская, Рахманов, Тетюшев,

Чеснокова, Хакимов занимались исследовательской деятельностью, изучали различные проблемы образования и воспитания. Профессор выступал с научными докладами в кружке, собственным примером увлекал в мир знаний, показывал, как надо структурировать процесс исследования темы или проблемы, как нужно публично излагать мысли и суждения. Частью работы кружка являлись встречи с ведущими педагогами-практиками из школ Бухары, проведение студенческих научных чтений.

В Ленинградском областном учительском институте под руководством Ф. А. Бельского на протяжении 1947—1951 гг. работал студенческий кружок по психологии и педагогике. На его заседаниях заслушивались доклады, сообщения, рефераты, обсуждались актуальные научные вопросы и проблемы.

Как можно убедиться, Фома Антонович Бельский был не только учёным-исследователем в области образования, а и педагогом-воспитателем, опекуном юных дарований, организатором активной деятельности студенческих литературных и научных кружков. Это объясняется тем, что он в первую очередь заботился о творческом развитии личности, ее природных задатков и способностей. Педагог считал, что в обществе впереди должен идти человек образованный, творческий, духовно обогащённый научными знаниями, искусством, культурными достижениями своего народа и человечества.

2014—2015

ПОДЗВІГ ВУЧОНАГА, ПАЯДНАНАГА З БЕЛАРУССЮ

Напэўна, ён мог быць у ліку намінантаў на Нобелеўскую прэмію, нават атрымаць яе. Верагодна, яму па выніках абароны кандыдацкай дысертацыі была б адразу прысуджана ступень доктара навук. Гэта, дарэчы, на думку шэрагу аўтарытэтных навукоўцаў. Пракоп Яталь зрабіў сусветнае адкрыццё ў галіне мікрабіялогіі. Гэтае буйное адкрыццё прыпадае на другую палову 30-х гадоў XX стагоддзя. Напэўна, ён мог бы стаць адным з самых буйных і сусветна вядомых вучоных, калі б не пачалася Вялікая Айчынная вайна, якая ўсё перакрэсліла. На восень 1941 года планавалася абмеркаванне дысертацыі, а 14 жніўня

інтэндант трэцяга рангу Яталь загінуў пры абароне чыгуначнай станцыі Рамадан, што на Палтаўшчыне. Яго гібель нагадвае лёс герояў знакамітай аповесці «Жураўліны крык» В. Быкава. Пахаваны ён у брацкай магіле савецкіх салдат і афіцэраў.

Міколагам Яталем было зроблена навуковае адкрыццё, якое мела велізарнае дзяржаўна-палітычнае значэнне. А справа ў тым, што ў 1930-я гады ва Украіне і іншых рэспубліках СССР пачалася так званая конская чума. Прычына гэтага невядомага захворвання («НЗ») была нікому неведомай. Гэтая эпідэмія бязлітасна выкошвала пагалоўе коней, у многіх гаспадарках да 90 працэнтаў. Пракурорскія правэркі заканчваліся арыштамі, нявінных людзей кідалі ў турмы. У зняволенне траплялі старшыні калгасаў, ветлекары, заатэхнікі, аграномы, селекцыянеры, жывёлаводы. Кіраўнік савецкай дзяржавы І. Сталін падліў, як кажуць, масла ў агонь: з высокай партыйнай трыбуны заявіў аб шкодніцтве ў сельскай гаспадарцы, звінаваў ветлекараў у тым, што яны заражаюць коней менінгітам. Ды ні ветлекары, ні вучоныя не ведалі, чаму гіне жывёла. Абсалютна нічога не магла падказаць і навуковая, даведачная літаратура. А тым часам эпідэмія набыла маштабы нечуванага бедства. Мая цешча І. Здзесева (1923 г. н.) згадвае, што ім, вучням, настаўнікі ў школе казалі, што коней атручваюць кулакі. Тое ж пісалі і тагачасныя газеты. Неўзабаве пачалі хварэць і людзі, якія звярталіся ў медыцынскія ўстановы па дапамогу.

Для барацьбы з захворваннем коней і людзей Першы сакратар ЦК КП Украіны М. Хрушчоў на пачатку 1938 года стварыў камісію, якая ў сваю чаргу арганізавала ў Кіеве некалькі комплексных навуковых брыгад пры інстытутах. Задача перад імі была канкрэтная, гранічна ясная: выявіць прычыну масавай эпідэміі.

Тут трэба сказаць, што да гэтага ўжо дзейнічалі дзве навуковыя брыгады — маскоўская і ленінградская, якія спрабавалі высветліць прычыну «НЗ», але безвынікова, таму, па словах таго ж М. Хрушчова, «камісіі распускалі, а іх членаў арыштоўвалі і ліквідоўвалі» («Успаміны»). З прызначэннем у адну з такіх камісій лёс чалавека фактычна быў вырашаны. У навуковую брыгаду Кіеўскага інстытута мікрабіялогіі і эпідэміялогіі імя Д. К. Забалотнага (яе ўзначаліў прафесар В. Драбацько) і быў улучаны міколаг П. Яталь. Ён ведаў, што на ім, як і на ўсіх астатніх удзельніках, ляжыць вялікая адказнасць. Так малады вучоны быў пасланы выконваць урадавае заданне і трапіў у стыхію эпідэміі на Кіеўшчыне ды Жытоміршчыне.

Нарадзіўся П. Яталь у 1897 годзе ў сялянскай сям’і ва ўкраінскай вёсцы Лістападава, што непадалёк ад Златапаля (яна была то Чаркаскай, то Кіраваградскай вобласці). Вывучыўся на настаўніка. Цудоўна ведаў і выкладаў матэматыку, прадметы біялагічнага профілю, украінскую мову і літаратуру. Пэўны час працаваў дырэктарам Лістападаўскай школы (да 1930 года). А пасля, можна сказаць, лёс прывёў яго ў навуку. Скончыў аспірантуру Інстытута мікрабіялогіі і эпідэміялогіі АН Украіны. Маладому даследчыку П. Яталю было наканавана здзейсніць немагчымае, тое, што нікому яшчэ не ўдавалася.

Упершыню з невядомым захвораннем ён акурат і сустрэўся ў навуковай лабараторыі Інстытута мікрабіялогіі і эпідэміялогіі. Сюды ў кастрычніку 1937 года былі накіраваны хворыя людзі, якія працавалі з заплеснелай саломай. Міколагу Яталю даручылі зрабіць мікалагічныя пробы. У выніку аналізу ён і запозрыў прычыну захворвання ў мікраскапічным грыбе. Для пацвярджэння сваёй гіпотэзы ён правёў даследаванні на паддоследных жывёлінах — трусах. Гэты праведзены вопыт у навуцы атрымаў назву «проба па Яталю». Каб пераканацца ў дакладнасці выніку, вучоны пайшоў на смелы эксперымент: ён заразіў сябе культурай грыба і атрымаў такое ж паражэнне скуры ў перадплеччы, як і ў хворых людзей. Такім чынам стахібатрыятаксікоз быў спачатку выяўлены ў людзей, а толькі затым у ачагу эпідэміі ў хворых жывёлін. У гэтай сувязі варта згадаць знакамітага П. Блеза, які казаў, што «выпадковыя адкрыцці робяць толькі добра падрыхтаваныя людзі». Вось чаму, уласна кажучы, толькі міколаг Яталь дасягнуў поспеху. Менавіта ён, выдатна падрыхтаваны, першакласны прафесіянал-міколаг, зрабіў буйное навуковае адкрыццё і такім чынам паклаў «першы камень» у аснову вучэння пра хваробы чалавека і жывёл, якія ўзнікаюць у выніку паражэння таксінамі. Зразумела, без адкрыцця ўзбуджальніка эпідэміі, а гэта здарылася ў 1938 годзе, жывёлы гінулі б і далей, а бязвінных людзей, у першую чаргу працаўнікоў сельскай гаспадаркі, кідалі б у турмы.

Што ж выклікала масавы мор коней? Зрэшты, яны ж былі галоўнай цяглавой сілай у сельскай гаспадарцы, а аснову Чырвонай Арміі складала кавалерыя. Прычынай эпідэміі стаў атрутны мікраскапічны грыб *Stachybotrys alternans*, а захворванне атрымала назву «стахібатрыятаксікоз». Наяўнасць таксічнасці ў гэтага грыба раней не была выяўлена, ён лічыўся сапрафітам, гэта значыць бяшкродным, які мірна існуе ў прыродным асяродку. Грыб пад

уздзеяннем кліматычных умоў у плесні на кармах пачаў мяняць свае ўласцівасці і набываць новую якасць — таксічнасць. Зробленае П. Яталем сенсацыйнае адкрыццё дало штуршок развіццю новага напрамку, цэлай галіны ў навуцы — мікатаксікалогіі. Бясспрэчна, міколаг Яталь здзейсніў сапраўдны подзвіг: дзякуючы ягонаму адкрыццю ў канцы 1930-х гадоў з турмаў ва Украіне, Беларусі і іншых рэспубліках Савецкага Саюза выйшлі на волю сотні, тысячы людзей, асуджаныя за «шкодніцтва», «дыверсіі» ў сельскай гаспадарцы і Чырвонай Арміі. Пра значэнне свайго навуковага адкрыцця сам Пракоп Данілавіч гаварыў: «Галоўнае, я адкрыў дзверы турмаў...». Учарашнія «ворагі народа» вярталіся ў свае сем'і. А прыкладаў такіх нямала. Адзін з іх — лёс бацькі цяперашняга дырэктара Інстытута мікрабіялогіі і вірусалогіі імя Д. К. Забалотнага НАН Украіны акадэміка В. Падгорскага, з якім я не так даўно меў сустрэчу ў Кіеве. Валянцін Сцяпанавіч у час гутаркі сказаў, што яго бацька да вайны працаваў ветэрынарным лекарам, ён таксама быў арыштаваны за «шкодніцтва ў сельскай гаспадарцы». Дзякуючы адкрыццю вучонага-міколога Яталя бацька ацалеў, вярнуўся з турмы дахаты. «Тады я не ведаў, каму мы абавязаны выратаваннем жыцця нашага бацькі. Як і не мог, тады яшчэ хлапчук, уявіць, што калісьці буду акадэмікам і мне давядзецца ўзначальваць інстытут, дзе было зроблена адкрыццё прычыны масавай гібелі коней», — сказаў ён.

Навуковы і грамадзянскі подзвіг П. Яталя заслугоўваў належаю ацэнкі. У той час самай высокай узнагародай у СССР поруч з ордэнам Леніна быў ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга, якога і быў удастоены П. Яталь і атрымаў гэтую ўзнагароду разам з іншымі членамі брыгады ў Крамлі з рук М. Калініна ў 1939 годзе. Так у Акадэміі навук Украіны з'явіліся першыя ардэнаносцы. У Кіеве іх сустракалі з Масквы як сапраўдных герояў. Але, безумоўна, справа не ва ўзнагародах і званнях. Праніклівы розум вучонага-аналітыка П. Яталя здолеў спыніць хвалю далейшых арыштаў «ворагаў народа».

У Мінску нядаўна пабачыла свет кніга пра міколога Яталя «Жыццё, аддадзенае навуцы і Радзіме» (2011). Чаму менавіта ў нас, а не ў суседняй Украіне? Напэўна, хтосьці адразу падумае, што адкрыццё вучонага мае агульназначны характар для розных краін, у тым ліку і для Беларусі, бо мікрабіялогія — навука інтэрнацыянальная. І гэта будзе правільная здагадка. Але не толькі па гэтай прычыне. Як ужо гаварылася, адкрыццё міколога Яталя непасрэдна датычыць Беларусі, дзе ў даваенны

час былі абвінавачаны ў «шкодніцтве» і арыштаваны калгасныя і ваенныя ветлекары, многія спецыялісты сельскай гаспадаркі. Рэпрэсіі мелі месца на ўсходнім і на заходнім Палессі, у іншых беларускіх рэгіёнах. Гэтыя шматлікія факты зафіксаваны, напрыклад, у энцыклапедычным даведніку Л. Мараква «Рэпрэсаваныя медыцынскія і ветэрынарныя работнікі Беларусі» (2010). Так што дзякуючы П. Яталю вызвалілі з-за кратаў нямала бязвінна пацярпелых людзей і ў нашай Беларусі.

Аднак былі яшчэ важкія прычыны, каб выдаць кнігу ў Мінску. Міколаг П. Яталь паяднаны з Беларуссю сваім лёсам, не толькі навуковымі, але і сваяцкімі сувязямі. Выключна важную ролю ў жыцці і лёсе міколага Яталя адыграў прафесар педагогікі беларус Фама Бельскі, які падтрымаў яго памкненні да вучобы і навуковай дзейнасці, параіў атрымаць вышэйшую адукацыю, увесь час матэрыяльна дапамагаў яго сям'і. У 1930 годзе П. Яталь паступіў на аграбіялагічны факультэт Херсонскага інстытута сацыяльнага выхавання, які ён паспяхова скончыў экстрэнам (увесь курс навучання прайшоў за два гады). Жонка вучонага — Яўгенія Бельская, нарадзілася ў мястэчку Цімкавічы былога Слуцкага павета (цяпер Капыльскі раён). Яна зберагла рукапіс дысертацыі мужа, яго творчую спадчыну. Яўгенія Антопаўна, нягледзячы на цяжкасці, адна выгадала дзяцей. Сын Георгій — доктар філалагічных навук, прафесар, акадэмік АН вышэйшай школы Украіны, вядомы вучоны-паліглот (дарэчы, ён добра ведаў нашых беларускіх лінгвістаў А. Супруна і П. Шубу). Дачка Тамара пайшла па слядах бацькі, яна стала выдатным мікрабіёлагам, кандыдатам медыцынскіх навук. Т. Яталь скончыла аспірантуру АН Украіны, дзе працаваў яе бацька, доўгі час рупілася ў Інстытуце інфекцыйных хвароб Міністэрства аховы здароўя Украіны. Яна з'яўляецца аўтарам 150 навуковых прац, надрукаваных ва Украіне, Расіі, ЗША, Балгарыі, Беларусі і іншых краінах. Тамара Пракопаўна летась пераехала на радзіму сваёй матулі, цяпер жыве ў нашым Мінску. Яна, удзельнік Вялікай Айчыннай вайны, 7 чэрвеня гэтага года адзначыла свой 90-гадовы юбілей. Дзядуля і бабуля Георгія і Тамары — Антон і Варвара Бельскія — спачываюць вечным сном на могілках у Цімкавічах.

Зборнік артыкулаў «Жыццё, аддадзенае навуцы і Радзіме», які з'яўляецца міжнародным кніжным праектам, паступіў у вядучыя навуковыя бібліятэкі Беларусі, Украіны, Расіі, Малдовы, Польшчы і іншых краін.

2013

ДОЧЬ ЗА ОТЦА

Двадцать лет назад, в 1997 году, 22 августа, в украинской газете «Сільські вісті» появилась статья «“Маленька людина” в науці» с интригующим подзаголовком: «Як “НЗ” — невідоме захворювання — стало відомим». Думается, для русскоязычного читателя вполне понятно: речь в этой публикации идет о маленьком человеке в науке и о том, как неизвестное заболевание стало известным. Не случайно так названа статья. Кто же этот «маленький человек в науке»? Прокофий Данилович Ятель. Ученый-микробиолог, не имевший высоких званий, не занимавший высоких должностей. Он был сначала аспирантом, а затем научным сотрудником Института микробиологии и эпидемиологии имени Д. К. Заболотного АН Украинской ССР (1935—1941 гг.). Не успел защитить даже кандидатскую диссертацию, а главной преградой в получении искомой степени стала Великая Отечественная война. Ученый П. Д. Ятель был призван в Красную Армию, погиб во время бомбежки на станции Ромодан 14 августа 1941 года.

Миколог П. Д. Ятель, рядовой работник советской и украинской науки, сделал большое, огромное открытие в области микробиологии. Открытие мирового уровня. Он установил возбудителя и этиологию неизвестного заболевания («НЗ») лошадей, выяснил причину массовой эпидемии, так называемой «конской чумы» в Украине. Возбудителем заболевания оказался микроскопический грибок *Stachybotrys alternans*, выделяющий отравляющее вещество — токсин. Микробиологической науке еще не была известна разновидность гриба с токсическими свойствами. В результате изменения климатических условий грибок-сапрофит стал отравляющим. Это открытие дало толчок развитию нового направления в науке — микотоксикологии. Но об авторе открытия возбудителя неизвестного заболевания лошадей и людей было мало что известно, его имя в послевоенное время начало исчезать из научной и справочной литературы. В различных источниках обычно отмечается (кстати, и по сей день), что открытие причины неизвестного заболевания, получившего название «стахиботриотоксикоз лошадей», сделано «под руководством В. Г. Дроботько и К. И. Вертинского». А где же автор уникального, выдающегося открытия? К сожалению, в литературе чаще всего его имя не фигурировало, ему отводилось место после

перечисления ряда фамилий в контексте таинственно-загадочного сокращения «и др.». А ведь благодаря этому сенсационному открытию миколога П. Д. Ятеля были освобождены из сталинских тюрем тысячи и тысячи узников — репрессированных работников сельского хозяйства, которых безосновательно обвиняли в отравлении лошадей как «вредителей» и «врагов народа». Прокофий Ятель совершил научный подвиг! За свой вклад в дело борьбы с заболеваниями лошадей он в 1939 году получил в Кремле из рук М. И. Калинина орден Трудового Красного Знамени. Кстати, как и другие члены киевской бригады по выявлению причины «НЗ». Такими высокими правительственными наградами ученые Академии наук УССР были отмечены впервые.

Печально, но «маленький человек» в науке оказался не просто в тени, а в забвении, его имя уже невозможно было рассмотреть под микроскопом. Ученый-первооткрыватель, погибший на фронте, фактически оказался вне контекста. Тамара Прокофьевна Ятель, его дочь, микробиолог и вирусолог, установив такое положение дел в истории микробиологической науки касательно личности отца, пришла в смятение, была поражена тем, что в итоге случилось с открытием отца после его смерти. Отношение к наследию ученого, его имени и таланту желало совсем иного, а именно: справедливости, истинного представления. Тамара Прокофьевна осознала, уяснила свою задачу предельно ясно: нужно не пожалеть времени и сил ради того, чтобы восстановить правду о роли и значении П. Д. Ятеля в открытии возбудителя массовой эпидемии лошадей в 1930-е гг.

Она начала предпринимать определенные шаги и попытки, направленные на воплощение в действительность своей стратегии по возвращению из небытия имени отца-ученого. Вскоре стало понятно: осуществить задуманное и желаемое получится не сразу, не в одночасье, нужно иметь настойчивость, а главное — уверенность, непоколебимость в достижении поставленной цели.

Тамара Прокофьевна решила попробовать включить статью о П. Д. Ятеле в украинскую энциклопедию, но получила ответ, что его имя не соответствует критериям значимости персоналии. Тогда из уст редактора прозвучали слова большого сожаления: «Вот если бы Ваш отец был членом-корреспондентом или хотя бы доктором наук, тогда другое дело. Он не Герой соцтруда, не заслуженный деятель... А у нас критерии четкие и строгие». Тамара Прокофьевна, конечно, сказала о научных заслугах П. Д. Ятеля, значении его открытия, награждении отца орденом и т. д.

В ответ последовало: «Ну если Вы принесете рекомендации двух-трех известных, ведущих ученых-микробиологов, желательно академиков или член-корреспондентов, тогда у нас будет основание, чтобы рассмотреть вопрос о включении персоналии в энциклопедию». Не получилось добиться положительного результата на предмет публикации статей в специализированных научных журналах. Это был конец 1980-х — начало 1990-х гг., время новых общественных преобразований, связанных, кроме прочего, с переосмыслением исторического прошлого. Тогда и произошла встреча дочери миколога Ятеля с доктором биологических наук, профессором Бертой Ефимовной Айзенман, которая в 1937—1938 гг. входила в киевскую бригаду по выявлению причин вспышки «НЗ». Тамара Прокофьевна в лице Берты Ефимовны встретила достойного, порядочного человека, добросовестного ученого, мудрую женщину, которая проявила благородное чувство памяти в отношении коллеги, погибшего на войне. Профессор Айзенман не только высказала полную поддержку Тамаре Прокофьевне, но и взяла на себя смелость и мужество первой публично поведать научному сообществу правду о том, кем и как было совершенно научное открытие возбудителя «НЗ» в те далекие 1930-е гг. Б. Е. Айзенман честно признала, что имя П. Д. Ятеля незаслуженно забыто, а его авторство перестало фиксироваться в изданиях и работах, посвященных стахиботриотоксикозу, истории украинской микробиологической науки: «Член бригады, раскрывший этиологию “НЗ” лошадей, миколог Прокофий Данилович Ятель здесь не упомянут. Даже в нашем институте, как мне пришлось неоднократно убедиться, далеко не все знают, что автором открытия этиологической роли *Stachybotrys alternans* в “НЗ” лошадей из микологов является П. Д. Ятель» («Мікробіологічний журнал», 1993, т. 55, № 6, с. 7).

Более двадцати лет ушло у Тамары Прокофьевны на пропаганду и популяризацию знаний о научном открытии отца. Это были годы целенаправленной и вдумчивой работы, периодом борьбы за отца, его научное имя, место в истории НАН Украины, достойную память, за признание его роли как зачинателя науки о микотоксикозах. Иногда нужно было вести спор с научными авторитетами, учениками и последователями известных ученых, отстаивать свою точку зрения. Тамара Прокофьевна действовала так, как ей подсказывали ум, совесть и сердце, следовала своему долгу, не опускала рук при неудачах, продолжала сражаться за истину и правду, хотя это стоило ей нервов и здоровья.

Благодаря усилиям дочери отдельные статьи о П. Д. Ятеле появились в ряде специализированных научных журналов. Для ученых, авторов публикаций, она делала ксерокопии различных документов, готовила черновые наброски. Благо, что сохранились текст диссертации миколога Ятеля, его отчеты, дневники и другие ценные материалы.

Особенно значительный вклад в дело по изучению научной деятельности П. Д. Ятеля, увековечению его памяти принадлежит Светлане Николаевне Харченко, доктору биологических наук, профессору, заслуженному деятелю науки и техники Украины. Она в поисках истины и правды с самого начала была на стороне дочери П. Д. Ятеля, так же, как и Берта Ефимовна Айзенман, полностью разделяла ее позицию и подходы.

Однако при подготовке некоторых статей к печати не обошлось без уступок, компромиссов, а иногда споры осложняли межличностные отношения с теми, от кого зависела судьба публикации. Возможно, кому-то казалось, что человек преклонного возраста должен был бы умерить свою активность и спокойно отдыхать дома, не обременять других своими визитами и просьбами с напоминанием о юбилее П. Д. Ятеля, круглой дате, связанной с открытием «НЗ», и т. д. Ряд публикаций по своей трактовке событий, сформулированным или откорректированным положениям и мыслям вызывал у Тамары Прокофьевны неодобрение, полемику, о чем она не единожды мне писала и говорила. Тогда я и посоветовал ей самой выступить в качестве историка науки и написать основательную работу об отце и его открытии. Вскоре она взялась за это дело и на протяжении долгого времени ездила в библиотеку, работала с литературой, при необходимости отправлялась в архивы. Вначале она написала небольшой очерк о П. Д. Ятеле, а затем подготовила совершенно иной вариант — новую работу, которая представляет многостраничный текст с приложениями. В этом издании он и предлагается вниманию читателей.

Следует отметить, что это научно-популярное историографическое исследование написано не смелым публицистом, а серьезным ученым-микробиологом и вирусологом. Тамара Прокофьевна Ятель (1923—2015) — кандидат медицинских наук, окончила аспирантуру АН УССР (1949), с 1952 по 1985 г. работала в Институте инфекционных болезней Министерства здравоохранения Украины, автор более 120 научных работ, опубликованных в Украине, России, США, Болгарии и других странах. Т. П. Ятель —

один з последних участников Великой Отечественной войны, в 1943—1946 гг. она работала в Киевском военном госпитале, спасала советских солдат и офицеров.

Тамара Ятель, скрупулезно изучив историю «НЗ», по сути первой оценила научное открытие отца в мировом масштабе, поскольку оно имело глобальный, общезначимый характер. Это было крупное открытие в Украине и СССР. Подчеркнем еще раз: миколог Ятель выдвинул неизвестную ранее научную идею о токсическом факторе как определяющем в изменении биологической природы микроскопических грибов. Исследования, проведенные П. Д. Ятелем, имели инициальный, инновационный и основополагающий характер в области науки о токсинах. Открытия такого рода по своей степени новизны и вкладу в мировую науку соответствуют Нобелевской премии. Так, в 1997 году Нобелевскую премию получил профессор Калифорнийского университета Стенли Прузинер за открытие возбудителя инфекций — «прион, который представляет собой в принципе безвредный клеточный протеин, но обладающий способностью в определенных условиях изменять свою структуру и превращаться в опасное вещество» (Известия, 1997, 8 окт.). Т. П. Ятель считала, что отец был достоин самого высокого признания, но только не многолетнего забвения и замалчивания. «Маленький человек» в науке, скромный и непритязательный в тех условиях сталинского времени, сделал большое, великое дело, совершил прорыв в микробиологии, уникальный в своем роде.

Тамара Прокофьевна постоянно возвращалась к прошлому, к истории открытия «НЗ». Возрождение, восстановление правды о подвиге отца было для нее смыслом жизни. Ей казалось, что она взялась за трудновыполнимую задачу, о чем мне говорила неоднократно. Усилия Тамары Прокофьевны все-таки увенчались успехом. В 2011 году увидел свет сборник статей и материалов о П. Д. Ятеле «Жизнь, отданная науке и Родине = Життя, віддане науці й Батьківщині». Порадовалась она, отмечая свое 90-летие в Минске, и публикации «Прокофій Ятель “открыл двери сталинских тюрем”», которая появилась с большим заглавием и фотоснимком ученого на первой странице газеты «Белорусская нива» (2013, 18 июня).

Отец и дочь — одно общее, неделимое целое. Это родство не только кровное, но и научное, мировоззренческое, духовное. Имя миколога П. Д. Ятеля навсегда вписано в летопись украинской науки, историю Украины, контекст научного знания XX века. Его жизнь и свершения ради других людей заслужили

нашей благодарности, право у своего народа на вечную славу. Эта личность сегодня видится более объемно и ярко, главное — не затертой, не в ореоле загадок и безмолвия. И слава Богу! В этом есть несомненная заслуга Тамары Прокофьевны Ятель, дочери ученого, достойной имени и памяти своего талантливой отца.

2015

АВТОГРАФЫ РАССКАЗЫВАЮТ...

Автографы, переписка, фотографии и другие документы помогают в постижении той или иной личности, реконструкции биографии человека, дают представление о его окружении, дружеских связях и деловых контактах. В этом плане книги с дарственными надписями в домашней библиотеке доктора филологических наук профессора Г. П. Ятеля (1928—1998) имеют особую ценность. Безусловно, они по-своему раскрывают некоторые стороны жизни известного украинского учёного-полиглота и свидетельствуют о характере его взаимоотношений с выдающимися языковедами Украины, России и мира.

В библиотеке Г. П. Ятеля десятки книг с дарственными надписями. Особую группу составляют автографы иностранных учёных К.-Г. Линдквиста, Д. Патона, Х. Сандхагена и др. Сохранилась и обширная переписка учёного на английском языке с лингвистами разных стран мира, которая ещё ждёт своего часа для изучения и осмысления. Несомненный интерес представляют автографы трёх выдающихся языковедов Ю. А. Жлуктенко, Н. Д. Андреева, Ю. В. Рождественского, имена и научные достижения которых в истории лингвистики XX века занимают заметное место.

Долгие годы дружбы и сотрудничества связывали Георгия Прокофьевича Ятеля и Юрия Алексеевича Жлуктенко, известного лингвиста и переводчика. Ю. А. Жлуктенко (1915—1990) — доктор филологических наук, профессор, один из крупных украинских ученых в области англистики. Плодотворным был период его работы в Киевском государственном университете имени Тараса Шевченко, где в 1969—1978 гг. он был заведующим кафедрой английской филологии, деканом факультета романогерманской филологии. С 1975 года — в Институте языкознания

АН УССР, где профессор Ю. А. Жлуктенко более пяти лет возглавлял отдел романского и германского языкознания, затем продолжал работать в этом же институте.

Как свидетельствуют дневниковые записи, Г. П. Ятель пользовался уважением, расположением и благосклонностью Юрия Алексеевича, которого воспринимал как наставника, коллегу по научной деятельности, старшего товарища и друга. Первый автограф Ю. А. Жлуктенко относится к середине 1950-х гг., эта надпись сделана на отдельном оттиске статьи «О так называемых “сложных глаголах” типа *stand up* в современном английском языке»: «Глубокоуважаемому Георгию Прокофьевичу на память». После подписи указывается точная дата: «4 февраля 1955 г.». В этот же день Ю. Жлуктенко подписал и автореферат своей кандидатской диссертации.

Следующий автограф сделан на отдельном экземпляре статьи «Конверсия в современном английском языке как морфологосинтаксический способ словообразования», напечатанной в журнале «Вопросы языкознания» (1958, № 5). Автограф датируется 14 ноября 1958 года. На пособии для учителей «Порівняльна граматики англійської та української мов» (1960) Ю. Жлуктенко сделал краткую дарственную надпись: «Вельмишановному Георгию Прокоповичу на широкий спомин від автора». Под подписью Юрий Алексеевич указал: «Київ, січень, 1961 р.». Через десятилетие Георгий Прокофьевич и Юрий Алексеевич сблизились, их встречи стали более частыми, деловые отношения двух ученых-лингвистов были подкреплены теплой человеческой дружбой. В автографе на книге «Мовні контакти: проблеми інтерлінгвістики» (1966) Ю. А. Жлуктенко написал следующее: «Дорогому Георгию Прокофьевичу с самыми лучшими пожеланиями от автора». Эти пожелания автор высказал 20 января 1967 года. В то время тяжело болела мама Георгия Прокофьевича, ему приходилось много времени уделять заботе о родном, близком человеке. Юрий Алексеевич поддерживал друга, советовал по возможности не оставлять работу над докторской диссертацией. В дневнике Г. П. Ятеля говорится, что 19 ноября 1967 года его старший друг и коллега был на похоронах мамы, высказал соболезнование. В конце того же года, 12 декабря, Юрий Алексеевич подарил Г. П. Ятелю автореферат докторской диссертации «Украинско-английские межъязыковые отношения в США и Канаде» с надписью: «Дорогому Георгию Прокофьевичу на добрую память».

Вскоре после смерти мамы Георгий Прокофьевич встретился с Ю. А. Жлуктенко, чтобы обсудить тему докторской диссертации, поделиться своими соображениями и планами, развеять какие-то сомнения. Ему нужен был совет профессионала и опытного коллеги. Юрий Алексеевич всегда проявлял по отношению к Георгию Прокофьевичу дружеское отношение, доброжелательность, общался на равных, высказывал живую заинтересованность обсуждением того или иного вопроса, стремился помочь и поддержать творческое настроение друга. Профессор Жлуктенко приглашал его к участию в научных конференциях и симпозиумах, просил подготовить экспертные заключения, написать рецензии, статьи и т. д. Его взаимоотношения с Георгием Прокофьевичем Ятелем носили характер активного сотрудничества, дружеского межличностного общения. Однажды Ю. А. Жлуктенко прислал по почте срочную записку: «Уваж. Георгий Прокофьевич! У меня к Вам есть неотложное дело. Не могли бы Вы мне позвонить, условиться о встрече? Если это не удастся, то в понедельник с 10-00 до 14-00 я буду у себя в институте». А вот текст поздравительной открытки, присланной Ю. А. Жлуктенко, со словами поддержки после защиты Георгием Прокофьевичем докторской диссертации в 1972 году: «Дорогой Георгий Прокофьевич! Шлем Вам наши сердечные новогодние поздравления, желаем здоровья, счастья, успехов в окончательном утверждении».

О характере человеческих взаимоотношений двух ученых-лингвистов свидетельствуют и приглашительные записки, билеты. «Ув. Георгий Прокофьевич! Прошу Вас оказать мне честь, приняв участие в дружеской вечере в понедельник 23.XII.68...» Георгий Прокофьевич был приглашен в Киевский университет на празднование 70-летия со дня рождения и 40-летия научной и педагогической деятельности Ю. А. Жлуктенко.

Но возвратимся к автографам. Рукой Юрия Алексеевича сделаны надписи на книгах «Підручник української мови для англомовців» (1973), «Вступ до германського мовознавства» (1978; 2-е изд.) и др. Обращает внимание автограф на книге «Фризский язык» (1984): «Дорогому Георгию Прокофьевичу с наилучшими пожеланиями от авторов. Ю. Жлуктенко. 19.XI.84». Дело в том, что ученый-полиглот Георгий Прокофьевич Ятель под влиянием этой книги начал изучать фризский язык. В 1987 году он поздравил Юрия Алексеевича с избранием почетным членом Фризской академии наук (Нидерланды).

Почти три десятилетия длились научные и творческие связи Г. П. Ятеля с выдающимся лингвистом Николаем Дмитриевичем Андреевым. Это был яркий и незаурядный ученый-исследователь, автор оригинальных трудов в области общего и индоевропейского языкознания, математической лингвистики. Доктор филологических наук, профессор Н. Д. Андреев (1920—1997) долгое время работал в Институте языкознания АН СССР (позже РАН) в Ленинграде. С Георгием Ятелем он был знаком приблизительно с конца 1960-х гг. Об этом свидетельствует автограф на книге «Статистико-комбинаторные методы в теоретическом и прикладном языковедении» (1967), который содержит указание на время и место встречи: «8.I.1969. Ленинград». Этот лаконичный инскрипт выражен в традиционной форме: «Глубокоуважаемому Георгию Прокофьевичу Ятелю на добрую память от автора». Из письма ленинградского ученого от 26 ноября 1970 года известно, что Г. П. Ятель попросил Николая Дмитриевича ознакомиться с монографией «Предложные словосочетания современного английского языка», изданной в Киеве в 1969 году. Это не случайно, поскольку базовое высшее образование у него, как и Г. П. Ятеля, было по специальности «английская филология». В письме Н. Д. Андреев высказался с благосклонностью и одобрением: «Готов помогать делу Вашей второй защиты в любой приемлемой для Вас форме». Под словом «второй» имеется в виду защита докторской диссертации, первой, разумеется, была защита работы на получение кандидатской степени.

Вскоре Николай Дмитриевич и Георгий Прокофьевич встретились в Киеве, это произошло 30 ноября 1970 года. Таких встреч в Киеве и Ленинграде было несколько, о них говорится в переписке двух ученых. Сводили их, как правило, научные конференции, защиты диссертаций. Из писем Н. Д. Андреева становится ясно, что он остерегался прослушивания телефонных разговоров, присутствия при их беседах посторонних лиц. В научной деятельности и жизни Николая Андреевича были определенные трудности и усложнения, также и Георгию Прокофьевичу приходилось буквально завоевывать свое право на надлежащее место в науке, противостоять оппонентам и недоброжелателям. Он вел неравный бой, и в этом его самоотверженно поддерживал профессор Н. Д. Андреев, бывший участник Великой Отечественной войны. В письме от 17 декабря 1977 года он так излагает свою позицию по отношению к Г. П. Ятелю и его новой попытке защитить докторскую диссертацию: «Если я

понадоблюсь в качестве оппонента — безоговорочно к Вашим услугам. Короче говоря, готов **топтать** вместе с Вами от Волги до Шпрее. Не падайте духом, не складывайте оружие, всю эту “рать” надо заставить попятиться, добро должно взять верх над злом... Я был, есть и буду Вашим товарищем по оружию». В 1979 году Н. Д. Андреев предстал в качестве первого оппонента на защите докторской диссертации Г. П. Ятеля. Он выступил с обстоятельным анализом научной работы, высоко оценил ее положения и результаты.

В Ленинграде 28 февраля 1987 года Николай Дмитриевич и его киевский коллега встретились снова. Об этом свидетельствует автограф на книге «Раннеиндоевропейский праязык» (1986): «Дорогому Георгию Прокоповичу Ятелю с самыми добрыми пожеланиями от автора». Георгий Прокофьевич с большим интересом встретил эту работу, в которой ученый предложил реконструкцию древнего (бореального) языка. Особенно он восхищался исследованиями Н. Д. Андреева в области машинного перевода. Мысли, суждения этого талантливой, оригинального ученого и личное общение с ним покинули в памяти Георгия Прокофьевича Ятеля глубокий след, неизгладимое впечатление. Весть о кончине Николая Дмитриевича воспринял как большую, невосполнимую потерю, ведь не стало его преданного старшего друга, соратника, помощника, защитника, духовного наставника.

Георгий Прокофьевич высоко ценил личные и научные контакты с Юрием Владимировичем Рождественским, крупным ученым-филологом, авторитетным специалистом в области типологии языков. Его научные интересы были также связаны с востоковедением, риторикой, культурологией, философией. Ю. В. Рождественский (1926—1999) — доктор филологических наук, профессор, академик Академии педагогических наук СССР. С 1972 года — профессор, затем заведующий кафедрой общего и сравнительно-исторического языкознания Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова (1975—1997). Тепло дружеских человеческих чувств раскрывают автографы Юрия Владимировича и его письма в Киев к своему «крестнику» в науке: он был оппонентом по докторской диссертации Г. П. Ятеля. Вот текст инскрипта на книге «Введение в общую филологию» (1979): «Дорогому Георгию Прокофьевичу с большой благодарностью за возможность видеть прекрасный и мудрый Киев и с пожеланиями больших успехов. Ю. Рождественский. 29.X.79». В мае 1980 года Юрий Владимирович

писал: «Дорогой Георгий Прокофьевич! Простите, что никак не мог ответить на Ваши милые письма. Я с радостью их читаю и вспоминаю милый и прекрасный Киев... Приезжайте в Москву, к нам в гости сами или вместе с Тamarой Прокофьевной. Мои домашние шлют Вам привет. Мой поклон Белецкому и иным членам Совета, которые мне очень понравились. Ваш Ю. Рождественский». Такое душевное притяжение, взаимоуважительные и доверительные отношения основывались прежде всего на духовно-интеллектуальной почве, единении и корреляции лингвистической мысли, общности судеб и мировосприятия.

Начиная с конца 1960-х гг., Г. П. Ятель следил за творчеством московского ученого, который обратил его внимание монографией «Типология слова» (1969). В личной библиотеке Георгия Прокофьевича имеются отдельные издания книг Ю. В. Рождественского: «Очерки по истории лингвистики» (1975), «Лекции по общему языкознанию» (1990) и др. Все эти книги были прочтены с должным вниманием, о чем свидетельствуют закладки и сделанные пометки на полях.

Нужно заметить, что Юрий Владимирович и Георгий Прокофьевич — ровесники, разница в возрасте незначительная, подростками встретили страшную войну: один пережил ленинградскую блокаду, второй — 800-дневную оккупацию Киева. Оба стремились глубже постичь сущность языковой картины мира, тяготели к культурному наследию. Во время путешествия по Киеву Юрий Владимирович особенно был изумлен величием и красотой храмов. Позже выяснится, что он происходил из старинного священнического рода. Георгий Прокофьевич в то советское время был глубоким знатоком библейских текстов, постоянно посещал храмы и другие знаковые места в городе, великолепно знал их историю. Потому поразил Юрия Владимировича своим знанием киевской старины. Московский профессор высоко ценил личность Георгия Прокофьевича Ятеля как ученого и педагога. «Ведь обширные его знания и талант должны быть высказаны людям», — такое мнение он выразил в одном из писем в 1982 году, обращаясь к сестре ученого.

В библиотеке Г. П. Ятеля имеется много книг с автографами в знак уважения и дружбы, признательности и благодарности. Собственноручные надписи сделали А. А. Белецкий, А. М. Рот, Е. Н. Старикова, В. В. Дегтярева, Л. Ф. Омельченко, Н. И. Балла, Л. Ю. Кулиш, А. А. Братко-Кутынский, В. И. Артюхова, М. Г. Горкун, С. С. Барык, М. В. Пьяных и др. Эти автографы

дают представление о творческих и деловых контактах Георгия Прокофьевича Ятеля, о круге его общения и, конечно, в первую очередь говорят о человеческом потенциале личности ученого, умеющего ценить талант и быть открытым другим людям.

2014—2015

А СОНЦА ЎЖО ВЫСОКА

(з аўтабіяграфіі)

Мае народзіны прыпалі на 23 ліпеня 1963 года ў славутых Цімкавічах, што на Капальшчыне. Краязнаўца Іван Ігнатчык неяк патэлефанаваў з маёй радзімы і зрабіў удакладненне: у той час, калі я прыйшоў на свет, Цімкавічы яшчэ мелі статус мястэчка.

Нехта лічыць, што Алесь Бельскі і Алесь Ветах — гэта розныя людзі. Да таго ж я часта карыстаўся ў якасці творчага псеўданіма бабуліным прозвішчам Андруковіч. Падпісваўся ў тым выпадку, калі ў часопісе адначасова змяшчаліся два матэрыялы або тады, калі маё прозвішча часта пачынала з’яўляцца на старонках аднаго і таго ж выдання. Мне і самому цікавы момант містыфікацыі... Не хацелася б, каб часам ствараўся культ аднаго аўтара. Так атрымалася, што некалькі артыкулаў, надрукаваных пад псеўданімам, пазней увайшлі ў маю кнігу «Краса і смутак», выдадзеную пад уласным прозвішчам. Пільныя студэнты выявілі адрознасць у аўтарстве і сказалі пра гэта майму калегу-прафесару. Ён пацікавіўся пра тое, хто ж аўтар гэтых публікацый. Так я быў вымушаны раскрыць свой псеўданім Алесь Андруковіч.

А цяпер што тычыцца іншага псеўданіма — Алесь Ветах. Назву апошняй квадры месяца я пачуў у дзяцінстве ад бабулі Ганны, яна называла акраец месяца на небе ласкава — «веташок». Гэтае слова запала ў маю памяць і, як здаецца, найлепей адлюстроўвае драму юнацкіх гадоў, калі зніклі ружовыя мары, ілюзіі, пачала надзвычай балюча ўспрымацца «проза жыцця».

Мой бацькоўскі дом стаіць пры самым цэнтры Цімкавіч. Па яго даху ўвосень стукаюць жалуды магутнага дуба, адзінага на ўсё мястэчка. Гэтае магутнае дрэва — напамінак пра дзедзю Антона, чалавека вельмі паважанага ў Цімкавічах. Па-над домам высяцца шаты разгалістага ясеня, пасаджанага калісьці

дзядзькам Антонам, бацькавым братам, які ў 22 гады ў званні капітана загінуў на вайне з гітлераўскай Германіяй. «Маміна бяроза» засохла раптоўна, на наступны год пасля адыходу з жыцця маёй дарагой матулі Жэні. З думкаю-згадкаю найперш пра маму напісаны такія мае творы, як аповесць «Не памірай, надзея», раман у лістах «Хроніка смутку», шэраг апавяданняў. Шмат гадоў Яўгенія Ларывонаўна працавала ў Цімкавіцкім паштовым аддзяленні сувязі аператарам, была да людзей чулай, спагадлівай, добразычлівай.

Бацька Іван Антонавіч доўга служыў у Савецкай Арміі, ён — ваенны аўта механік. Працаваў у Цімкавіцкай аўтабазе № 21 шафёрам, у мясцовым саўгасе, на заводзе жалезабетонных вырабаў.. Ён вельмі шмат чытаў кнігі, у дзяцінстве браў мяне з сабой у бібліятэку; можна сказаць, прывучыў пастаянна хадзіць туды. Бацька па неабачлівасці трагічна загінуў пад коламі грузавой машыны (аўтапоезда) восеньскім вечарам 1981 года. Я часта з шчымлівым смуткам і тугой перачытваю яго апошні ліст да мяне, студэнта-першакурсніка. Мне да болю шкада, што ўжо не вернецца той час, калі былі жывыя мае бацькі. Як многа я хацеў бы ім сказаць, паспавадацца, папрасіць прабачэння за свае дзіцячыя грахі!

У 1975 годзе ў Цімкавічах адбылося святкаванне 75-годдзя з дня нараджэння класіка беларускай літаратуры Кузьмы Чорнага. У нашу школу прыехалі родныя і сваякі пісьменніка, шмат знакамітых гасцей. І мне захацелася, каб пра гэтую падзею даведалася як мага больш людзей у Беларусі. Так я склаў сваю першую нататку і даслаў у дзіцячую газету «Зорька», але яна не была надрукавана. Карэспандэнт гэтай газеты ў сваім лісце раіў пісаць пра школьнае жыццё. У тым жа годзе я надрукаваў першыя невялічкія допісы ў піянерскай газеце «Зорька» і раённай газеце «Слава працы». Замалёўкі на тэму прыроды дасылаў у часопіс «Бязрозка» і газету «Піянер Беларусі». Пачаў складаць і вершыкі. Асабліва часта я друкаваўся на старонках райгазеты, якая тады была вельмі папулярнай: яе выпісвалі ледзь не ў кожнай цімкавіцкай хаце. Праз колькі часу я зрабіўся мясцовай «юнай славуцасцю». У дзевятым класе стаў пераможцам Рэспубліканскага конкурсу сачыненняў школьнікаў, і мяне прэміравалі пунцёўкай у піянерлагер на беразе Нарачы «Зубраня». Сустрэчы, гутаркі з таленавітымі раўналеткамі пакінулі глыбокае і незабыўнае ўражанне. З такімі людзьмі, якія маюць вялікую цікавасць да роднай літаратуры, мне хацелася быць побач заўсёды.

У школе я сабраў творчых вучняў, і мы разам выпускалі школьную насценгазету. «Школьную газету, якую рыхтуе Саша і яго аднадумцы, я чытаю з не меншай цікавасцю, чым “раёнку” ці нават рэспубліканскія газеты. І вось чаму — тут творчасць, думкі і пачуцці нашых выхаванцаў», — так казала Зінаіда Іосіфаўна Раманенка, былы дырэктар Цімкавіцкай сярэдняй школы імя Кузьмы Чорнага.

У Цімкавічах і Капылі мне пашчасціла ўпершыню пабачыць Янку Брыля, Алеся Адамовіча, Івана Чыгрынава, Міколу Хведаровіча, Адама Русака, Сцяпана Александровіча, Макара Паслядовіча, Паўла Кавалёва, Івана Грамовіча, Міхася Тычыну і многіх іншых літаратараў, на якіх я глядзеў як на людзей асаблівых, незвычайных, з нейкага іншага, невядомага мне, свету.

Я з удзячнасцю згадваю тых, хто абудзіў у маім сэрцы любоў да роднага слова, кнігі, мастацкай літаратуры. Навучыла чытаць і пісаць мяне першая настаўніца Алена Казіміраўна Мохарт. У трэцім класе я атрымаў з яе рук кніжку як адзін з лепшых чытальнікаў вершаў. Вельмі істотна ўплывала на мой чытацкі выбар і густ школьны бібліятэкар Ніна Канстанцінаўна Нікалайчык. Маці на пошце, а яна там працавала, выпісала мне «Вясёлку», а затым і часопіс «Бярозка», з якім я пасябраваў на доўгія гады. Чытанне беларускіх дзіцячых кніжак і часопісаў зрабілася пастаяннай патрэбай.

У пачатковай школе я хадзіў у групу падоўжанага дня. Займаўся з намі Іван Паўлавіч Александроў, які, апроча гэтага, выкладаў у школе маляванне. Вось як ён стымуляваў падрыхтоўку намі хатняга задання: «Калі дружна папрацуеце, хутка выканаеце ўсе задачы і практыкаванні, тады вас чакае вельмі цікавая кніжка». Памятаю, як я любіў слухаць тыя казкі і апавяданні, якія чытаў Іван Паўлавіч. Ён чытаў творы беларускіх і рускіх класікаў. А яшчэ часта ў класе на дошцы ён прымацоўваў рэпрадукцыі жывапісных палотнаў Рафаэля і Леанарда да Вінчы, Левітана і Айвазоўскага, Шышкіна і Бялыніцкага-Бірулі... Як я разумею цяпер, гэтыя рэпрадукцыі ён вывешваў для рэлаксацыі — псіхаэмацыянальнага адпачынку. Адночы настаўнік прынёс вялікую скрыню і прапанаваў нам адгадаць, што ў ёй. Намаганні даць правільны адказ былі марнымі. Высветлілася, што там былі самыя розныя лялькі, якія ўсім прыйшліся даспадобы. Настаўнік сказаў, што мы трымаем у руках незвычайныя цацкі, бо з імі можна не толькі бавіць час. Так Іван Паўлавіч зацікавіў нас ляльным тэатрам. Я з радасцю ўдзельнічаў у інсцэніроўцы казкі.

У сярэдніх класах першым маім настаўнікам беларускай мовы і літаратуры быў Іван Рыгоравіч Масакоўскі. Яму падабалася, як я выразна, натхнёна чытаў вершы. Гэта быў надзвычай інтэлігентны і сціплы чалавек. Бацька неяк мне сказаў, што Іван Рыгоравіч у гады вайны ваяваў на фронце. Памятаю, калі я пачаў друкавацца ў райгазеце, прыйшоў да настаўніка і сказаў, што хачу напісаць пра яго (тады Іван Рыгоравіч ужо быў на пенсіі). Але, на жаль, я так і не пачуў ні слова пра тое, што мяне цікавіла. З Масакоўскімі наша сям'я жыла ў бліжнім суседстве. Іван Рыгоравіч быў чалавек нездаравы, цяжка хварэў, і таму па гаспадарцы яму нярэдка пасабляў мой бацька: касіў, араў, нарыхтоўваў дровы... Я дапамагаў настаўніку пераносіць брыкет, прывезены для апалу хаты. Разоў колькі па просьбе Івана Рыгоравіча баранаваў агарод, абганяў бульбу, а неяк, калі не было каму раскінуць колькі градусаў бульбы, упершыню даверыў мне стаць за плуг. Ён часта і падоўгу гаварыў са мною, цікавіўся, як мая вучоба ў школе, што я чытаю, пра што пішу. Заўсёды штосьці раіў, падказваў. Надаралася, запрашаў дахаты, каб падзяліцца ўражаннямі аб прачытанай новай беларускай кнізе. Алена Мітрафанаўна, жонка майго настаўніка, на гадавыя святы прыносіла «працаўнічку», як яна называла мяне, гасцінцы, а Іван Рыгоравіч неяк гукнуў да сябе і падараваў нават свой веласіпед. Ніколі не забуду, як ён суцяшаў мяне і падтрымліваў у горкія хвіліны жыцця.

Затым мне пашчасціла вучыцца ў заслужанай настаўніцы Беларусі Вольгі Ільінічны Марціновіч. Гэта быў першы чалавек, які адчуў мае творчыя здольнасці. Робячы агляд сачыненняў, яна амаль заўсёды зачытвала абзац ці некалькі сказаў з маёй пісьмовай работы. Наша настаўніца ўмела стварыць эмацыянальны настрой у класе. Памятаю, як глыбока крануў маё сэрца барадулінскі верш пра бацьку ў чытанні настаўніцы, і я ледзь утрымаўся, каб, як той хлопчык-бязбацькавіч, не «заплакаць шчырымі слязамі». Вольгу Ільінічну я згадваю толькі ў школьных сценах, сярод нас, дзяцей. Я многае аддаў бы ў сваім жыцці за тое, каб хоць на міг вярнуцца ў дзяцінства і зноў трапіць на ўрок роднай літаратуры да маёй дарагой настаўніцы.

Леанід Мікалаевіч Шкуцька нядоўга выкладаў у нашым класе, а, раней надаралася, колькі разоў замяняў урокі. Ён ужо быў чалавек перадпенсійнага веку, сівагаловы, але вельмі рухавы, хадзіў паспешлівым крокам, хоць і абапёршыся на кульбу. Леанід Мікалаевіч прыйшоў да нас у дзявятым класе, і мы пачалі

вывучаць беларускую савецкую літаратуру, зацікавіць якой, як я цяпер разумею, было няпроста. Запомніліся мне з урокаў пра Купалу хіба вершы «Лён» і «Беларускім партызанам». А вось разгляд баек Крапівы стаў святам смеху. Лепшыя яго ўрокі былі па творчасці Кузьмы Чорнага. Ён распавядаў пра цімкавіцкі перыяд жыцця пісьменніка, пра чорнаўскіх герояў, зачытваў апісанні Скіп'ёўскага лесу, вялікага скрыжавання, некалькі разоў прамаўляў любімы чорнаўскі афарызм: «Вялікі доктар усялякай хворасці ў чалавечай душы — час — мае вечнага свайго дапаможніка — працу». Па праграме мы праходзілі раман «Трэцяе пакаленне». Шмат гаварылі пра Міхала Тварыцкага, галоўнага героя твора. Гэты чалавек у бруднай, нехайнай вопратцы выклікаў у мяне сорам і разам з тым шкадаванне. У вобразе Тварыцкага я пазнаў нашых местачкоўцаў — у вышмальцаваных целагрэйках, змардаваных працай.

Лёс падараваў мне яшчэ аднаго настаўніка беларускай літаратуры. У нашу школу Генадзя Іосіфавіча Казака накіравалі на працу пасля заканчэння філфака БДУ. Малады настаўнік з кучаравай чупрынай і ў акулерах з залацістай аправай напачатку пачуваў сябе сярод старшакласнікаў не зусім упэўнена, але ў хуткім часе ён асвойтаўся і з класам у яго быў, як кажуць, поўны кантакт. Ён даведаўся пра мае літаратурныя схільнасці і зацікаўленні і неўзабаве пачаў прыносіць свае кнігі ды часопісы. Так я прачытаў вельмі карысную на той час для сябе кнігу С. Антонава «Я чытаю расказ» (1973), у якой, апрача іншых, была выказана вось гэтая парада для маладых пісьменнікаў: «Очевидно, не следует навязывать насильно героям типичность, а доверять их живому, естественному поведению. Надо глубже изучать природу человека, его индивидуальные черты, особенности, привычки». Я пачаў больш пільна ўзірацца ў людзей, сачыць за іх жэстамі, манерай гаварыць. Настаўнік пастаянна цікавіўся сучасным літаратурным працэсам, па-за яго ўвагай не заставаліся таленавітыя творы беларускіх пісьменнікаў. На пачатку заняткаў Генадзь Іосіфавіч часам гаварыў пра яркія літаратурныя з'явы, найбольш значныя публікацыі сучасных аўтараў. Мне здаецца, што ў першую чаргу ён хацеў пазнаёміць з новымі творамі менавіта мяне, бо бачыў маю апантанасць роднай літаратурай. І вось я да паўночы чытаю «Пушчу» В. Карамазова, вельмі эмацыянальна рэагую на баладу У. Някляева «Дыктант»... У тым, што на рэспубліканскім конкурсе сачыненняў я заняў другое месца, ёсць значная заслуга і яго, Генадзя Іосіфавіча Казака.

Гэтаму папярэднічалі яго гутаркі пра культуру мастацкай творчасці. Ён, рэдагуючы напісаны мною тэкст, гаварыў пра недахопы, вучыў, што не трэба пераймаць літаратурныя штампы, газетна-канцылярскую мову.

З настаўнікаў рускай мовы і літаратуры ў плане філалагічнай падрыхтоўкі найбольш дала мне Соф'я Барысаўна Нусенсон (Пакалевіч). Бог падараваў ёй выключны талент педагога-славесніка. Яна выкладала літаратурны матэрыял нетрывіяльна, нестандартна. Соф'я Барысаўна ўмела нас разгаварыць, разварушыць нават тады, калі ўжо сітуацыя, здавалася б, была безнадзейнай. Праблемныя пытанні, пастаўленыя ёй, прымушалі думаць, разважаць і спрачацца. Яна імкнулася, каб мы авалодалі культурай мыслення, культурай пачуццяў, займелі ў жыцці трывалыя маральныя перакананні. Слова яе выхоўвала, падказвала шукаць сапраўднае, прыгожае, непадманную мэту і сэнс жыцця. Да ўрокаў Соф'і Барысаўны асабіста я пачынаў рыхтавацца лэтам: начытваў тэксты і веў пры гэтым літаратурны дзённік (на вядзенне дзённіка, праўда, надоўга імпэту не хапала). Вельмі шмат і досыць скрупулёзна з настаўніцай мы працавалі над конкурснымі сачыненнямі. Я ўдзячны ёй за тыя мае творчыя пакуты і пошукі, за ўрокі, на якіх віталася шчырае самавыяўленне, праца душы і думкі.

Калі я вырашыў падацца ў журналістыку, то ў гэтым выбары мяне падтрымлівала зямлячка, на той час галоўны рэдактар часопіса «Работніца і сялянка» Марыя Іосіфаўна Карпенка. Пры паступленні на журфак БДУ пасля атрыманых трох выдатных адзнак напаткала няўдача: я цяжка захварэў, трапіў на шпітальны ложкак. «Калі не ляжаце тэрмінова на лячэнне, то вучоба не спатрэбіцца ў жыцці больш ніколі», — такі суровы прысуд зрабіў сталічны доктар. Было крыўдна і балюча, бо вучобай на гэтым факультэце трызніў з таго часу, калі пачаў друкавацца ў дзіцячых выданнях і райгазете. Зімою 1980 года рэдактар «раёнкі» Віктар Адамавіч Семянкевіч запрасіў мяне месяц папрацаваць у газете. Гэтая своеасаблівая азнаямленчая праца ў асяродку творчых людзей яшчэ больш узмацніла маё жаданне быць журналістам. Штодня я сустракаўся з Іванам Іванавічам Пракарынам, паэтам і кіраўніком літаб'яднання. Ён зрабіў крытычны аналіз маіх першых апавяданняў, і тыя парады, як кажуць, прыдаліся. Іван Іванавіч у рэкамендацыі-накіраванні на вучобу адзначаў, што мае лепшыя публікацыі вызначаюцца «добрым літаратурным

выкладаннем матэрыялу», выказваў спадзяванне, што ў будучым з мяне «атрымаецца сапраўдны творчы працаўнік». Гэтыя словы акрылялі, дадавалі ўпэўненасці...

Пасля таго як крыху акрыяў, пачаў працаваць піянерважатым у Руднянскай васьмігадовай школе, што за пяць кіламетраў ад Цімкавіч. Паспрабаваў свае педагогічныя здольнасці і на ўроках гісторыі, беларускай мовы і літаратуры. Увесь час фізічна загартоўваў сябе, зімою вельмі часта выпраўляўся на працу і вяртаўся назад на лыжах, за дзень праходзіў 10—12 кіламетраў. Вынік: па стане здароўя мяне намерваліся прызваць на службу ў ваенна-марскі флот. Улетку 1981 года трапіў працаваць у піянерскі лагер пры Старыцкай сярэдняй школе. Тут я сустрэўся з настаўнікам гісторыі і маладым літаратарам Анатолем Сідарэвічам, які па-сяброўску шчыра параіў паступаць на філалагічны факультэт і аргументаваў, чаму менавіта туды, а не ў іншае месца. Насуперак нечаканай прапанове ехаць вучыцца ў Вышэйшую камсамольскую школу ў Маскву я абраў беларускую філалогію, падаў дакументы ў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт — і неўзабаве стаў студэнтам.

Філфак БДУ маёй студэнцкай пары — вялікае багацце і разнастайнасць выкладчыцкіх індывідуальнасцяў. Што ні педагог — то непаўторная і запамінальная на ўсё жыццё асоба. У нашу студэнцкую аўдыторыю прыходзілі таленавітыя літаратуразнаўцы і крытыкі, пісьменнікі, мовазнаўцы.

Творчых людзей з ліку першакурснікаў абвестка паклікала на пасяджэнне літаб'яднання «Узлёт». З намі сустрэўся ўніверсітэцкі прафесар і паэт Алег Антонавіч Лойка. Неяк робячы літаратурны агляд, ён адзначыў мастацкія вартасці маіх твораў. Асобныя з вершаў Алег Антонавіч змясціў у газеце «Беларускі ўніверсітэт». У гады студэнцкай вучобы я наладзіў актыўнае супрацоўніцтва з рэспубліканскім друкам, мае творы змяшчалі «Чырвоная змена», «Сельская газета», «Знамя юности», «Работніца і сялянка», «Літаратура і мастацтва» і іншыя выданні. Часта падтрымліваў мяне з публікацыямі Аляксандр Рудніцкі, журналіст-зямляк з вёскі Доўгае, дзякуючы якому я меў прыварак да студэнцкай стыпендыі ў выглядзе ганарараў. Маё імя на старонках перыёдыкі заўважалі нашы выкладчыкі, якія пры нагодзе віншавалі з чарговай публікацыяй. Гэта і Любоў Канстанцінаўна Тарасюк, якая была куратарам нашай студэнцкай групы, і Мікалай Рыгоравіч Прыгодзіч, і Віктар Канстанцінавіч Каратай...

Яўген Міхайлавіч Камароўскі выкладаў сучасную беларускую мову. Нашай групе пашэнціла, бо лектар дацэнт Камароўскі сам праводзіў практычныя заняткі і меў магчымасць добра пазнаёміцца з кожным задоўга да экзаменацыйнай сесіі. Аднаго разу ён прапанаваў напісаць восеньскую замалёўку. Я быў незвычайна ўзрушаны яго пахвалою і высокай ацэнкай: «Алесь! Веру: быць табе пісьменнікам...» На практычных занятках Віктар Каратай, малады тады выкладчык, таксама даў нам творчую працу. Яму спадабаліся мае лірычныя абразкі, і ён адзначыў іх добры мастацкі ўзровень.

Маю літаратурна-філалагічную культуру фарміравалі лекцыі літаратуразнаўцаў С. Александровіча, А. Лойкі, Д. Бугаёва, К. Хромчанкі, М. Яфімавай, В. Каратая, Л. Тарасюк, П. Ткачова, А. Станюты, Н. Галаўко, Д. Фёдарова, С. Малюковіч, В. Цімафеевай, І. Шаблоўскай і інш. Для пісьменніцкага досведу вельмі дарэчы прыйшліся лекцыйны курс і заняткі па культуры мовы Ніны Іванаўны Гілевіч, якая ставілася да мяне вельмі прыязна, з прыхільнасцю. Напоўніцу мы маглі выгаварыцца на практычных занятках Любові Аляксандраўны Ламекі. Вядома, гаварылі пра родную літаратуру. Наша выкладчыца дамагалася ад нас аналітычнага заглыблення ў мастацкі тэкст. Яна нязмушана выклікала да супольнага абдумвання і абмеркавання таго ці іншага пытання. Патрэбна была вялікая цяроплівасць, каб выслухаць студэнцкія думкі-разважанні, і педагагічны такт, каб размаўляць з намі на роўных, з павагай і шчырасцю.

Амаль усе мы з хлопцаў-філфакаўцаў былі ў сваіх марах, імкненнях падобныя да коласаўскага Лабановіча. Да настаўніцкай працы нас з прафесійнай кампетэнтнасцю і вялікай душэўнай самааддачай рыхтавалі В. Лашкевіч і З. Варановіч.

Аднак усё больш мяне заваблівала літаратура і навука. Мастацкая творчасць была на першым плане. Хацелася быць пісьменнікам. Аповесць пра школу-інтэрнат і цяжкіх падлеткаў я паказаў літаратурнаму крытыку Таццяне Шамякінай, якая пахваліла гэты «твор пра Юрку». Дапамогу з працаўладкаваннем у выдавецтве абяцаў Іван Чыгрынаў.

У пару студэнцтва шмат вершаў я пісаў пра каханне. Гэта вытлумачыць няцяжка, бо, як заўважыў паэт Максім Багдановіч, «маладыя гады, маладыя жадання». Адна з самых вялікіх і апошніх надрукаваных вершаваных нізак «Гарыць у душы святое пачуццё...» з'явілася на старонках газеты «Беларускі ўніверсітэт» вясной 1986 года. Амаль усе любоўныя творы я прысвяціў сваёй

будучай жонцы Алене. Мы пажаніліся, калі я перайшоў вучыцца на пяты курс. Нашай маладой сям’і давялося пакінуць студэнцкі інтэрнат і здымаць кватэру па вуліцы Янкі Маўра. Адчуўшы матэрыяльную нястачу, я ўладкаваўся на працу настаўнікам беларускай мовы і літаратуры сярэдняй школы № 55 г. Мінска. Але тых заробленых грошай пасля аплаты кватэры заставалася як кот наплакаў.

Ужо сам лёс, які прывёў у БДУ вучыцца на філолага, прадвызначыў майго самага вялікага і галоўнага настаўніка ў літаратуры — нацыянальную і сусветную класіку. Зрэшты, вучнямі яе знакамітых прадстаўнікоў — і гэта зусім натуральна — назывуць сябе многія пісьменнікі. Класічныя творы — гэта не ўзоры для абавязковага пераймання, а той узровень майстэрства, які прымушае задумацца, наколькі ты здольны годна і натуральна тварыць свой мастацкі свет.

Яшчэ ў старшых класах, чытаючы аповяданні і раманы майго земляка Кузьмы Чорнага, я адчуў, што літаратура — рэч неймаверна складаная: гэта ж колькі таленту і ўмення патрэбна, каб зрасціся з думкамі-пачуццямі чалавека, выявіць яго характар, дакладна намаляваць жыццёвую сітуацыю ці стварыць яркі псіхалагічны пейзаж! Невыпадкова маёй настольнай кнігай надоўга стаў восьмы том Збору твораў пісьменніка (1975), у які, акрамя ўсяго, увайшлі артыкулы пра мастацкую творчасць і культуру пісьменніцкага слова: «Рэальнасць, фантазія, вымысел», «Маладыя прэзаікі», «Небеларуская мова ў беларускай літаратуры», «Замест паштовае скрынкі» і інш. Думкі Чорнага ўнутрана блізкія мне, таму працытую некаторыя з іх: «Біяграфія героя — гэта значыцца рух чалавека, а гэта ўжо само сабою мае на ўвазе рух падзей»; «Сваім героям — тым людзям, якія дзейнічаюць у творы, аўтар павінен стварыць такія сітуацыі, дзе б героі маглі сябе больш выявіць, самі паказаць сябе, без аўтарскіх тлумачэнняў»; «А павінен аўтар глядзець на тое, як ён выказвае, як паказвае. Мова твора павінна быць па-мастацку простаю, жывою — гэтакаю, якою яна жыве, а не прыдуманая»; «Мова — жывая істота. Яна жыве, а не існуе. Адным словам можна вельмі шмат выказаць або тым жа самым нічога не сказаць». Мяркую, што кожнаму пачаткоўцу, які настойліва бярэцца за пяро, пажадана ўдумліва прачытаць творы Чорнага, а яшчэ неабходна прыслухоўвацца да гэтага Майстра, вучыцца ў яго. Каб мець уяўленне пра шматгранны стыль і моўна-выяўленчы дыяпазон нашага мастацтва слова, неабходна прайсці ўрокі творчага

майстэрства ў многіх. Замежны вопыт тут таксама вельмі дарэчы. Асабіста я знаходжуся ў кантэксце нацыянальна-беларускай літаратурнай школы, не ўяўляю сябе без Максіма Гарэцкага, Цішкі Гартнага, Максіма Зарэцкага, Лукаша Калогі, Івана Мележа, Васіля Быкава, Янкі Брыля, Івана Пташнікава... Быкаўскі суровы рэалізм, трагедыіны па сваёй сутнасці, дапамог мне абраць крытычны падыход да рэчаіснасці, таму ў першай палове 1980-х гадоў я змог напісаць творы на тэмы (жыццё ў школе-інтэрнаце, суіцыд, здзек з маленькага чалавека і некаторыя іншыя), якія ў савецкі час замоўчваліся ці абміналіся.

У студэнцкія гады я паступова пераключыўся на прозу. Невялікую аповесць пра жыццё цяжкіх падлеткаў я аднёс у часопіс «Маладосць» да Уладзіміра Дамашэвіча. Уладзімір Максімавіч, што і натуральна, патрабавальна паставіўся да твора маладога аўтара, зрабіў мне парады. Але аповесць пабачыла свет толькі праз дзесяць гадоў у калектыўным зборніку «Карані» (1994). Дарэчы, У. Дамашэвіч адзін з першых звярнуў увагу ў друку на маю творчасць. Вось што ён пісаў у літаратурным аглядзе за 1990 год: «Калі на большасці апавяданняў, пра якія ішла гаворка, прыкметна пячатка пачаткоўства, то апавяданне Алесь Ветаха “Перакрыжаванне” робіць уражанне, што яго пісаў чалавек сталы, які ўмее валодаць матэрыялам, ведае законы кампазіцыі, святла і ценю». Письменнік, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі Уладзімір Саламаха на старонках «Маладосці» выказаўся так: «Андрэй Федарэнка, Анатоль Казлоў, Алесь Наварыч, Барыс Пятровіч, Алесь Ветах — вельмі непадобныя прэзаікі, кожны па-свойму цікавы і таленавіты, кожны са сваёй тэмай, са сваім поглядам на жыццё, на чалавека. Асабіста я без усякіх сумненняў лічу іх сталымі літаратарамі. Але разам з тым шкадую, што наша прафесійная крытыка да цяперашняга часу па-сапраўднаму не ацаніла кожнага з іх» (артыкул «Мовы нашай вартавыя»). Першыя найбольш значныя апавяданні я надрукаваў у «Маладосці». У 1994 годзе «Бібліятэка часопіса “Маладосць”» прапанавала чытачам мой першы зборнік прозы «Ружовая знічка». Галоўны рэдактар часопіса Генрых Далідовіч так ацаніў мой літаратурны набытак на старонках «ЛіМа»: «А. Бельскі — крытык, але стварыў, як я лічу, вельмі прыстойную аповесць і арыгінальныя апавяданні...» Першы зборнік нечакана прынёс мне званне лаўрэата часопіса «Маладосць». Нягледзячы на зробленае ў прозе, спадзяюся, што напішу яшчэ не адну адметную і цікавую рэч. Апошнім часам я пачаў звяртацца да прыёмаў іншасказальнасці, карнавалу, гратэ-

ску, тым самым пашыраючы стылёва-выяўленчыя абсягі сваёй творчасці. Асобныя мае творы мелі розгалас, нарабілі, як кажучь, шуму. Засмучае, што сёй-той безразважна шукае прататыпаў, аналогіі з рэальнымі падзеямі, прымітыўна вытлумачвае змест. Аднак я найперш імкнуўся да праблемнай завостранасці сюжэта, стварэння абагульненых вобразаў-тыпаў, хоць, безумоўна, адштурхоўваўся ад рэальных жыццёвых сітуацый. Нягледзячы на дэфіцыт вольнага часу, я падрыхтаваў новыя кнігі прозы «Сны пра дзяцінства» і «Хрыстос між нас».

Літаратурнага настаўніка ў сэнсе пастаяннага дарадцы-апекуна я не сустраў. Праўда, асобныя пісьменнікі ўважліва прачыталі мае творы, падтрымалі на літаратурнай сцежцы, і за гэта ім маё шанаванне, самая шчырая ўдзячнасць. Іхнія імёны заўсёды жывуць у маёй памяці і сэрцы: Уладзімір Дамашэвіч, Генрых Далідовіч, Уладзімір Саламаха, Алесь Масарэнка, Георгій Марчук, Анатоль Казлоў, Барыс Пятровіч... Апраўдаць бы толькі давер, спадзяванні, прыхільныя ацэнкі, выдадзеныя часам авансам. Тонка, пранікліва адчуў мае душэўныя перажыванні Мікола Мішчанчук, які прааналізаваў кнігу прозы «Хроніка смутку» («Польмя», 2000, № 10). Аповесць «Не памірай, надзея» грунтоўна разгледзеў Алесь Карлюкевіч. Пра мае творы пісалі Арнольд Макмілін, Алег Ждан, Людміла Рублеўская, Марыя Верціхоўская, Лада Алейнік... Так што Алесю Ветаху грэх скардзіцца на няўвагу да празаічнай творчасці.

Ёсць і іншыя настаўнікі ў літаратуры. Гэта, як бы трывіяльна ні гучала, само жыццё, Бог, душа, сумленне. Жыццё вучыць і выпрабоўвае, Бог дае творчае натхненне, душа намаўляе і падказвае, сумленне не дае спаўзці ў маральную дрыгву.

Пасля заканчэння ўніверсітэта я пачаў працаваць намеснікам дырэктара Слабадской васьмігадовай школы Мінскага раёна. Праўда, хацеў вярнуцца з жонкай на радзіму, у свае Цімкавічы, каб тут працаваць і даглядаць ужо састарэлую і хворую маці. «Круціць педалі ровара» штодня за дзесяць кіламетраў, каб трапіць на працу ў школу, не пажадаў, таму былы загадчык Капыльскага райана з лёгкім сэрцам адпусціў мяне працаўладкоўвацца самастойна. Рэцэнзент маёй дыпломнай працы па творчасці Кузьмы Чорнага вядомы літаратуразнаўца Павел Дзюбайла прапанаваў паступаць вучыцца ў завочную аспірантуру пры Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы. Прафесар Алег Лойка таксама не забыўся на мяне, бо, як-ніяк, а я падаваў пэўныя надзеі ў навуцы, запомніўся яму сваімі выступленнямі ў Вязынцы, на навуковых студэнцкіх

канферэнцыях. У час працы з настаўнікамі на зерняховішчы ў мясцовай гаспадарцы мяне знайшоў ліст аднакурсніка Паўла Навуменкі, у якім ён па даручэнні Алега Антонавіча запрашаў мяне прыехаць здаваць экзамены ў дзённую аспірантуру БДУ. І я зрабіў выбар на карысць навукі.

Аспірантуру закончыў паспяхова, паколькі датэрмінова падаў рукапіс дысертацыі на абмеркаванне. Крыху больш чым праз год у Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы АН Беларусі я абараніў кандыдацкую дысертацыю. Мяне пакінулі працаваць у БДУ. Тут я прайшоў шлях ад выкладчыка да прафесара. Імкнуўся шмат і настойліва працаваць над сабой, над развіццём уласнага навуковага і педагагічнага патэнцыялу. Але бракавала часу, багата арганізацыйных высілкаў забірала загадванне кафедры даўніверсітэцкай падрыхтоўкі (1992—1995 гг.). Раптоўна выбіла з жыццёвай каляіны смерць маці і брата Анатоля... Таму папрасіўся ў дактарантуру для завяршэння працы над доктарскай дысертацыяй. Праз тры гады абараніў дысертацыю на атрыманне вучонай ступені доктара філалагічных навук. У гэты ж дзень прыйшло паведамленне з ВАКа Беларусі, што мяне прызначылі вучоным сакратаром савета па абароне доктарскіх дысертацый у галіне літаратуразнаўства. А да таго ж, у той самы дзень, 14 красавіка 1998 года, Бельскага-Ветаха прынялі ў Саюз пісьменнікаў. Праз дзень-другі беларускія газеты, пачынаючы ад рэспубліканскай «Звязды» і да раённай газеты «Слава працы», разнеслі вестку па ўсёй Беларусі: «Дацэнт БДУ Алесь Бельскі адначасова з прыёмам у Саюз пісьменнікаў абараніў доктарскую дысертацыю». Назаўтра, як кажуць у такіх выпадках, я прачнуўся славытым. Хоць, шчыра кажучы, мне гэта прыйшлося не па душы, бо я апынуўся ў зоне павышанай увагі. Здавалася, што пра мяне рана гаварыць, трэба яшчэ шмат працаваць, прычым без ажыятажу і тлуму вакол уласнага «я». Мяне пачалі запрашаць на тэлебачанне, радыё, у бібліятэкі, і трэба было вытрымаць гэты націск. У адной з газет аўтар публікацыі пра маю сціпую асобу зрабіў наступныя падлікі: «А шэраг падзей і фактаў яго біяграфіі проста ўражвае: у 34 гады ён абараніў дысертацыю і стаў самым маладым доктарам філалогіі ў галіне беларускага літаратуразнаўства за ўсё XX стагоддзе, у 37 гадоў яму прысуджана Літаратурная прэмія імя Івана Мележа, у 38 гадоў атрымаў вучонае званне прафесара...» Пасля некалькі нядобразычліўцаў, чаго я абсалютна не чакаў, імкнуліся мне прыпісаць хваробу на «манію велічы».

Між тым, у сваім родзе я не першы прафесар. Мой дзядзька Фама Бельскі стаў прафесарам педагогікі яшчэ ў 1925 годзе. Стрыечны брат Георгій Яталь — вядомы ўкраінскі лінгвіст-паліглот, доктар філалагічных навук, прафесар, лаўрэат прэміі імя Яраслава Мудрага за створаня падручнікі па замежных мовах. Я маю гонар належаць да роду Бельскіх, з якога выйшлі неардынарныя людзі. Так, мой прадзед Сільвестр быў выпускніком літаратурнага факультэта Віленскага ўніверсітэта, вучыўся ў адзін час з Адамам Міцкевічам, Ігнатам Дамейкам і іншымі філаматамі ды філарэтамі. Я добра ўсведамляю, што мне выпала несці адказнасць за прадаўжэнне духоўных традыцый сваіх папярэднікаў, а таму нельга схібіць, трэба заставацца самім сабой, годна і сумленна трымацца ў гэтым няпростым жыцці.

Шмат часу забрала і вымагае па сёння педагагічная, навуковая, арганізацыйная дзейнасць. На філалагічным факультэце БДУ чытаю вядучыя вучэбныя курсы, кірую студэнцкім навуковым спецсемінарам, працамі маладых вучоных і інш. У 2000—2002 гадах узначальваў лабараторыю літаратурнай адукацыі Нацыянальнага інстытута адукацыі. Выступіў з дзясяткамі дакладаў на навуковых канферэнцыях, працаваў у розных саветах і інш. Радуе, што некаторыя з маіх былых выхаванцаў сталі пісьменнікамі, выдалі ўласныя кнігі паэзіі і прозы. Усё нават цяжка згадаць і пералічыць.

Вялікая ўцеха ў жыцці, шчасце на гэтым свеце — мая сям'я. Мне прыемна і радасна, што сын Яўген стаў журналістам, творча працуе са словам. Дачка Ірына скончыла музычнае вучылішча імя Глінкі ў Мінску, Беларускі ўніверсітэт культуры і мастацтваў. Жонка Алена напрыканцы лета 2007 года падаравала нам цуд: маленькага Антосіка. Алена — маё другое «я», чулая спадарожніца жыцця, з ёй разам мы прайшлі нямала складаных і цяжкіх выпрабаванняў. Дастаткова сказаць, што наша сям'я пражыла ў студэнцкім інтэрнаце БДУ сямнаццаць гадоў; тут памерла мая маці, давялося спазнаць чыноўніцкую абыякавасць і чэрствасць. Спадзяюся і веру, што маіх дзяцей і ўнукаў чакае спадгядны, шчасны лёс. А як жа інакш: ім жа працягваць тое лепшае, чым жывём мы, іх бацькі, несці прыгожыя ідэалы духоўнасці і чалавечнасці, якімі кіраваліся нашы продкі.

Мне здаецца, што сёння я выйшаў на шырокія прасцягі жыцця. Мацнее хада, бо адчуваю ўпэўненасць у сваіх творчых сілах. Ведаю і не сумняваюся: праца дае плён. Сонца спеліць маладое лета, а восень пакажа, які я працаўнік і чаго варты мае клопаты,

высілкі, дбанне. Яшчэ неба над галавой высокае, яшчэ, здаецца, так далёка да сходу, да апошняга выраю. Шкада, што чалавеку даецца адзін зямны век, а таму трэба спяшаць, каб пасля сказаць: маё жыццё адбылося.

2008, 2013

ВЫТОКІ І ПЛЫНЬ

Гісторыя майго навуковага спецсемінара вяртае да вытокаў — аж на дваццаць гадоў назад, у мінулае, да пачатку 90-х гадоў XX стагоддзя. Тады я, малады выкладчык БДУ, у чэрвені 1991 года атрымаў пацверджанне з ВАК СССР аб зацвярджэнні мяне ў статусе кандыдата філалагічных навук. Неўзабаве, напярэдадні новага навучальнага года, загадчык кафедры беларускай літаратуры прафесар А. А. Лойка даручыў мне чытаць першы лекцыйны курс і прапанаваў кіраваць спецсеминарам па беларускай паэзіі. Прынамсі, тады на філфаку маладых кандыдатаў навук працавала не так шмат, як цяпер, ды і семінары можна было лёгка палічыць — не тое, што сёння: семінараў па кожнай кафедры цэлае суквецце.

Чытаць лекцыі я ўжо спрабаваў, а вось пра тое, як арганізаваць працу навуковага спецсемінара, пакуль меў цьмянае ўяўленне. Выбраць назву семінарскага курса па прапанаваным загадчыкам кафедры кірунку дапамагла манаграфія вядомага даследчыка літаратуры У. В. Гніламёдава «Сучасная беларуская паэзія: Творчая індывідуальнасць і літаратурны працэс» (1983). Праўда, назву я ўдакладніў наступным чынам: «Творчая індывідуальнасць паэта і сучасны літаратурны працэс», а пазней акрэсліў больш шырокае тэматычнае поле пры выбары аб'екта вывучэння і даследавання, тым самым даючы студэнтам магчымасць для рэалізацыі ўласных навуковых, літаратурных зацікаўленняў у межах семінарскага навучання. Такім чынам, мой навуковы спецсеминар па беларускай літаратуры на філалагічным факультэце замацаваўся пад загаловам «Творчая індывідуальнасць пісьменніка і сучасны літаратурны працэс».

Першы набор у спецсеминар прыпаў на 1992/93 навучальны год. Запісваліся да мяне, маладога выкладчыка, студэнты з ахвотай. Сярод тых, хто абраў мой семінар па беларускай паэзіі,

былі Вячаслаў Корбут, Лія Кісялёва, Наталля Зубчонак, Валеры Пазнякевіч і інш. У колькасных адносінах той склад спецсемінара быў ці не самы шматлікі — 14 чалавек. Прызнаюся як на духу: тады мяне надзвычай турбавала, нават вярэдзіла думка: «А што, калі студэнты не прыйдуць на мае заняткі?» Аднак, на шчасце, мяне напаткаў поспех.

З цягам часу спецсемінар набыў, як кажуць, свой імідж, творчую рэпутацыю. Праўда, у ягонай дзейнасці адбыўся пэўны перапынак у сувязі з маім навучаннем у дактарантуры. Семеінар аднавіў сваю працу ў 1998/99 навучальным годзе. Першымі студэнтамі на новым этапе семінарскай падрыхтоўкі былі Сяргей Абрамовіч, Наталля Янковіч, Таццяна Зяневіч, Марыя Зенава, Алеся Луцкевіч, Наталля Факалы, Таццяна Рахленка, затым прыйшлі Надзея Шэйко, Наталля Захарава, Анастасія Гарохавік, Раман Дубашынскі... Даволі адчувальны прыток моладзі ў спецсемінар назіраўся ў другой палове 2000-х гг., калі ў яго штогод запісвалася па тры-чатыры, а то і пяць чалавек. Менавіта ў гэты час пад маім кіраўніцтвам займаліся Таццяна Мацюхіна, Наталля Кудзіч, Ксенія Навіцкая, Тамара Кур'яновіч, Таццяна Мойса, Марына Сценнік, Кацярына Церская, Таццяна Кавалеўская, Настасся Цюхай, Анастасія Ніжэвіч, Марына Чачотка і інш. У 2011/12 навучальным годзе ў спецсемінары працавалі Аляксей Багушэвіч, Яўгенія Галагуш, Сяргей Хораў, Алена Кісялёва, Карына Сівец, Аліна Пігас, на змену ім у кастрычніку 2013 года прыйшло новае папаўненне — Вікторыя Каліноўская, Ганна Конаўка і Юлія Паржон.

У полі зроку на маіх занятках заўсёды была творчая асоба пісьменніка, яе разгляд у параўнальным і кантэкстуальным аспектах, пытанні індывідуальнага майстэрства, культуры творчасці, аўтарскага стылю. Выбар тэм курсавых і дыпломных работ семінарыстаў таксама ў асноўным палягаў у азначаным рэчышчы. Хаця праблематыка семінара з цягам часу прыкметна пашырылася: міф — гісторыя — літаратура, чалавек і Сусвет, літаратурны пейзаж, мастацкія кірункі і плыні, сувязь паэзіі з жывапісам і музыкой, літаратуры з жыццём і часам, феномены сучаснай мастацкай свядомасці і інш. Пры асэнсаванні кожнай тэмы-праблемы па магчымасці вылучаўся дыскурс «аўтар — літаратурны працэс». Заўсёды ў цэнтры ўвагі былі тэорыя і практыка аналізу мастацкага тэксту.

Аднак, бадай, самае галоўнае: ад пачатку дзейнасці семінара мною выключнае значэнне надавалася арганізацыі самастойнай

навукова-даследчай працы студэнтаў, стварэнню ўмоў для іх творчага выяўлення і самарэалізацыі. Сямінарысты рыхтавалі творчыя рэфераты па выбраных тэмах, выступалі з дакладамі на канферэнцыях рознага ўзроўню, пісалі і друкавалі артыкулы, рэцэнзіі, эсэ ў навуковых зборніках і літаратурна-мастацкіх выданнях і інш. На абароне дыпломных работ — ці не самай галоўнай падзеі па выніках навучання ва ўніверсітэце — мае семінарысты амаль заўсёды дэманстравалі належны ўзровень філалагічных кампетэнцый і падрыхтоўкі, пацвярджалі сваю годнасць на прысваенне адпаведнай кваліфікацыі. Лепшыя з лепшых атрымлівалі ад кафедры накіраванне для навучання ў магістратуры і аспірантуры. Сведчаннем прамоўленаму і ёсць гэты зборнік творчых прац студэнтаў спецсемінара розных гадоў выпуску. У яго ўключаны тэксты, якія ўжо друкаваліся (яны параскіданыя па розных выданнях), і тыя, што заставаліся да гэтай пары ў маім архіве. Літаратурна-крытычныя артыкулы і рэцэнзіі студэнтаў спецсемінара змешчаны на старонках часопісаў «Польмя», «Беларуская мова і літаратура», «Першацвет», у штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва», «Краязнаўчай газеце», навуковых зборніках «Фальклор і сучасная культура» (2006, 2008, 2011), «Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай» (2008), «Міфалогія — фальклор — літаратура: праблемы паэтыкі» (2007, 2009), «Літаратурная адукацыя ў Беларусі на сучасным этапе: новыя падыходы і тэндэнцыі» (2008), «Рэгіянальнае, нацыянальнае і агульначалавечае ў літаратуры» (2009), «Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні» (2010, 2013) і інш.

Заўсёды ў маім спецсемінары былі творча адораныя і таленавітыя маладыя людзі. Нямала з іх пісалі вершы, спрабавалі свае сілы ў прозе і іншых жанрах мастацкай творчасці. Творы семінарыстаў друкаваліся ў часопісах «Польмя», «Маладосць», «Першацвет», «Верасень», «Дзеяслоў», штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва», газетах «Чырвоная змена», «Беларускі ўніверсітэт», «Краязнаўчай газеце», літаратурных альманахах «Скрыпторый», «Альтанка» і інш. Асабліва часта студэнты з даверам і надзеяй прыносілі мне на прачытанне і ацэнку свае першыя ці раннія вершы. Наш філфак наогул немагчыма ўявіць без маладых паэтаў. Відаць, аднойчы звездаўшы натхненне ці цягу да творчасці, кожны з іх застанецца ў палоне яе вялікасці Паэзіі на ўсё жыццё. Упэўніўся і пераканаўся: як бы ні складваўся жыццёвы лёс маіх былых студэнтаў, дзе б яны ні працавалі, у іх сэрцах не патухае агеньчык творчасці, жыве прага высокага і прыгожага.

Колькі слоў пра тое, як склаўся лёс маіх семінарыстаў пасля заканчэння БДУ. Паэт Вячаслаў Корбут выдаў уласныя кнігі «Начны мастак», «Цар-алень», «Чаму ўсміхаецца сонца?», адметным прадстаўніком беларускай аўтарскай песні лічыцца паэт і выканаўца Валеры Пазнякевіч, кандыдатамі філалагічных навук сталі Наталля Зубчонак, Лія Кісялёва, Раман Дубашынскі, Таццяна Мацюхіна і інш. У Інстытуце мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі працуюць Раман Дубашынскі і Таццяна Мацюхіна, у дзіцячай газеце «Раніца» працаваў Сяргей Абрамовіч, а цяпер ён шчыруе ў раённым друку на Віцебшчыне, у Беларускам дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва апынулася на працы Наталля Кудзіч, у рэдакцыі часопіса «Вясёлка» — Кацярына Церская, з рэдактарска-выдавецкай справай спалучаны Настасся Цюхай і Марына Чачотка, голас Тамары Кур’яновіч загучаў у эфіры радыё, Надзея Шэйко выкладае літаратуру ў Ваўкавыскім педагагічным каледжы, апантана і творча працуюць з дзецьмі Таццяна Мойса (у школе пры Нацыянальным адукацыйна-аздараўленчым цэнтры «Зубраня»), Таццяна Кавалеўская (у родным Маладзечне)... Трэба заўважыць, што некаторыя з маіх былых студэнтак на сёння памяншлі свае дзясвочыя прозвішчы, паколькі стварылі сем’і, гадуюць і выхоўваюць уласных дзетак.

Сваіх студэнтаў я заўсёды шанавалі і шаную за шчырую любоў да паэзіі, літаратуры, роднай Беларусі. Я бязмежна ўдзячны кожнаму з іх за прыхільнасць, гады нашых семінарскіх стасункаў, супольны пошук і працу, творчае сумоўе, дыялог.

Мінае дваццаць гадоў з дня першага набору ў мой спецсемінары. А я цяпер, як і тады, хвалюся і чакаю новых студэнтаў. Ці прыйдуць, ці захочуць пачуць маё слова, пагутарыць і займацца навукова-даследчыцкай працай, літаратурнай творчасцю? Чакаю і спадзяюся, што абавязкова знойдуцца тыя, хто далучыцца да маіх творчых шуканняў, роздумаў і перажыванняў, што ўсё-такі захаваецца пераемнасць духоўных традыцый паміж пакаленнямі, не згасне дух творчасці, будзе ў кагосьці патрэба знайсці разам са мною адказ на пытанні жыцця і часу, адчуць пры гэтым агульнасць думак і памкненняў, сугучнасць сэрцаў у любові да роднага слова, паэзіі, нашай літаратуры. Дык няхай доўжацца семінарскія сустрэчы!

2012—2013

Змест

Прадмова	3
1975—1980	5
У родных мясцінах	5
Жыву сярод шчаслівых людзей	8
Яны абаранялі Радзіму	10
Сям'я Гуліцкіх	12
Граніца праходзіла побач	15
На радзіме класіка	16
1981—2000	18
Баявое братэрства, доўг і памяць	18
Конюх Алексей Гелин	21
Сёстры Хатыні	23
Адважны піянер	24
Сын зямлі	25
Сёстры	30
Час іх сыноў	31
Смецце... у лесе	33
Другое нараджэнне спектакля	34
Па абавязку сэрца	36
Аповесць пра Кузьму Чорнага	37
На лірычнай хвалі	38
Спасціжэнне майстэрства	41
У пошуках уласнага слова	43
«Свет пачынаецца з малога»	48
Свой стыль, сваё аблічча	50
Зорка Палын	51
«Пльві, празрыстая рака!..»	55
Набліжэнне вышыні	60

Стракатыя выявы дня: па старонках альманаха	
«Дзень паэзіі — 91»	64
«Паэзія — гэта не проста ўдача...»	70
Клапаціца пра маладую рунь	74
Кантэкст пашыраецца... ..	78
«Яшчэ б... пабачыць век наступны»	81
2001—2015	85
«Да Цімкавіч цягнецца светлая ніць...»	85
Асоба Фамы Бельскага ў друку	86
Война і судьба	94
Развивая творческий потенциал... ..	101
Подзвіг вучонага, паяднанага з Беларуссю	105
Дочь за отца	110
Автографы раскажываюць... ..	115
А сонца ўжо высока (<i>з аўтабіяграфіі</i>)	121
Вытокі і плынь	134

Літаратурна-мастацкае выданне

БЕЛЬСКІ Алесь Іванавіч

ВЫТОКІ І ПЛЫНЬ

Артыкулы, нарысы, эсэ

Рэдактар *Алена Бельская*
Мастак вокладкі *Канстанцін Шастоўскі*
Камп'ютарны набор *Алеся Бельскага, Ірыны Бельскай*
Камп'ютарная вёрстка *Веры Лагун*
Карэктар *Алена Бельская*
Адказы за выпуск *Зміцер Колас*

Падпісана да друку 14.06.2018. Фармат 60 × 84/16. Папера афсетная.
Гарнітура Пецярбург. Друк лічбавы. Ум. друк. арк. 11,38. Ул.-выд. арк. 7,2.
Тыраж 99 экз. Заказ № 33.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
індывідуальны прадпрымальнік *Зміцер Колас*.
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюдніка друкаваных выданняў № 1/291 ад 17.04.2014.
Пр. Незалежнасці, 105-14, 220023, Мінск.

Алесь Іванавіч Бельскі — літаратуразнавец, пісьменнік, журналіст і педагог. Нарадзіўся ў 1963 г. у мястэчку Цімкавічы Капыльскага раёна.

Прайшоў шлях ад вучня Цімкавіцкай сярэдняй школы імя Кузьмы Чорнага да прафесара Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, галоўнага рэдактара часопіса «Беларуская мова і літаратура».

Доктар філалагічных навук (1998), прафесар (2002).

Аўтар 15 кніг па літаратуразнаўстве, крытыцы, педагогіцы, краязнаўстве, больш як 600 артыкулаў і рэцэнзій.

Пад псеўданімам Алесь Ветах выступае як празаік. Выдаў кнігі прозы «Ружовая знічка», «Хроніка смутку», «Сны пра дзяцінства», «Хрыстос між нас». Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Івана Мележа (2000).

ISBN 978-985-23-0007-0

9 789852 300070